

BALYS SRUOGA - DRAM RAŠYTOJAS

1972 met spalio 16 dien sukako 25 metai, kai Vilniuje mirė vienas žymiausių lietuvių rašytojų Balys Sruoga¹. Nors jokios abejonių nėra, kad šio garsaus lietuvių gyvenimo sutrumpinto fizinis ir moralinis kančios, kokias jam per dvejet met (1943-1945) teko iškęsti, tiki visi nacionalistinės koncentracijos stovykloje Stutthofe. Šitam miriopa suvargintam rašytojui nepadarė tinkamai atsitiesti, net sunki atmosfera, kuri po karo slėgė žmonėms sielas Stalino savivaliautojų pavergtoje Lietuvoje. B. Sruogai šis slogutis buvo juosunkesnis, kad sovietinės armijos sugrįžintas Vilni, jis, palieglis, neturėjo savaslaugytojų, nes jo žmona ir dukta nuo bolševikų buvo pabėgusios Vokietijoje, o su jomis, ten prisiglaudusiomis, «išvaduo-tojai» jam neleido susisiekti net laiškais². Be to dėl savo literatū-

¹ Šiai studijai pradinė medžiaga davė paskaita, skaityta apie B. Sruogą Lietuviškosios studijų savaitėje Stuttgarte 1972 m.

B. Sruoga buvo gimęs Baibokų kaimo turtingo kininkų šeimoje. Jo jautri, religinga ir inteligentinga motina norėjo, kad jos silpnasveikatis sūnus taptų kunigu. Bet jis, ketvirtoje klasėje išgyvenęs gilų religinį krizę ir paskui baigęs Panevėžio realinį mokyklą, pasuko miškininkystę, o jau 1915-1918 metais Petrapilio bei Maskvos universitetuose jis studijavo literatūrą, tuo laiku daug rašydamas lyrikos. Atstant nepriklausomą Lietuvos valstybę, B. Sruoga dirbo žurnalistinį darbą ir veikliai prisidėjo prie teatro sukūrimo Kaune. 1921-1924 metais jis studijavo slavistiką Müncheno universitete, kur gavo filosofijos daktaro laipsnį už disertaciją vardu *Lietuvių dainų poetinis priemonis*. 1924-1943 m. rašytojas Kauno ir Vilniaus universitetuose dėstė rusų literatūros istoriją, vedė teatro nuolatinį seminarą, rašė dramų ir nemažai straipsnių laikraščiams.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą 1940 m., komunistai traukė Sruogą savo kultūrinisūmanymus, bet rašytojas tai žinojo skeptiškai. Jam komunistų klastos ypač paaiškėjo, kai jo tuo laiku parašyta drama *Apyaušrio dalis* nebuvo priimta ruošiamai meno dekadai Maskvoje. Vokiečių okupacijos metais Gestapui tarus, kad savo pašaipiais žodžiais B. Sruoga yra prisidėjęs prie SS legiono suboikotavimo Lietuvoje, jis su 47 Vilniaus ir Kauno šviesuoliais buvo kalintas naikinamojo Stutthofo koncentracijos stovykloje (1943-1945). Šiek tiek pataisęs ten sugriautą sveikatą, jis vėl profesoriavo ir dirbo literatūrinį darbą Vilniuje. Prieš mirtį jis prašė artimųjų, vežant kapus, iškišti jo rankas iš grabo, kad komunistams galėtų parodyti špygą.

² Nuotrupus žini iš Lietuvos, žr. *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, Chicago 1974, 480-481 psl.

rin s praeities rašytojas tur jo atlikti vieš stalinin «atgail », kurios klausydami kai kurie paž stami verk iš baim s, kad jis neap-
alpt nuo širdies sm gio³.

Šitaip pažin s dviej totalitarini režim — hitlerinio fašizmo ir stalininio komunizmo — žiaurybes, Balys Sruoga per Vinco Myko-
lai io tarpininkavim kelet m nes i prieš mirt susitaik su Katalik Bažny ia, kuriai anks iau savo raštais rod priešiš kumo. Bet, einant prie šit rašt artesnio pažinimo, pirmiau reikia susipažinti su B. Sruogos asmenyb s pagrindiniais bruožais.

Rašytojo psichinis veidas

Škicuojant šio veido bruožus, pirmiausia reikia pažym ti B. Sruogos didel , gimt k r jo talent . Lietuvoje jis buvo viena spalvingiausi asmenybi — fizinis milžinas su retais gabumais kelioms kult ros sritims ir nemažu veržlumu dailiajai k rybai. Tetur damas tik 16 met , tebes d damas mokyklos suole, jis 1912 m. prad jo savo eil raš ius spausdinti lietuviškuose laikraš iuose — *Aušrin je* ir *Rygos Balse*. Kitais (1913) metais jis taip pat *Aušrin je* paskelb savo pirm j literat rin s kritikos straipsn apie rus liberalin s kritikos atstov Dobroliubov . Kadangi jo baigta Panev žio realin mokykla neprilygo gimnazijai, B. Sruoga pats iš tr kstamo kurso pasiruoš gimnaziniam brandos atestatui, nes tik jis tedav jam teis stoti universitet . Dar tik pirmo kurso studentas Sruoga jaut si toks stiprus, kad pirmajame *Bare* 1915 m. grasino sutvarkyti « dogm dogmomis apsvaigus » kritik Ad. Jakšt . Jeigu dar pridursime, kad 20 met pasiek s Sruoga dr so tvirtinti rus rašytojui M. Gorkiui, kad jis gal s parašyti lietuvi literat ros istorin apžvalg Gorkio redaguojamam leidiniui apie Lietuvos literat r , be vargo suprasime, kad busimasis *Diev tak* poetas anksti buvo tik j s savo žymiu rašytojišku talentu ir verž si j su didele dr sa⁴. Tas

³ Ten pat, 481 psl.

⁴ Savo pokalb su M. Gorkiu d l lietuvi literat ros apžvalgos B. Sruoga šitaip vaizduoja. Kai jis pasisak s, kad t apžvalg jis rašysi s, M. Gorkis suabejoj s :

— Bet juk ar tamsta sugeb si ? Tai yra, ar tamsta žinai vis lietuvi literat r ? Alano išvaizda Gorkiui šiuo žygiu atrod aiškiai nepatikima.

— Kaip aš nežinosiu savo literat ros ? Žinoma, žinau ! — atr žiau kiek sižeid s. Dvidešimties met berniokas juk visuomet visk žino ir moka ...

— Hm ... hm ... — abejingai myk Gorkis, — na, pagaliau ir už straipsn atsako redaktorius, Baltrušaitis, jis gi turi žinoti, k jis daro ...

Gorkio pastaba š kart man aiškiai nepatiko.

(*Maksimas Gorkis ir lietuvi literat ra*, žr. *Balio Sruogos raštai*, VI t., Vilnius 1957, 550 psl.).

jo literatrinis veržlumas, remiamas jo talento ir darbštumo, lyd jį per visą, tiesa, neilgą jo gyvenimą.

Rašytoju B. Sruoga reiškia sielvaitis: jis kaip poetas lyrikas (rinkiniai *Saul ir smiltys, Diev takais*), jis kaip literatūros istorikas (*Rus literatūra, du tomai*), jis kaip teatro teoretikas ir kritikas (*Stanislavskio palikuonims, Šarūnas Valstybės teatre*), jis lietuvių tautosakos studijomis (*Dainų poetikos etiudai*), jis kaip literatūros kritikas straipsniais kovojęs prieš Ad. Jakštą ir *Keturius vėjus*, jis kaip dramaturgas rašytojas, jis kaip publicistas, kuris rašė kasdieninei spaudai įvairiais klausimais, prisidėdamas gausiais savo slapyvardžiais (apie 50). Šis Sruogos platus literatrinis darbštumas nebuvo sumenkįs nei paskutiniaisiais jo gyvenimo metais.

Nors išvokiama kacieta iš jo su labai pagadinta širdimi ir tokiomis nusilpusiomis jėgomis, kad nepajėgė «išlaisvinimo» pradžioje paeiti, tačiau sovietų kariškų lėktuvų nugabentas Vilniuje, jis atsigavo ir taip energingai tęsė plunksnos darbą⁵, kad per dvejus metus šalia paskaitų universitete dar parašė keturis originalius veikalus — 500 puslapių knygą *Diev mišką* arba atsiminimus bei spaudžius apie kalinimą Stutthofe, ciklą lyrinių eilėraščių arba *Giesmės viešnelei žaliajai*, dramą *Pajūrio kurortas* pagal Stutthofio koncentracijos stovyklos medžiagą, dramą (tiesa, nebaigtą) apie Barborę Radvilaitę, — ir išvertė rusų poemą *Sakmė apie Igorio žygį* bei suredagavo *Lietuvių liaudies dainų rinktinę*. Ar daug kas sveikas tiek padirba per dvejus metus?

Jei paklaustumė, kur šioje intensyvioje rašto veikloje plakė B. Sruogos širdis, turėtume pasakyti, kad ji buvo atiduota dramatiškai kėrybai ir teatrui. Tai buvo karšta meilė savotiškiems dviyniams. Prasidėjo ji nuo satyrinio Vilkolakio teatro (1919-1921 m.) ir truko iki gyvenimo pabaigos. Apie tai liudija vienas uoliausių B. Sruogos mokinių ir pasekėjų Jurgis Blekaitis rašydamas, kad teatro «reikalais jis sielojosi nuo pat jaunystės iki gyvenimo pabaigos, su juo nuolat buvo glaudžiamas kontakte, jam kūrė, vertė, jį barė ir skatino. Vienintelis plataus masto teatro teoretikas Lietuvoje, savo sukurtame seminare jis ruošė studentus suprasti šio meno šaką, jis ugdytą skonių, statė aukštesnius reikalavimus. Jis visą amžių kovojęs prieš teatrinių pigumų, beskonų, nekultūringumų, mągijškų maivymų, nekūrė

⁵ Kaip B. Sruoga dirbdavo, grįžęs iš kacietai Lietuvoje, tepaillustuoja ši jo laiško ištrauka: «Ši mėnesį buvau labai darbingas — iš to markatnumo dirbau po 8-10 valandų, neatsikeldamas nuo kėdės, o kartais ir visas 12 val. (Cituoja Marijos Macijauskienė *Gimtosios žemės* žurnale *Švyturys*, 1976 m. 2 nr., Vilnius, 16 psl.).

bišk kartojim savo ir iš kitur nusiži r t trafaretini priemoni . Jis aštriai kovojo su prastais vadovais ir nek rybingais aktoriais, o seminare klausytoj tarpe ir išugd nemaža tos kovos talkinink . Savo opozicija m g jiškumui ir nat ralizmui jis buvo neilst s spiritus movens, kurs šalia teatro stov damas, visada dar jam takos, neleidamas sustingti, skatindamas siekti »⁶.

Bet kad teatras, ypa jaunas lietuviškas teatras gal t b ti k rybiškai pažangus, reik jo ne tik ger režisieri ir aktori , bet taip pat prasming ir domi dramatinis k rini . J ir pasišov Sruoga duoti tada, kai buvo paskelbtas valstybinis konkursas parašyti dramai apie Vytaut Did j jo sukaktuvinius (1930) metais, o Kauno valstybinis teatras, vadovaujamas A. Olekos-Žilinsko, prad jo stipriai pažang ti (1929-1933). Nors Sruogos *Milžino paunksm* nelaim jo tada konkurso premijos, bet rašytojui ji tapo debiutu ir pos kiu dramatin k ryb . Nuo tada (1932) dramatinis žanras tapo artimiausias B. Sruogos širdžiai. To niekas geriau nepaliudija, kaip dveji metai Stuttbofo pragare. Ten muštas, spardytas, niekintas, išbad j s, bet tap s Lietuvos kaitu ir laim j s ramyb s po darbo valand , B. Sruoga surado j g parašyti eiliuot dram *Pavasario giesm* ir keturias nevienodo dydžio prozines komedijas. skaitant šituos kan i ir mirties aplinkoje parašytus dalykus, jis yra suk r s viso 13 vairaus dramatinio žanro k rini . Lyginant su Petru Vai i nu (1890-1959), kuris nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu buvo vaisingiausias dramaturgas, paraš s daugiau dvidešimties dramatinis k rini , B. Sruoga stovi antroje vietoje kiekybiniu atžvilgiu. Tuo tarpu kokybiškai jis ne vienu k riniu pralenkia P. Vai i n .

Norint suprasti geriau k ryb to didžiojo aitvaro, kaip j Stuttbofo koncentracijos stovykloje vadindavo lietuviai kaliniai, reikia paklausti, kas gi past m jo B. Sruog pam gti dramatin žanr labiau už kitus ? — Galimas dalykas, kad šalia meil s teatrui j šita kryptimi skatino patriotinis motyvas, ypa rašant istoriškas dramas, — sustiprinti lietuvi literat roje t žanr , kuris nuo K. Donelaiio laik buvo labiausia apleistas. Ta iau svarbiausias motyvas B. Sruogai skirti daug d mesio teatrui ir dramai buvo asmeninis, išvidinis, beveik iracionalinis, nes pats rašytojas buvo dramatiškas savo temperamentu, emocijomis ir santykiais su kasdienine žmogiška tikrove, kurios jis nepakent .

⁶ Jurgis Bl ekaitis, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, Munchenas, 1948 m. 20 nr. 471 psl.

Labai tik tina, kad dramos žanr B. Sruog kreip jo audringas temperamentas. Jo buv s mokinys J. Blekaitis, kuris tur jo gali-myb steb ti rašytoj jo gražiausiais metais, rašo : « Tur jo Sruoga ir savyje vien didel prieš ir draug , su kuriuo gyvenime teko nuolat kovoti, kuris ta iau teik jo k rybai nepaprasto pol kio ir sugestyvumo — tai jo prigimtas galingas, vos suvaldomas tempera-mentas [...] K r jui tai buvo didi dovana — sparnai ir platyb ; žmogui — reikalas nuolatin s disciplinos, valios pastang valdytis [...] Tatai buvo nelengva šiam nuotaik ir dideli kraštutinum žmogui. Dažnai pirmasis impulsas, pasikarš iavimas b davo priešas-timi veiksmo, kur v liau, nurimus, tekdavo apgailestauti. Ir didel nelaim buvo Sruogai, kai silpnumo valandomis gaivalas pratr k-davo siaut jimu »⁷.

B. Sruogos charakterio dramatiškum yra pasteb j ir jo nelaim s draugai, kurie su juo gyveno Stuttbofo koncentracijos stovyk-loje. Vienas j , kun. St. Yla savo atsiminimuose iš to kaceto rašo : «Sruogos charakteris buvo dramatiškas. Konfliktai su išore, man rodos, kilo iš vidaus konflikto. Jis tur jo jausti nuolatin jausm dvilypum ir gal dar daugiau — prieštaringum tarp min i ir gyvenimo. Amžinyb jis dažnai tur jo aukoti laikinumui, pastovum — nuotaikoms, ramyb — nerimui, džiaugsm — li desiui. Jis nor jo b ti tikintis ir negal jo, jis nor jo b ti socialus, ir jam nevyko, ieškojo draug , ir j netur jo, bent toki , kurie j suprast . Jo troš-kimai ir siekiai nerasdavo atgarsio jo paties gyvenime, kaž kur jie nutr kdavo, nebesutapdavo. Gal d l to jis nerasdavo darnumo ir savo dram herojuose »⁸.

B. Sruog dar dramatišk ne tik prieštaravimai tarp rašytojo sielos aspiracij , bet ir didelis emocinis impulsyvumas ir nepasto-vumas, kurie nesiderindavo su jo intelekto žvalgomis. Tai buvo matyti ne tik rašytojo priva iuose santykiuose su paž stamais, bet ir jo viešajame gyvenime. Apie tai liudija jo buv studentai, kurie j steb jo universiteto katedroje per paskaitas ir uždarame teatro seminare. Antai, . Grincevi ius rašo, kad B. Sruoga, «paprastai pav lav s auditorij , kartais iki 15 minu i , puldavo, b gdavo, pasid davo portfel ant katedros ir, lyg ia devynios saul s spind t , sl pdavo akis nuo klausytoj , n sykio juos nepažvelgdamas ir n kiek negaiš s, iš užraš imdavo skaityti. Ir prad davo visad tais

⁷ Jur gis Bl ekait is, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, Mūnchenas, 1948 m. 19 nr., 403 psl.

⁸ St asys Yl a, *Žmon s ir žv rys dĖv miške, kaceto pergyvenimai*, Putnam, Conn. 1951, 262 psl.

paiais žodžiais : Gerbiamieji... »⁹. Kitas buvęs Sruogos studentas J. Blekaitis apie savo profesori universiteto katedroje, lyg papildydamas Grincevičiui, rašo : « Jo kalba liejasi tyliai ir monotoniškai, ir poza nesikeičia per visą paskaitos laiką — vis tas pats užsimerkęs, ant alkūnų parymęs milžinas [...] Jis tesiekia galimai objektyviau, pilniau ir giliau išplėtoti pasiimtas temas, visiškai nesidomėdamas pritariančiomis šypsenomis ir pasisekimu »¹⁰. B. Sruoga katedroje — monotoniškas ir užsidėgęs akis, nes auditorijos studentai ir studentės žvilgsniai jį jaudina.

Visai kitoks B. Sruoga teatro seminare, kurį jis suartėjęs su studentais, nes seminaro « dalyviai jautėsi laisvai, draugiškai, — rašo Grincevičius. — Toks pat ir Sruoga : nepanašumo tarsi ... auditorijoje [...] kurį jis jautėsi kaip šeimoje, rėmė, juokaudavo »¹¹. J. Blekaitis dar giliau žvelgia rašydamas : « Seminare Sruoga atsiverdavo visu savimi, visu turtingu savo gaivališkos asmenybės kompleksu. Pagrindinis jo santykis su kiekvienu nariu buvo — mylinio draugo, tiesa, vyresnio, daugiau žinančio ir daugiau patyrusio [...] Sruoga niekad nepašiepėdavo nuoširdžiai, gerą pastangą, kad ir nekoks vaisi dar nešančiai ». Bet seminare kartais pasitaikydavo tokie studentai, kurie sivaizduodavo daugiau išmanę, negu iš tikrųjų gali, « pretenduojant elitu, meno kultūros reikalavimų formavimui ar bent supratimui. Tokiais atvejais buvo ko Sruogos paklausti ! Žudanti pašaipa, atremta žmogiškos menkystės pažinimui, logiškas atskleidimas ir naikinančiai aštriai išreikštas pasmerkimas, tikslūs smagiai tiksliausia forma — visa tai krisdavo ant nusikalusiojo galvos »¹². Vadinas, ir teatro seminare B. Sruoga pasirodydavo dvilypis ir emociingas. To jo emocinio botago tekdavo ir tiems seminaro dalyviams, kurie vertindavo jį « priešus » per gerai, arba jį pat per menkai, žinoma, jo asmeniniu pažiūriu¹³.

Impulsyvų žmogų su prieštariningomis emocijomis matė B. Sruoga taip pat kacetiniai draugai Stutthofe dviem trim metais prieš jo gyvenimo pabaigą. Antai, St. Yla rašo :

«Jis ieškojo vis naujų spūdžių, pergyvenimų, vaizdų, vis naujų veiksmo ir žodžio formų [...] Kartais Sruogos dvasi užliedavo ilgesys,

⁹ Grincevičius, *Sruoga, koką aš pažinojau*, žr. *Balys Sruoga mės atsiminimuose*, Chicago 1974, 343 psl.

¹⁰ J. Blekaitis, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro kūrėjas*, žr. *Aidai*, 1948 m., 402 psl.

¹¹ *Balys Sruoga mės atsiminimuose*, 344 psl.

¹² J. Blekaitis, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro kūrėjas*, žr. *Aidai*, 1948 m., 405-406 psl.

¹³ K. Bradnas, *Šatrijiai ir teatro seminarai*, žr. *Balys Sruoga mės atsiminimuose*, 364-365 psl., cf. 345 psl.

susižav jimas, meil . Tada jis kalb davo apie grož ir g r , kalb davo apie žmog ir visuomen su tokiu pavergian iu ir kaitinan iu jausmu, kad buvo kažkas panašu ekstaz . Tada jis užmerkdamo akis, ir jo veide buvo ramumas ir giedruma. Kit kart apniaukdamo j klaikas skausmas, nerimas, nuovyla. Tada jo žodis buvo griausmingas, kandus, neatlaidus. Tie patys žmon s, kurie jam kitados buvo geri, dabar j erzino ; ta pati visuomen , kuri jis gyr , buvo jo plakama. Ir v l, kartais b davo linksmas, bruzdus, m go žaisti komedij , iš visko juoktis, pašaipiai ironizuoti. Prie stiklelio (tai m s s lygom buvo reta) jis net pasiausdavo, puldamas kivir , nušluodamas nuo stalo knygas, pieštukus, rašalines [...] Jausm nepastovumas, svyravimas, kaitaliojimasis buvo tur b t b dingiausias Sruogos charakterio bruožas. Jis buvo bipoliariškas, jeigu ne tripoliariškas, prieštaringas. Jis tur jo vis kitaip pasakyti nei kiti, kitoki nuomon pareikšti, bent kitaip j pagr sti »¹⁴.

Pabr ždamas B. Sruogos nor išsiskirti iš aplinkini asmen , St. Yla nurodo svarb rašytojo asmenyb s bruož — individualizm , kur taip pat yra pasteb j s ne vienas Sruogos teatrinio seminaro buv s dalyvis. Antai, Vytautui A. Jonynui atrodo, kad pats teatrinio seminaro darbas «b davo Sruogai mažu žaidim liu kat s su pele ». Profesorius, uždeng s savo veid , leisdavo savo studentams gin ytis ir pl šytis d l s vok , kad pabaigoje pats vis nuomones suderint . Tod l V. A. Jonynui ir «pasimatydamo, tarsi Sruogai nor davosi pasijuokti iš m s neišmanymo »¹⁵. Kitas buv s teatrinio seminaro dalyvis J. Blekaitis, nesileisdamas jokias metaforas, sako tiesiai, kad Sruoga «buvo didžiausias individualistas, netelp s jokius visuomen s r mus, joki partij , ar program [...] jis, b r s universitetin ir iš dalies teatrin jaunim bendron kult rin n kovon, bendron k rybon, — pats visada buvo vienas. Gal d l to, kad jis atstodavo tik vien , labai idealistin ir labai lietuvišk pasaul ži r , kovotojišk , nesutaikom — Sruogos pasaul ži r »¹⁶.

B. Sruogos individualizmas kaceto kalinio s lygomis atrod gilesnis ir nesimpatiškesnis negu laisv je. Apie šitok rašytojo atsi-skleidim St. Yla rašo :

« Sruogai buvo nesuprantamas draug pasipiktinimas. Tada jo staugumas dar labiau prasiverždavo. Sakytume, jis visas nervišškai sprogin davo, paleisdavo dar aštresni ir piktesni frazi . Jis b gdavo tada nuo draug , nuo j nusigr ždavo, užsidarydamo savy kaip koks anacho-

¹⁴ St. Yla, ten pat, 260-61 psl.

¹⁵ V. A. Jonynas, žr. *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, 353, 355 psl.

¹⁶ J. Blekaitis, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, 1948 m., 403 psl.

retas ar tylus stoikas. Jam sunku buvo derintis prie aplinkos : jis jaut aplinkai aversij , buvo savotiškas jos sukil lis »¹⁷.

Šitokius bruožus priskirdamas rašytojo b dui, St. Yla baigia jo charakteristik šiais žodžiais: «Toks buvo, manding, Balys Sruoga — vienintelis toks tarp m s ir kaip tik d l to toks vienišas, nelaimingas, ken iantis »¹⁸.

Skaudžiai kent damas d l savo individualizmo pats, B. Sruoga kartu buvo didelis Lietuvos patriotas. Jis buvo prisiriš s prie Lietuvos žem s ir gamtos, jis brangino lietuvi tautos praeit ir kult r kaip retas kitas. Kartais jis atrodydavo beveik biologiškai suaug s su Lietuvos gamta, jos lygumomis, jos miškais ir jos ramybe. Kaip tie paukš iai, kurie kas pavasaris skrenda savo gimt sias vietas, taip m s rašytojas, ilgesn laik gyvendamas vokie i didmiestyje, ne kart siela l k Lietuv . Laiške savo sužad tinei V. Daugirdaitei Berlyne B. Sruoga iš « savo » Münchbeno 1923 m. vasar raš :

« Kartais užaina toks ilgesys, sugniaužia gyslas, sulenkia k n ir kažkoks kaosas vyniojasi aplinkui — tuomet viskas baigta, tuomet jau aš nežinau, kaip aš begyvenu. Niekuomet man s dar taip nesl g miestas, žmoni minios, beprasmis žesys, kad kartais Lietuvos tyl s sodai, lygios pievos, apleisti gl dumoj miškai, samanotos bak ž s tokia pasaka atrodo, kad aš nebetikiu, ar aš kada tai ma iau, ar aš kada tuo gyvenau, ar man tai sapnavos, ar aš kokioj burt šaly gimiau. Jei ši vasar negal tau parvažiuoti Lietuv — kitos jau nesulauk iau... Seniau man taip niekuomet neb davo »¹⁹.

Be abejo, kad šiuose ilgesio žodžiuose yra poezijos, bet nemažiau juose ir meil s savajai t vynei.

Antr kart per totalist prievart atskirtam nuo Lietuvos Stuttbofo koncentracijos stovykloje patriotui Sruogai t vyn s ilgesys buvo tap s savotiška kan ios forma, panašia chronišk lig . Tai atsiskleidžia jo laiškuose, kuriuos kalinys kas dvi savait s rašydavo savo žmonai. Antai, 1943. VI. 15 d. laiške B. Sruoga skund si: «T vyn s ilgesys beveik nepakeliamas. Taip, šitomis s lygomis galima iš proto išeiti»²⁰ . 1943. VII. 4 d. jis raš panašiai: « Kas per

¹⁷ St. Yla, *Žmon s ir žv rys diev miške*, Putnam 1951, 261 psl.

¹⁸ Ten pat, 263 psl.

¹⁹ Al gis Samul ionis, *Iš Balio Sruogos laišk* , žr. *Pergal* , Vilnius, 1971 m. 2 nr., 116 psl.

²⁰ *Iš Balio Sruogos laišk* , žr. *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, Chicaga 1974, 493 psl.

pragaro kan ios — T vyn s ilgesys... Tik namie mano širdis gal t pagyti »²¹. 1944.1. 9 d. laiške poetui Sruogai net j ra dainavo ilgesio giesm : « Nakties valandomis klausausi audringos j ros žimo. Tomis valandomis man atrodo, kad j ra dainuoja begalinio ilgesio dain apie laisv , apie mano T vyn , ia rodos girdžiu dainos žodžius»²². Galvodamas apie gr žim Lietuv , 1944. II. 13 d. B. Sruoga raš : « T vyn s ilgesys pereina nepaprast nostalgij ... Sveikinsiu T vyn , bu iudamas jos žem , kiekvien broly apkabinsiu, prieš kiekvien R pintoj l atsiklaupsiu »²³.

Rašydamas apie j ros dain , B. Sruoga, be abejo, galvojo ir jaut kaip poetas neoromantikas ; ta iau prisimindamas R pintoj l , jis reišk savo meil Lietuvos praei iai ir jos kult rai. Kad profesorius Sruoga ja r pinosi laisv je, tai liudija jo vair s teatro seminaro dalyviai. Apie paties rašytojo kult rin k ryb byloja jo istorin s dramos ir jo mokslin proza. Bet k B. Sruoga galvojo apie tautin paveld jim ir savo vaidmen jame, tai jis pasak priešpas-kutiniame kacetiniame laiške.

« Vis tiek ne d l savo kalt s esu ia uždarytas, — raš jis iš Stutt-hofo savo artimiesiems. — Aš esu kaitas už savo taut , ir šios aukos pajautimas lengvina man gyvenim . O juk tai didel garb b ti auka d l savo tautos. Kaip tik ia išmoku branginti m s t kstantmet kult r . Ji turi visiškai kitokias garb s, išminties ir kvailyb s, teis s s vokas. M s tautos tradicin s etin s ir estetin s s vokas man tapo taisykl . Aš didžiuojuosi b damas kaitas d l tokios didel s vidin s kult ros. Mums svarbiausia išlaikyti savo žmogišk j orum , savo tradicin etin ir estetin kult r [...] Juo man sunkiau, juo dr siau ir išdi-džiau aš ži riu ateit »²⁴.

Dramatiškai d st B. Sruoga savo beveik testamentines mintis vokiškai, nes lietuvišk laišk niekam neleido rašyti naciški SS virši-ninkai.

Ta iau šios patriotin s rašytojo mintys buvo taip pat jo meil s testamentas jo šeimai. Kalb damas apie savo vaidmen tautiniame paveld jime, Sruoga steng si savo šeim paguosti bei sustiprinti id jiškai ir morališkai, nes jo duk t ir žmona tada (1945.1.14) buvo

²¹ Ten pat, 497 psl.

²² Ten pat, 499 psl.

²³ Ten pat.

²⁴ Jonas Aist is, *Balio Sruogos auka*, žr. *Aidai*, 1956 m. 4 nr., 183 psl.; taip pat *Iš Balio Sruogos laišk* , žr. *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, 507 psl.

netekusios gimtinių ir prisiglaudusios vokiečių žemėje, apimtoje karo audros liepsnoje. Kad rašytojas savo šeimai tikrai mylėjo, apie tai byloja jo laišškai iš kacetų, ir tai liudija Vanda Sruogienė ir Dalia Sruogaitė. Tačiau ta jo meilė kiekvienam šeimos nariui pasireiškė skirtingai. Jo meilė dukrai Daliai buvo nuspalvinta globa, draugystė ir viltimi, o jai, anksti tai pajutusi, buvo pratusi savo tėvą vadinti Baliu, nes «žodis tėvas skambėjo svetimai, abstraktiai, šaltai, — liudija D. Sruogaitė. — Mūsų šeimos trijulė visada buvo labai glaudi [...] Namuose mama buvo visko ašis, apie kurią mudu su Baliu nejuokiomis sukūmėme»²⁵.

Kol Dalia buvo maža, poetas su ja draugavo, vairiai žaisdamas, neišskiriant nė šachmatų, ypač per vasaros atostogas, padavė jai mokytis matematikos. Kai ji išaugo rimtas gimnazistes, Sruoga pradėjo su ja bendrauti kėrybiškai, ją vykdydamas jos poetinius «užsakymus» jos gimnazijos klasei, ją pats paskaitydamas rašomo kėrinio epizodą, pavydžiui, iš *Apyausėrio dalios*. Iš dukters rašytojas vylėsi susilaukti savo teatrinio darbo tęsijos. O motina, prisimindama Dalios ir Balio santykius, sušunka: «O kaip tėvas mylėjo dukrą! Jo meilė jai buvo lyg sielą guodžius spindulys... Bet jis jos niekad nelepino»²⁶.

Kasytojo santykiai su žmona buvo sudėtingesni: Jai jis «buvo ištikimas draugas, vyras, mokytojas, o kartu lygtėvas, brolis ir net vaikas», — liudija Vanda Sruogienė²⁷. Kiek jis buvo agresyvus visuomenei, tiek šeimoje jis buvo kuklus, ramus, atidus. «Ištikimas draugystėje, pirmas padėti nelaimėje, žmonai ir dukrai jis teikė viską, ką gražiausio reikėjo savo kėryboje — iki savęs atsižadėjimo»²⁸. Po ilgos meilingos draugystės (1919-1924 m.) jis, aukštą «milžiną», vedęs grakščiau ir valingą bajoraitę, jos pasitikėjimo niekada neapvylė. «Jis nepaprastai vertindavo mano pastangas taikytis prie jo nuotaikų ir už mano pakantrumą atsilygindavo tuo pačiu»²⁹, — liudija jo žmona.

Tik bendro gyvenimo pradžioje valingajai Daugirdaitei buvo sunku suprasti ir prisitaikyti prie savo individualisto vyro chaotišką nuotaiką. Bet savo kantrybe, savo pastangomis be jokių priekaištų, aiškiu pripažinimu savo vyrui literatėrinio talento bei jo skatinimu,

²⁵ D. Sruogaitė -Bylaitienė, *Balys*, žr. *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, 165 psl.

²⁶ V. Sruogienė, *Iš mūsų bendro gyvenimo*, žr. *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, 131 psl.

²⁷ Ten pat., 137 psl.

²⁸ Ten pat., 132 psl.

²⁹ Ten pat., 133 psl.

V. Sruogienė ne tik laimėjo šeimos ašies funkcijas, bet ir tapo neįgalia namo autoritete. Todėl savo žmonai B. Sruoga gerbė, su ja bendradarbiavo, kurdamas savo istorines dramas, klausė jos patarimų namuose ir net vaikiškai jos bijojo. Kai sveikodavosi svetur, išgirdo didesnę dozę svaigalų, B. Sruoga imdavo triukšmauti, grįsdama sutvarkyti «patamsi galybes», ypač jei jos nekompetingai paliesdavo teatro klausimus. Šitaip niekada neatsitikdavo namuose: užtekdavo Sruogienės poros žodžiai, kad rašytojas susivaldytų tylus nuėitį savo kambari užsidaryti^{30 31}.

Kiek V. Sruogienės taktika buvo neabejotinai teigiama B. Sruogos gyvenimo tvarkai bei jo draminei krypti, tiek ji buvo neigiama jo religijos atžvilgiu. Tiesa, ir pačiam Sruogai kaip dideliam individualistui religinė krikščionių praktika tikriausiai atrodė pilkė žmoneliui, «atžagareiviui», dogmose sustingusi visoki menkėsi reikalu. Buvusiam «aušrininkui» tai nepatiko. Bet, antra vertus, jis buvo katalikiškai išauklėtas labai religingos motinos, kuri jį mylėjo. Jaunystėje su religine kultūra jis taip pat susitiko versdamas romantiko Novalio-Hardenbergo *Himnus nakčiai*; vėliau savo istorinėse dramose pozityvi religiniai momentai taip pat nevengdavo. Taigi krikščionių religijos atžvilgiu B. Sruoga buvo daugiausia svyruojantis neįgalus ateistas. Bet jo «pažangum» savo autoritetu rėmė Sruogienė, kuri buvo kieta liberalė. Todėl ir rašytojas atrodė šia svyruojantis, oia priešingas Bažnyčiai, ypač jos atstovams kunigams.

Bet B. Sruogos psichinis ir moralinis stovis pasikeitė Stutthofokacete. Oia jis pasijuto apipūštas nuo visko, o jo asmenybė pristumta prie nebūties arba mirties prarajos. Ieškodamas atsparos savo nykstantiui būtybei, jis mėgino šiuoki toki šakneli išleisti būtent: organizavo *Aitvar* klubą, rašė draminiams kūriniams ir eilėraščių, prašė šeimos laišku iš tų vyrų. «Išmokau save valdyti, — rašė jis iš Stutthofok, — bet be jėgų laišku traukt man jėgą»³¹. Taiau toki «šakneli» jam neužteko: kovoje prieš nebūties egzistenciją galėjo sustiprinti Dievas. Todėl Sruogos kacetiniame buvime pasirodė religinis prašvaistėsi: rašytojas, kad ir nevisada, dalyvaudavo lietuvių kalbini kameros bendrosė vakarok maldosė, nors naci jos buvo draudžiamos; jis pasisilpė pagerinti stilistiškai kūn. Stasio Ylos rašomas maldos, kurios buvo skaitomos per lietuvių kameros vakarin susitelkimą, ir jas iš tikrų jė tobulino; jis tam pačiam kunigui prisipažino,

³⁰ Jurgis Blėkaitis, *Keli fragmentai portreto mozaikė*, žr. *Balys Sruoga mės atsiminimuosė*, 420 psl.

³¹ *Iš Balio Sruogos laišku*, žr. ten pat, 506 psl.

kad katalik tik jim išpažinti jam trukdo Eucharistijos paslaptis ; pokalbiuose jis kartodavo Evangelijos žodžius : Ne tie eis dangaus karalyst , kurie taria : « Viešpatie, Viešpatie », bet kurie vykdo mano T vo vali ; ir dar kartais pridurdavo : « Mums reikia krikščionyb s, kuri pasireikšt darbais »³² ! Trumpai tariant, naci kal - jime apipl šta B. Sruogos asmenyb atsiv r religiškai : Kristaus evangelija pasirod priešakyje etikos, be kurios n ra estetikos.

Nors, iš Stutthofo sugr žus soviet okupuot Lietuv , rašytojo egzistencin atrama sustipr jo, ta iau jis nerado Vilniuje savo šeimos, kuri karo kataklizm pradžioje jam eidavo laicistin s apvaizdos pareigas ir šitaip užstodavo Diev³³. D l to v l Sruoga daug kent jo, ia ilg damasis savo šeimos, ia bijodamas, kad ji nesugr žt sta - linistinius nasrus, ir neviltyje raudodavo. Šituos Sruogos egzisten - cinius skausmus dar padidindavo bolševik savivalios literat rin - s k rybos srityse. Tai buvo « patarimai » rašyti ne tai, k jis nor jo (ne prad t *Barbor , Radvilait , o Paj rio kurorto* dram apie naci kacet) ; cenz ros darymai teksto išbraukimais ir « pataisomis », kas buvo Sruogos parašyta apie Stutthofo kacet (šitaip buvo pasielgta su *Diev miško* atsiminimais³⁴) ; vieša « išpažintis » susirinkimo akivaizdoje, nors anks iau rašytojas sveikas ir laisvas nepaj gavo prabilti prieš b r žmoni .

Šitokiomis aplinkyb mis visai suprantamas B. Sruogos protestas, atspind j s taip pat jo susitaikinime su Katalik Bažny ia ir sugr - žime mylimos motinos bei savo vaikyst s tik jim . Bet šis atsiver - timas nebuvo vien žeistos k r jo asmenyb s protestas prieš tota - listus, bet daug labiau jo žmogyst je egzistencin s, skausmingos dramos aktas mirties akivaizdoje. Tai padeda suprasti vienas, pro sovietin cenz r praslyd s anos 1947 m. vasaros laiškas, kuriame šalia kit informacij B. Sruogos žmonai apie m s rašytojo egzis - tenciškai religines kan ias parašyta : « Po Vilni jo legendos apie tai, kad jis, prie katedros atsiklaup s, balsu raudojos»³⁵. Gal šis graudus dramaturgo pergyvenimas siejosi su jo istoriniais prisiminimais apie švent Kazimier karalat , kadaise kl pojus prie Vilniaus katedros ? O gal tai buvo susij su jo viziniu žvilgsniu savo praeit bei amžinyb , nes dar 1944. III. 6 d. iš Stutthofo B. Sruoga buvo

³² St. Yl a, *Žmon s ir žv rys diev miške*, 223, 254 psl.

³³ Kad tada Sruogai « namai buvo tap vienintele užuov ja», rašo V. Sruogien rinkinyje *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, 136 psl.

³⁴ T atsiminim išcenz ruot rankrašt ir d l to B. Sruogos protesto laišk K. Korsakui skait prof. dr. A. Salys, vieš damas okupuotoje Lietuvoje.

³⁵ *Nuotrupos žini iš Lietuvos*; žr. *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, 481 psl.

raš s saviesiems : «Slenkst tarp mirties ir gyvyb s esu nugal j s, esu žvelg s amžinyb s akis »³⁸.

Taigi dramatiška buvo Balio Sruogos asmenyb .

Jei didžiojo aitvaro vidaus dramtizmas paaiškina, kod l rašytojas savo šird buvo atidav s dram k rybai, tai B. Sruogos individualizmas bei maištas prieš kasdienin aplink padeda suprasti, kod l jo dram , k riniuose romantiškai kiln s žmoni poskrydžiai artimai susitinka su žema ir juokinga žmoni menkyste. B. Sruogos patriotizmas, jo idealistinis žvilgsnis ir jo individualistinis maištas prieš kasdienyb taip pat paaiškina, kod l Stutthofa kacete jis paraš tokius prieštarigus k rinius kaip romantišk *Pavasario giesm* ir keturias farsines komedijas, — kod l *Pavasario giesm je* aidi tauri lyrin poezija lietuvišk kult rini tradicij fone, o komedijose negailestingai išjuokiama žmogiška menkyst , prieš kurios vokišk uniform kacete rašytojas dažnai tur davo nusiimti savo kepur . Tik nevisai aišku, kod l savo kacetin se komedijose jis taip skaudžiai plak savo amžinink lietuvi . Argi jis iš tikr j tarp savo amžinink tautie i temat tik menkus, niekingus bei juokingus žmogeli kš ius ?

B. Sruogos svyravimai tarp vairi , dažnai priešing nuotaik padeda suskirstyti jo dramatin k ryb tris grupes. J viename eil s gale stovi jo istorin s dramatos su pirmaeil mis Lietuvos asmenyb mis, o antrame gale — farsin s komedijos su šiuolaikini žmoni juokingomis karikat romis. Tarp ši viduryje b t tre ioji grup , pavadinama, kad ir nevisai tiksliai, revoliucin mis dramomis.

Farsin s komedijos

Šiuolaikini , realistini k rini grup sudaro keturios komedijos, B. Sruogos parašytos kan ios ir mirties stovykloje. Tai yra *Uošv* , *Dobil lis penkialapis* , *Prancišiuo marškin liai* ir *Pagunda* . Prie ši keturi dar reikt prijungti *Aitvar teis j* , parašyt laisv je — apie 1933 m. Šias penkias komedijas tiksliau gal b t galima pavadinti pramogine grupe, nes j paskirais k riniiais rašytojas nesiek joki id jini , tautini ar visuomenin s kritikos tiksl , o pirmiausia nor jo pramogauti — žaisti, juoktis ir ty iotis iš savo amžinink kvail silpnybi . Rašytojui buvo svarbiau ne t silpnybi psichologin s ar metafizin s šaknys, bet t menkus i sukeliamas juokas ir malonumas, kur jau ia rašytojas, ži r damas savo menkus amžininkus nuo Olimpo kalno.

³⁸ Iš *Balio Sruogos laišk* , žr. ten pat, 499 psl.

Kad komedijose B. Sruogai pirmiausia r p jo juokingos situacijos, bet ne žmoni charakteri ydos, vaizdžiausiai mums liudija viena manomiausi komedij *Dobil lis penkialapis*. Šito linksmo k rin lio kamien sudaro penki Lietuvos provincijos senberniai, kurie yra pasiryž nevesti ir šituo tikslu yra sudar penkialapio dobilo klub . Bet vien dien šiuos penkis senbernius pasiekia gandas, kad Lietuvos vyriausyb ketinanti visus nebe jaunos viengungius apd ti mokešiais. Iš dalies bijodami ši mokesi , iš dalies sipainiodami linksm moter jiems statomas pinkles, tie penki senberniai nueina iki to, kad kiekvienas j pagal savo b d ir aplinkybes pradeda pirštis vienai ir tai paiai dvarininkaitei senmergei, 32 met Rožei Kumpytei, kuri, tiesa, kaip autorius pažymi, teb ra « gražiai išlaikiusi ankstybos jaunyst s grož ».

Bet suorganizuoti veiksm taip, kad pus pagrindini veik j komedijos pabaigoje atsidurt priešingam stovyje, negu buvo pradžioje — iš užkiet jusi viengungi tapt pakvaišusiais, vienai ir tai paiai moteriai besiperšaniais meilikautojais — reiškia kurti ne komedij , bet fars , nes šis grindžiamas ne tiek žmogišk charakteri silpnyb mis, kiek vairiomis gausiomis, nors ir kvailomis, ne tikimomis situacijomis. Taigi *Dobil lis penkialapis*, nors ir nešioja komedijos vard , yra farsas. Kai jo juokingoms situacijoms sukurti rašytojas dar pavartoja baliaus kaukes ir sig rusi žmoni apsvaigim , nebegalima rimtai kalb ti apie veik j charakteri piešinius, o apie nuotykin veiksm .

Tiesa, prof. St. Yla liudija, kad pagrindiniai *Dobil lio penkialapio* vyriški veik jai Sruogos buvo nusiži r ti iš lietuvi kalini grup s Stutthofo kacete³⁷. Tod l tie B. Sruogos draugai, kurie skait komedij , arba jos klaus si kacete, gal jo joje atpažinti savo draug vien antr bruož ir d lto juoktis, taiau tai nedaug tereiškia tam skaitytojui, kuriam modeliai nepaž stami. Tiesa, jis mato, kad komedijoje Sruoga stengiasi individualizuoti kiekvien veik j , taiau jis tai atlieka tik vienu antru paviršutiniu br kšniu. Antra vertus, negalima n nor ti, kad 90-ties puslapi komedijoje rašytojas paj gt nupiešti šeši vyr ir keturi moter apypilnius paveikslus, ir tai juo labiau, kad pirmasis komedijos tikslas buvo pasijuokti ir pasity ioti iš senberni stovio. Šituo tikslu B. Sruoga ir k r juokingas, kartais nebe tikimas ir kvailas situacijas, kurios komedij pavert farsu.

³⁷ St asys Linius [Yl a], *Kacetin literat ra*, žr. *Tremties metai, Lietuvi rašytoj metraštis* 1947, red. Bern. Brazdžionis, Tübingenas 1947, 562 psl.

Panašiu farsu padaryta taip pat *Uošv s* komedija. Joje autorius vaizduoja, kaip nesena (40 metų) kariškio kapitono našlė Dvikartien savo 20 metų dukrai Mikasei perša finansų departamento jauną valdininką Kermošį, nors tai jos dukrai meilinas studentas Buza, prie kurio turi meilišką pretenziją jo buto šeimininkas, senmergis Kemšaitis. Tą Dvikartienės piršlybės rezultatą tas, kad ji pati išteka už dukteriai piršto Kermošiaus, o dukta pasirenka ne jį, o simylį studentą, bet policijos valdininką Puspurį. Kad šitoks perversmas vyktų beveik per vieną dieną, B. Sruoga leidžia, kai kuriems savo veikėjams stipriai pasigerti, o neblaiviams stovyje sukūlus triukšmą atsidurti policijos daboklėje, ją rašytojas sugalvoja tokiu būdu, kad ji sunkiai sivaizduojama net farse. Antai, pagrindinis veikėjas Kermošius neblaivus policijos daboklėje sako:

« Va, imsiu ir pasikarsiu, — kaip jūs man galite padaryti? Rupžs, rupžs... Šitaip išniekinti žmog! (Jis labai energingai darbuojasi: pasidaro iš virvės kilp, po lempa pastato staliuką, išsuka elektros lemputę ir atsargiai padeda ją ant pečiaus; virvės kabina gembą, ant kaklo užsineria kilpą, iš kilpos dar pasidairo išverstomis akimis, kažin kam publikos salikūnų pagromoją). Jūs rupžs, rupžs — tšiu! (Kojomis nuspiria — paverčia staliuką, pakimba virvėje akimirksniai — beveik tuo pačiu metu drauge su griuviančiu staliuku žlegeterį į žemę, išplėš lempos gembą, elektros laidus ir gabalą tinko. Paskendęs dulksė, sėdi žemėje lyg apsvaigęs, nieko nesuprasdamas, kas ir kaip atsitiko) »³⁸.

Šitoki farsiška situacija *Uošv s* komedijoje yra ne viena. Scenoje gal jos ir žadinti juokdėlį savo neblaivaus kvailumo, gal šitoki arba panaši juokingi išdaigai sivaizdavimas suteikdavo šitoki atvangą autoriui, kenčiančiam smurtingą nacių stovykloje, tačiau rimtam rašytojui tai per menkas komedijos menas. Besivadovaudamas gyvenimo logikos matakais, *Uošv s* farso cituotose scenose galėtų sukritikuoti kiekvieną paklausdamas: kaip policijos daboklėje, taigi riniame kalėjime, gal jo atsirasti virvė, su kurios pagalba mągino pasikarti sūžėdus Kermošius! Tai B. Sruoga tikriausiai būtų atkirtęs: tokia fantazija leistina, nes kiekvienas menas kūrinyje, taigi ir komedija, bent metru turi būti pakilusi nuo žemės. Su šitokiu kriterijumi reiktų sutikti. Bet ir šituo atveju, kai kūriniui pagrindinis medžiagos sudaro gyvenimo elementai, komedija privalo bent šiek tiek gyvenimo logikos ir daugiau žmogiškos

³⁸ *Uošv*, žr. *Balio Sruogos raštai*, IV t., Vilnius 1957, 66 psl.

psichologijos. Jos Stutthofe parašytai *Uošvei* ir *Dobil liui penkia-lapiui* aiškiai neužtenka.

Daugiau ir rimtesnio meno už kitas komedijas turi *Aitvaras teis jas*, dedikuotas Sruogos dukrelei Daliai, kai ši tebebuvo 8-9 met mergyt, nor damas jai suteikti pramogos — parodyti, kad gyvuliai ir žv rys gali b ti panaš s žmones, — pramogavo ir pats Sruoga. Bet jis buvo rim iau nusiteik s negu Stutthofo farsuose. *Aitvaro teis jo* komedijoje gyvuli ir žv ri dialogus rašytojas perdav ne tik lengvomis sklandžiomis eil mis, bet kiekvienam j nupieš gyv portret, turint kiekvienam b ding gyvulišk ypatybi, bet kartu ir žmogišk bruož. Vaizduodamas, kaip kininko P ro naminiai gyvuliai — kiaul Degloji, šuva Šermokas, arklys Kaplys, karv Marg — k l byl prieš savo šeiminink, ir nuved s juos pas aitvar teis j mišk, B. Sruoga dar tur jo progos grakš iais br kš-niais nupiešti lok, lap, zuik, ož, bried ir stirnaites. Skunduose ir tarpusavio gin uose beveik visi gyvuliai ir žv rys atskleidžia savo individualius veidus, o šis žmogiškas pasirodymas ne kart ver ia nusišypsoti skaitytoj. Bet geriausia nuportretuoti iš jo išlepinta ponia Degloji (kiaul), vis skriaudžiamas kiškėlis ir apsukrus advokatas Rainis-katinas.

Ta iau pla iausi autoriaus pašaipišk simpatij yra susilaukusi ponia Degloji, kuri jos šeimininkas P ras buvo pažad j s bekono teis mis nuvežti grožybi pasaulin miest London. Tuo pažadu susižav jusi Degloji gavo pergyventi ir jos likim vaizduojant košmar :

Priguliau po piet. Tik, tik.
 Ir man šitaip atsitik !
 N pati nepajutau,
 Kaip už kelmo užmigau,
 Ir sapnuoju ir regiu,
 Kad aš Londone esu.
 Tarp bažny i ir nam
 Paauksuotu vežimu
 Aš per London, važiuoju [...]
 Džiaugsm sl pdama širdy,
 Atsid riau aš pily,
 Nematytoj ir keistoj,
 Tartum pasakoj senoj [...]
 Toj pily, kiek akys mato,
 Juda, kruta, sukas, kratos
 Ratai, girnos, vielos, volai, —
 Šiurpas ima jau iš tolo ...
 Nedr sau n atsikv pti,

Ieškau vietos pasislėpti [...]

 « Kiaule tu! Šalin iš tako!

 — Dešr mal nas! » — sako

 Man kažkoks vyras juodas,

 Tartum vaikšiojantis puodas, —

 Peil didel galanda ...

 Ir kad griebis jis man už sprando! —

 Aš nūjust nepajutau,

 Kaip girnas nukritau [...]

 Aš jau žiau, kaip girnos braška,

 Kaip kaulėliai mano traška, —

 Kaip mane jos mala, trina,

 Dešr iš man s gamina!

 Ir matau nustebdama,

 Kad galvos nebeturiu,

 Be kaulėlių, be šeri —

 Kad dešra aš gatava [...]

 Taip pagailo man galvelės

 Ir išmityt kaulėlių,

 Kad raudoti netimiau

 Ir nuo verksmo pabudau

Atrodo, kad šia kiaušė Deglosios sikalbtas sapnas, palygintas su jos košmarišku likimu, yra vienas graškiausių B. Sruogos humoro gabalėlių, kur autoriaus pašaipa iš skaudžių tikrovės faktų pasilieka estetinėse ribose.

Revoliucinės dramos

Nuo pramoginių komedijų pakeliui B. Sruogos istoriškas dramas stovi trys nemažai kabininiai stulpai — *Baisioji naktis* (1937), *Apyaušrio dalija* (1941), *Paj riu kurortas* (1946 ?). Jie pavadinti revoliucinėmis dramomis, nes ten didelės reikšmės turi mginimai į ją staigiai pakeisti blogą socialinį bei politinį santvarką dėl geresnės ateities. Arčiausiomis dienomis ir pramoginių komedijų stovi *Paj riu kurortas*, kur B. Sruoga atvaizdavo vairius tautybių kalinių gyvenimų vokiečių nacių koncentracijos stovyklose ir jos galėdumus.

Paj riu kurortas — realistiškiausia ir sarkastiškiausia B. Sruogos drama. Joje rašytojas savo karūnių šypsniu palydi ne tik koncentra-

³⁹ *Aitvaras teis jas, žr. Balio Sruogos raštai*, II t., Vilnius 1957, 435-438 psl.

ei jos stovyklos pusdievius — nacių viršininkus, — bet taip pat kai kuriuos išbad jusius, iškankintus, mirštančius kalinius. Ta drama tebealsuoja nesena is šurpia is paties Sruogos prisiminimais, kuri didžiūm j is buvo suraš s *Diev miško* atsiminimuose .Bet šis k riny s kaip drama, tur b t, bus pati silpniausia tarp Sruogos veikal . Silpniausia ne tod l, kad rašytojo talentas b t sunegalav s. Priežastys buvo kitokios. Viena j — Sruoga ši dram raš sovietinio režimo nelaisv je. Tod l tur jo taikytis prie ano meto socialistinio realizmo, pasakyti nevertai ger žodži komunistams bei šios ideologijos žmones pavaizduoti teigiamais herojais.

Antra, *Paj rio kurorte* nebegalima beveik jausti veiksmo slinkties, nors pavieni scen yra gyv . Šeši stamb s šios dramos paveikslai tarp sav s beveik neturi veiksminio ryšio, o juos tejungia keli tie patys veik jai, tarp kuri du lietuviai. Bet svarbiausia priežastis, d l kurios ši drama menkai tepasisek — kacetinio pragaro medžiagos per didelis artumas : ji atsistojo prieš rašytoj kaip piktoji stichin j ga. O šitokia tikrov nesiduoda meniškai apvaldoma, juo labiau pakeliama nuo kasdienyb s, persunktos pikto. Kaip lig šiol joks dramos rašytojas n ra paj g s pavaizduoti totalitarin kar , taip, atrodo, ne manoma meniškai išreikšti žmon ms naikinti stovykl žiauryb ir šurp . Tai daugiau nei gamtinis blogis, kuris reiškiasi žem s dreb jimais, vulkan prasiveržimais, potvyniais. Tai ontologinio pikto pratr kusi votis, kurios beveik negalima suprasti ir juo labiau ne manoma myl ti. Ta iau be ši psichini kontakt dailiosios literat ros k ryba taip pat ne manoma.

Antra vertus, B. Sruogos stipr s vitaliniai polinkiai skatino j myl ti piln gyvenim su ju vairiais žmon mis, o naci koncentracijos stovyklos reiš k gyvenimo neigim bei jo paty i . Tai buvo savivalios, prievartos, paniekos, kan ios ir mirties džiungl s. Intelligentas vitalistas gal jo šitokius pragaro vartus spjaudyti, iš j ty iotis, bet jiems meniškai pavaizduoti nepakako Sruogos dvasini j g , kaip j gal b t neužtek n kitokiam rašytojui.

Dramatinio meno atžvilgiu už *Paj rio kurort* žymiai tobulesn yra *Baisioji naktis*, kurioje B. Sruoga vaizdavo 1905 met Rusijos revoliucijos atgarsius Lietuvoje. Kompozicijos atžvilgiu *Baisioji naktis* net pati tobuliausia tarp Sruogos dram . Jos visi veiksmai padalyti po du paveikslus kiekvienam. Prasm s atžvilgiu jie išd styti simetriškai. Centrinio, antrojo veiksmo abu paveikslai rašytojo paskirti politinei-revoliucinei temai, sukilimui. Pirmojo ir tre iojo veiksmo vienas paveikslas vaizduoja šeimynin konflikt Skumbin šeimoje, o šit abiej veism antrieji paveikslai v l paskirti viešiesiems reikalams vyrauti. Šitai rašytojui beveik klasiškai pasisek

suskirstyti savo vaizduojam j medžiag , nes 1905 met revoliucija Lietuvoje netur jo stichinio neapvaldomo pob džio. Ypa jai masinio gaivalingumo stigo nedideliuose miesteliuose, kaim centruose. Kaip tik šitokioje aplinkoje revoliucij ir vaizduoja *Baisioji naktis* (Jai medžiagos B. Sruoga buvo pa m s iš Vabalninku miestelio vyki neramiais metais. Kad ir 10 met vaikas, jis pats drauge su broliais juose buvo dalyvav s aktyviai) ⁴⁰.

Kad revoliucin *Baisioji naktis* tur t šiltesn žmogišk pagrind , rašytojas prie politinio pob džio moment darniai prijung šeimn konflikt , pastatydamas vien prieš antr priešininkais s n ir t v Skumbinus. ia s nus Jurgis, parvažiav s iš Rusijos gimtin vykdyti perversmo, susiduria su t vu Skumbinu. Šis ne tik konservatyvus, autokratiškas, rus carui ištikimas viršaitis, bet dar gerokai pyksta ant s naus nuo seniau, nes Jurgis, ekonomiškai nuskriausdamas namiškius, buvo met s prieš kelet met kunig seminarij , išvyk s pasaulietiš k moksl Rusij , ten tapo socialistu, be Bažny ios palaiminimo pasi m žmon , su kuria dabar apsistojo gretimame miestelyje. Suprantama, kad šitokiomis aplinkyb mis viršaitis Skumbinas nenori n gird ti apie s naus revoliucinius planus.

Jurgiui nieko nelieka, kaip su maištaujan i valstie i bei draug pagalba atstatyti Skumbin iš viršai io pareig , joms išrinkdinant sukilimui palank asmen . Šituo labai užgautas t vas Skumbinas pasiskundžia artimiausiame dvare stov jusiems rus kazokams. Šie likviduoja vals iaus sukilim , student Jurg suimdami. Kadangi tuo laiku dar paskhnda gandas, kad vals i atvyksta juodašim iai, kurie visur naikin visus be išim i , senis Skumbinas pajunta savo menkyst ir savo nusikaltim prieš s n ir tautie ius. Dabar jis nor t išgelb ti Jurg , bet, deja, per v lu. Nors iš kal jimo revoliucionieri išlaisvintas, bet kazok pasivytas, Jurgis buvo nušautas miške. Jo lavon ten randa nuo juodašim i besislapst miestelio gyventojai su klebonu priešakyje ⁴¹. Ten apie s naus žuvim sužinoj s

⁴⁰ K. Žitkus-V. Stonis, *Vaikyst su Baliau Sruoga*, žr. Pergal , Vilnius, 1971 m. 2 nr., 125-126 psl.

⁴¹ Anos sukilimo nakties vykius, kuriais pasinaudojo B. Sruoga *Baisiosios nakties* finalui, kun. K. Žitkus, rašytojo suolo draugas pradžios mokykloje, šitaip pavaizduoja : «Atsirado ir Vabalninke karininkas su dešim ia kareivi . gula buvo nedidel , bet ji gerokai prisl g vabalnink n šviesias nuotaikas. Dar labiau tos nuotaikos sugedo, kai m sklįsti gandai, kad iš Kuršo, malšindamos revoliucij , atslenka juodašim i gaujos. Buvo kalbama, kad Latvijoje kone visi žmon s išžudyti, o dabar pro Biržus juodašim iai slenka Vabalnink . Kas tie juodašim iai, niekas gerai nežinojo, tik apie juos buvo kuriamos baisiausios legendos. Žmon s iš kaim m pl sti miestel . Visi buvo kuo nors ginkluoti. Reik jo gi juodašim ius sutramdyti !

Skumbinas, beveik iš proto eidamas d l sukr timo, skelbia savo vieš atsivertim Jurgio revoliucines id jas, kuriose vyravo du punktai: Lietuvos žem s turi b ti valdomos ne dvarinink , bet t , kurie žem dirba, ir antra, Lietuva turi gauti laisv pa iai valdytis.

Iš ia glaustai atpasakoto *Baisiosios nakties* turinio matyti, kad dvejojo konflikto glaudus sumezgimas vis dramos veiksm pakan kamai sužmogina ir tempia. Tik pabaigoje senio Skumbino atsiver timo pranašyst apie didel revoliucin laisv menkai te tikina. Bet ji suprantama, nes patenkino paties Sruogos romantiškai revoliu cinius polinkius, kuriems pirm j impuls buvo davusi 1905 met revoliucija. Be to, kai Sruoga raš *Baisi j nakt*, Lietuva jau buvo išsilaisvinusi.

Taip pat revoliucin s nuotaikos yra *Apyaušrio dalios* dramoje, kuri B. Sruoga paraš 1941 met lietuvi sovietinei dekadai Mask voje, bet ji nebuvo priimta ir numatyta dekada ne vyko d l prasid ju sio Vokietijos-Sovietijos karo. D l dramoje vaizduojam svarbi Lietuvos veik j (grafo Tizenbauzo, vyskupo Masalskio) ir centrinio vykio — valstie i -baudžiaunink sukilimo Šiauli ekonomijoje 1769 metais — *Apyaušrio dalia* gal t b ti priskirta ir prie istorišk dram , nes to sukilimo nepaneigs joks istorikas. Jis buvo nukreiptas prieš Lietuvos išdininko Tizenbauzo reformas, d l kuri karališk j valstie i gyvenimas buvo tiek pasunkintas, kad jis prilygo bau džiavai. Tam sukilimui dramoje matyti ir B. Sruogos simpatijos, nes rašytojo prigimtis, linkusi prieštaravimus, buvo jautri s j - džiams, dr siai siekiantiems gyvenimo pakeitim .

Bet, imantis dramiškai vaizduoti valstie i sukilim Šiauli ekonomijoje, rašytojui iškilo pavojus pakartoti bent iš dalies tai,

Po dviej par , juodašim iams nepasirodžius, dauguma ginkluot j savanori su savo kirviais ir dalgiais gr žo namo. Vis d lto nak iai gatv se ir prie bažny ios buvo paliktos sargybos». Po vidurnak io kažin kas klebonijos kieme iššov s kelis kartus. Bažny ios didžiojo varpo d žiai dav aliarm , « Visas miestelis pabudo. — pasakoja savo atsiminimuose K. Žitkus, — ir kas tur jo kok ginkl , skubiai b go pašventor , kur pavojaus atveju tur jo visi gyn jai susirinkti [...] Klaik s varpo d žiai pasiek ir kaimus, iš kuri taip pat m rinktis gyn jai. Panik dar padidino kareiviai, kuriems j karininkas buvo sak s iš šautuv paleisti kelet salvi . Niekas neabejojo, kad Vabalninkas užpultas. Gal jo vykti net didel nelaim , nes kaimo gyn jai, aptik klebonijos kieme susispietusius miestel nus, palaik juos juodašim iais ir išsirikiavo m šiu. Laimei, vis labiau m aušti, ir išaišk jo, kad tariamieji priešai — savi žmon s. Saulei patek jus, visi skirst si namus, bet « baisioji naktis » vabalnink nams padar nepaprast sp d , ir apie j dar ir šiandien sene liai tebepasakoja. Baisi j nakt giliai išgyveno ir Baliukas Sruoga, v liau revoliuci nius Vabalninko vykčius iš dalies sukaup s savo dram *Baisioji naktis*. K. Žit kus-V. Stonis, ten pat, 126 psl.

kas jau buvo vaizduota *Baisiojoje naktyje*. Kad to neatsitikt, kad naujas k riny s atrodyt originalesnis, sp dingesnis, teatriškesnis negu anoji drama, XVIII amž. valstie i sukilimas tur jo b ti gerokai pakeltas nuo pilkosios žem s. Jam reik jo bent vieno nepaprasto vado, kokios nors lietuviškos revoliucin s Joanos d'Arc, kuri b t buvusi paj gi scenoje akivaizdžiai pasipriešinti didikams bei j santvarkai. Šitam tikslui B. Sruoga sugalvojo visai neistorišk centr in veik j , neva iš kaimie i kilusi , Tizenhauzo balet o pažib , Dali Radvilait . Šitai istoriškai negalimybei pagr sti rašytojas suponavo, kad Dalia jaunut buvusi Tizenbauzo sakymu paimta iš t v valstie i , jungta balet o mokykl per kelet met , Tizenbauzo pamilta, vežiota po Paryži ir Milan , bet neužmiršusi savo vargingos kilm s. Valstie i sukilimui prasidedant Šiauli ekonominioje, Dalia pajutusi pareig pad ti savo artimiesiems, metusi balet ir, atsid rusi t višk je, tapusi svarbiausia sukil li vade. Ta iau kaimie i sukilimui pasibaigus nelaimingai, Radvilait nusižudžiusi Tizenbauzo akivaizdoje, kad netapt jo nori žaislu.

Nors Dalios Radvilait s savižudyb galima suprasti kaip pralaim jusios išdidžios moters nerving gest , ta iau blogiausia, kad negalima sivaizduoti jos kaip balerinos ir drauge sukil li vad s. Šitoks personažas ne tik ne manomas XVIII amžiaus aplinkyb mis, bet jis negalimas n psichologiškai: pasaulio istorijoje tikriausia n ra buv tokio atvejo, kad dvaro šok ja-balerina b t tapusi kada nors sukilusi kaimie i ar miestie i ginkluotu vadu, kad balet b t pakeitusi revoliucine politika. Tai ne manoma, nes teatro menininkai labiau už kitus susižavi duondavi teikiamomis privilegijomis ir didži n blizguiais. Tai mažiausia revoliuciniai ir labiausiai konformistiški menininkai, nes juos prie prisitaikymo pratina j profesija — paklusti choreografo ir režisieriaus valiai. Ne be pagrindo, kartais juokaudami, bolševikai šitoki meno atstov lankstum vadindavo intelektualine prostitucija. Ta iau Dalios personažo negalim prielaid Sruoga nepais , nes jam nor josi duoti lietuvi kaimie i sukilimui efekting vad . Ir prieš sukilim mestas Dabos posakis :

Ak, menas, menas ! teprakeiktas bus,
Jei nevaduoja jis iš vergijos ⁴²,

neturi istorinio pagrindo, nors komunistams jis patinka.

⁴² Apyaušrio dalia.

Ta iau baleto primadonos Dalios ir drauge sukil li vad s istoriškai ne manom personaž rašytojas suk r ne vien sukilusi kaimie i kult riniam prestižui padidinti. Jam tokios nepaprastos moters reik jo ir d l to, kad Sruogai nor josi scen išvesti žym senosios Lietuvos valstyb s vyr Tizenhauz , kuris jam, patriotui, buvo arti prie širdies. Kad jis patiko rašytojui, galima spr sti iš to didiko pasididžiavimo, kad jo dirbtuv s steigtos ne tik Gardine, bet ir Alytuje:

Ir ten jau sukas darbo mašina.
 O kur Šiauliai ? Kur Joniškis ? Žagar ?
 Visur dirbtuv s tartum avilynas,
 Sujudo, sukribžd jo mano rankoj.
 Aš tams krašt pramon s šalim
 šviesia paversiu ⁴³.

Nors šitokius tikslus realizuodamas, Tizenhauzas susilauk sukilimo Šiauli ekonomijoje, ta iau iš esm s jo planai, kuriais jis siek supramoninti Lietuv , buvo pažang s. gyvendinti, jie b t tur j Lenkijos ir Lietuvos respublikai lieti naujo, gyvesnio kraujo, sustiprinti j ekonomiškai, nors laikinai apsunkindami žemesni j sluoksni gyvenim . Šitoki projekt didikui, kuris anoje nelinksmoje epochoje dar akcentavo Lietuvos savarankum , patriotas B. Sruoga negal jo nejausti simpatij .

Tod l *Apyausrio daliuje* jis Tizenhauz nupieš visai žmonišk , pozityv ir beveik tragišk , paskutiniame dramos akte parodydamas, kaip an pla i sumanym vyr , Lietuvos išdinink , išnaudoja ir apgaudin ja jo žemesnieji pagalbininkai-parazitai. Atskleisdamas, kaip iš Tizenhauzo nelaim s — sukilimo Šiauli ekonomijoje — stengiasi prisigrobti kuo daugiau naudos anos patarnaujan ios blak s, Sruoga tuo nurod taip pat vien priežas i , d l kuri v liau sužlugo Tizenhauzo ekonominiai sumanymai.

Bet *Apyausrio daliuje* rašytojas spalvinguoju Tizenhauzu nepasitenkino. Jam dar nor josi parodyti jo amžinink , taip pat ne neišiam didik , Lietuvos savarankumo šalinink , nusipelnius Lietuvos švietimui, Edukacin s komisijos pirm j pirminink , Vilniaus vyskup Masalsk . Šis veiklus ir spalvingas dvasininkas su sukilimu Šiauli ekonomijoje netur jo nieko bendro. Bet kad vis d lto b t galima j parodyti scenoje, B. Sruoga sugalvojo priskirti Tizenhauzui istoriškai ne manom most — iš Gardino vyskupo Masalskio dvar

⁴³ *Apyausrio dalia*, žr. *Balio Sruogos raštai*, III t., Vilnius 1957, 16 psl.

prie Vilniaus nuvežti savo stygin orkestr ir mergin balet , kuriame pirm ja balerina šoka Dalia Radvilait . Šitoki istorin negalimyb rašytojas m gino pridengti Masalskio replika :

Ir Tyzenhauzas — geras ! Atgabeno
Merg vežim kaip savo dvar ...
Tikrai Ska kauskas pamanyt gal jo,
Kad mudu ia su jom kažin k darom ⁴⁴.

Šitaip neva per savivališk Tizenhauzo užgaid rašytojas dirbtinai suvesdina vyskup Masalsk su baletu, su jo pažiba Radvilaite bei su jos t vu. Tai duoda progos kitokioms istorin ms negalimyb ms. Dalios t vas vaitas Radvila, neva atvyk s Masalskio dvar ieškoti užtarimo prieš Tizenhauzo sunkias reformas, su vyskupu kalb damasis, meta šitok sta iokiškai bernišk klausim : Ganytojau, klausysi tu ar ne ? ⁴⁵. O Dalia Radvilait , iš Masalskio dvaro neva matydama Vilniaus miest , turi progos už Sruog nusilenkti Lietuvos sostin s grožiui šitokiais žodžiais, iš kuri v liau B. Dvarionas suk r operai arij :

Kaip aš nor iau Vilni aplankyti !
Pavaikš ioti paunksm se bažny i ,
Prieš Gedimino kaln nusilenkti ...
Nors vienai dienai ... Valandai trumputei ...⁴⁶

Š patriotin kompliment Vilniui B. Sruoga gambiai jung Dalios pokalb su Tizenhauzu, bet tai jau grynai literat rin išmon . Tuo tarpu istoriškai negal jo b ti nei Tizenhauzo nuvykimo su savo baletu ir orkestru Masalskio dvar prie Vilniaus, nei ten vaito Radvilos ir kit Žagar s apylink s kaimie i -atstov pokalbio su vyskupu. Bet pagal Sruog meniškias dramos k riny s tur jo b ti bent metru pakil s nuo žem s. Tod l jis nepais istorijos, kai teatro scenoje tur jo b ti gražu, kad maištaujantieji kaimie iai per savo atstov , graži balerin , b t sugretinti su dviem puošniais ir ambicingais Lietuvos didikais, Tizenhauzu ir Masalskiu.

Je i *Apyaušrio dalioje* centrinis veik jas — Dalia Radvilait — neb t Sruogos grynas vaizduot s padarinys, š k rin b t galima priskirti prie istorišk dram . Bet dabartine forma ši dram tega-

⁴⁴ Ten pat, 32 psl.

⁴⁵ Ten pat, 34 psl.

⁴⁶ Ten pat, 12 psl.

lima laikyti kostiumuota, lyriniais perliukais nusagstyta, istorine fantazija. Tik kad šitoks vardas nemest peikiamojo šeš lio literat - riškai geram k riniui, *Apyaušrio dali* vadiname revoliucine drama tokia pat teise kaip *Baisi j nakt*.

Ist or in s dramos

B. Sruoga labiausia yra išgars j s istorin mis dramomis. Juk tokie k riniai kaip *Milžino paunksm* (1932), *Radvila Perk nas* (1935), *Algirdas Izborske* (1938), *Kazimieras Sapiega* (1941-1947), *Pavasario giesm* (1944) yra dramos, kuriose vaizduojama Lietuvos senov , jos viešasis ir privatinis gyvenimas, ypa jos feodaliniu-bajoriškuoju laikotarpiu. Ne kam kitam, bet B. Sruogai priklauso nuopelnas, kad jis savo dram siužetus išpl t .

Išpl t po vis Lietuvos praeit , kai tuo tarpu anks iau m s dramaturg d mesys telkdavosi aplink vidurinius amžius, baigiant Vytauto Didžiojo laikais. B. Sruoga savo dramatin k ryb prad jo kaip tik nuo Vytauto, jo 500 met sukak iai parašydamas pirm j savo dram *Milžino paunksm* . Po šitos geros pradžios jis integravo, literat riškai atgaivindamas vis audring bajorišk j Lietuv , kuri spaudos draudimo laikotarpio kovotojai-demokratai d l anos dažnos lenkiškos spalvos buvo pasmerk kaip svetim ir negarbing . Imdamasis prikelti literat riškai šit Lietuvos nuosmukio bajorišk j laikotarp , B. Sruoga net rado reikalo pasiteisinti prieš skaitytojus, *Radvilos Perk no* žangoje rašydamas :

« Nuo Liublino unijos iki lietuvi tautos atgimimo, mes, valstybiniu mastu, maža težinojome stebinam laim jim . Ta iau negi vieni laim jimai pagrindžia istorij ; nepaliaujamas, nedalomas gyvenimas — štai jos pagrindas. O heroizmu, pasiryžimu, ištvirme, t vyn s meile — persunktas ir šis kanotas m s krašto, m s tautos laikotarpis. Ir šiame laikotarp y Lietuva žinojo ne tik pralaim jimus, bet ir vis eil pakilimo blykstel jim . Lietuva ir š laikotarp tur jo daug žymi , garbing vyr , kuri myl ti ir gerbti mes dar neišmokome »⁴⁷.

Iš šit žodži galima spr sti, kad istoriškos dramos tur jo patenkinti ne tik B. Sruogos estetiškai humanistinius polinkius, bet taip pat patriotinius valstybinius jausmus — nor išmokti ir išmokyti ⁴⁷

⁴⁷ Bal ys Sruoga, *Radvila Perk nas*, Chicaga ²1970, 5-6 psl.

gerbti tuos Lietuvos valstybės vyrus, kurie gyveno ir kovojo smurto, savivalės ir išdavystės laikais. Bet nėra abejoniškas, kad tie nuosmukio amžiai Lietuvos vyrai patiko B. Sruogai ne tik kaip tariamos to laiko tautos dvasios ir valstybinio patriotizmo reiškiniai. Jie buvo jam domas ir dėl to, kad ano laiko didikuose rašytojas galėjo rasti savo paties sielos atspindžius. Jis išdidumas, įstaigas per jį priešingus jausmus, įveiklumas ir neprotingi siautėjimai patiko Sruogai, nes jie slaptai patenkino tokius iracionalius polinkius, kokių rašytojas nedrįsdavo arba retai teįsrdavo parodyti viešai. Sruogai patiko *Milžino paunksmas* keiksmo Švitrigailos staigumas, nes rašytojas pats buvo staigus. Jam patiko Kristupo Mikalojaus Badvilos Perkūno velniškas išdidumas ir patriotizmas, nes ir pačiam rašytojui šitokie jausmai nebuvo svetimi. Žavėjosi B. Sruoga Kazimieru Sapiega, nes šis išdidusis magnatas pajėgė kovoti su bajoriškėmis šiukšlėmis (O šiukšlina aplinka rašytojį erzindavo). *Apyaušrio dalyje* jis palankus grafui Tizenhauzui todėl, kad šis pažangus didikas mągo teatro menpanašiai kaip pats Sruoga. Pagaliau *Pavasario giesmėje* bajoras Žaligė yra augęs dirvožemio molis, nes ir rašytojį prieš žemės aistrą rišo šimtas nematomasait, nors ne kartą jo dvasia veržėsi *excelsius*, kaip Aušrinė meniškosi siela *Pavasario giesmėje*.

Šitaip pagal savo pusiausmoningus polinkius kurė ir kuria savo herojus daugelis rašytojų. Tik B. Sruogos atvejis ypatingesnis tuo, kad jis savęs atspindžius ieškojo Lietuvos istorijoje: vaizduodamas istorines asmenybes, rašytojas jas sustilizuodavo pagal savo idėjas ir savo sielos savybes, taigi jas daugiau ar mažiau iškreipdavo. Antai mūsų žymiam istorikui A. Šapokai Sruogos nupieštas Kazimieras Sapiega to paties vardo dramoje atrodė gerokai padailintas kilnumo kryptimi. A. Šapoka rašė:

«Narbuto toką Sruogos Sapiega išėina lietuviu patriotu, nors iš tikrųjų tai buvo eilinis magnatas, didelis savanaudis, ne vien kartą mokėjęs gražiai kalbėti už svetimus pinigus, despotiškas, lygiai kaip visi magnatai, niekinęs smulkiuosius bajorus, savo galią prieš karalių rodęs ne vedamas kokio valstybinio intereso ar idėjos, bet išdidybės [...] Prielaida, kad Sapiega taikūsost, istoriškai yra visiškai netikra [...] Sapiegos niekada nebuvo tokie galingi, kad būtų galėję galvoti apie sost. Jie juk buvo naujokai didžiūn tarpe, tik naujai iškilusi šeima. Be to, Sruoga be jokio pagrindo Sapiegą pavadina imperijos kunigaikščiu»⁴⁸.

⁴⁸ A. Šapoka, *Baltos Sruogos Kazimieras Sapiega*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, Toronto, 1952.X.2.d, 39 nr.

Kod l šitaip. B. Sruoga suidealizavo savo Kazimier Sapięg , prof. A. Šapoka taip pat nurodo rašydamas : « Vaizdas iš jo ne istorinis, bet toks, koks buvo reikalingas autoriaus pagrindinei id jai iškelti — nemariajai Lietuvai, padarant šios id jos reišk jais tokius asmenis, kurie tokiais toli gražu nebuvo »^{49 50}.

Kad istorin s dramos arba istorinio romano suk rimas sudaro rašytojams ne tik rimt , bet ir sunkiai išsprendžiam problem , B. Sruoga tai gerai žinojo teoriškai. Savo straipsnyje *Istorin teisyb dailiojoj literat roj* jis buvo link s duoti rašytojui laisv interpretuoti istorinius asmenis, sukuriant juose nauj b do bruož , istorik nepaliudyt , kai išlaikomi j žinomieji bruožai. Jis reikalavo, kad šitaip sukurtas veik jas b t suderintas su to laiko socialine ir politine aplinka bei aplinkyb mis. « Turi atitikti istorin tikrenyb ne tiktai materialin s laukujos aplinkyb s — turi atitikti ir viduj s, socialin s bei psichologin s »⁵⁰.

Deja, praktiškai, k rybin s vaizduot s nešamam rašytojui savo principus nevisada pasisekdavo išlaikyti. Ypa nuo j nukrypo B. Sruoga savo didžiausioje *Kazimiero Sapięgos* dramoje. Apie j istorikas A. Šapoka rašo :

« Karalien Marysenka yra gal istoriškiausias charakteris visame veikale [...] Ji iš tikt r j buvo pranc z agentas ir j naudai visas savo intrygas pyn . Jos santykiai su s num Jok bu buvo tikrai blogi ; ji buvo pirmasis priešas savo s naus kandidat ros sost po t vo mirties ; bet tas Jok bas — filosofas juokdarys jau tik Sruogos k rinys. Jo vedžiojimas po Lietuv visiškai neistoriškas. To ne tik nebuvo, bet ir negal jo b ti. Kad lenkas švaistyt si Lietuvoje ir net su kariais si-veržt vyskupo rezidencij , anais laikais buvo ne manoma. Ir niekas to neb t gal j s daryti, ypa dar ruošdamasis kandidat u sost [...] Visiškai blankus yra Raseini seimelio vaizdas. Tai fragmentas iš seimeli gyvenimo maždaug 100 met v liau, o kai kurie bruožai sta iai paimti iš Karolio Radvilos *Panie Kochanhu* išdaig XVIII a. gale. Ypa Oginskis ant ba kos vyno [...]

Dar blogiau su III veiksmo II paveikslu — elekcijos scenomis Volios kaimo laukuose prie Varšuvos. ia viskas taip sukarikat rinta, kad tikrojo elekcijos lauko vaizdo nieku b du neatseksi. Gaunasi, be to, vaizdas, kad Lietuvos bajorai žav jusi caro Petro I kandidat ra [...] Kam to autoriui prirėik , kai tai netiesa ? Petras tuo metu Lietuvoje buvo visai mažai težinomas ir tebesimok laiv statybos Olandijoj [...]

Paskutinytis veiksmas interpretuoja Valkinink vykius, nors juos

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ B. Sruoga, *Istorin teisyb dailiojoj literat roj*, žr. *Vairas*, Kaunas, 1935 m. 7-8 nr., 315 psl.

savaip pertvarko, bet yra išlaikytas pagal vieną mintį ir tikimiausias, išskyrus Sobieskio vaidmenį ir Sapiegos patriotines deklamacijas»⁵¹.

Prof. A. Šapoka yra nurodęs žymiai daugiau neistoriškų smulkesnių aplinkybių, negu yra sumintose. Visos dramose nedidelis istoriškumas yra sutrauktas šias frazes:

«Istoriškai tikrai charakteristiniai rašytojų keletas, ir tai dažniausia jie pastatomi neistoriškai aplink. Ir tai neišvengiama, nes jie suvedami bendras scenas su Sruogos, bet neistoriškomis asmenybėmis, nors ir vadinamomis istoriškais vardais. Istoriškai neišlaikyta net chronologinė vykių raida, o būties scenos daugiau primena XVIII a. pabaigos, bet ne XVII-XVIII a. s. vartojamus vaizdus»^{51 52 53}.

Už *Kazimier Sapiegą* istoriškumą dramomis A. Šapoka laikė *Milžino paunksmą* ir *Radvilę Perkūną*. Apie *Milžino paunksmą*, kur vaizduojamas kunigaikščio Vytauto galybės paskutinis laikotarpis, minėtas istorikas rašė:

«Milžino paunksmą, tiesa, kurį jis yra didelis Dluogošo bei jo parafrazuotojo Szajnachos takojė, bet veda ir tikrai lietuviško tinko, nugaraulį palikdamas senai. Tenai kur jui, žinoma, lengviau, nes epochos gyvenimiškos smulkesnės istoriškai yra nežinomos, tad daugiau laisvės. Radvilę Perkūną taip pat mažiau pavojus išsiskirti su istorine tikrove, nes operoje epocha pavaizduojama ne tiek libreto žodžiais, kiek pastatymu»⁵².

Paliekant nuošaliai neužbaigtą kūrinių apie Barborę Radvilaitę, reikia pasakyti keletą žodžių apie *Pavasario giesmę* istoriškumą. Jis turėtų būti neaiškiausias, nes B. Sruoga visai nenurodė epochos, kurioje vyksta dramų veiksmas. Tik iš trijų aplinkybių galima spręsti, kad *Pavasario giesmę* veikė jai nukeltini XIX amž. pirmą pusę, romantinė epocha, tikriausiai Adomo Mickevičiaus *Vilniai* ir Igno Kraševskio *Anafielio* laikais, kada lenkai ir lietuviai šviesuomenė buvo atradusi senosios Lietuvos pagonybę su jos tikrais ir netikrais dievais (*Pavasario giesmę* kai kurie veikė jai žavisi dievais Mildos švente, joje dalyvauja per krikščioniškas Sekmines). Tada romantinė epocha nurodo ir dvarininko Žali go dukta Aušriną,

⁵¹ A. Šapoka, *Balio Sruogos Kazimieras Sapiega*, žr. *T viškas Žiburiai*, Toronto, 1952.X.2 d., 39 nr.

⁵² Ten pat.

⁵³ Ten pat.

kuri ne tik žodžiais palanki savo mirusios motinos propaguotam Mildos kultui, bet drauge yra talentinga pianist, koncertuojanti užsieniuose, kaip ano laiko Fr. Chopin (1810-1849), Fr. Liszt (1811-1886), Clara Wieck-Schumann (1819-1896). Kad *Pavasario giesm*s veiksmas vyksta XIX amž. pirmojoje pusėje, pagaliau liudija dvaro šeimininkas Katras Žaligienė, vienuolis Domijonas, nes tada rusų caro valdžia dar nebuvo spėjusi išnaikinti Lietuvoje visų viešųjų.

Tiesa, kad kai kas *Pavasario giesm*is visai nenori laikyti istoriška drama, nes joje nepasirodo jokių politinių klausimų, kuriais domėtos sielos veikėjai. Jie serga emociniais ir kultūriniais tradicijų problemomis, sueidami konfliktus, nes skirtingai pergyvena žemės trauką, idealų grožį, meilę ir mirtį. Taigi *Pavasario giesm* esanti simbolinė arba lyrinė drama⁵⁴. Tiesa, kad joje nėra jokių socialinių ir politinių problemų, bet visas veiksmas vyksta dvaro bajoriškoje aplinkoje aiškiai ne Sruogos laikais. Vaizduodamas juodžemio filosofijos atstovų dvarininkų Žaligienės ir jo aplinkoje gyvenančių dviejų, lietuvišką dievų kultūrą, sudurti su krikščionišku, savo dramos veiksmu B. Sruoga yra išrovęs iš savo amžiaus ir nukėlęs romantizmo laikus: tik praeities beribėse erdvėse galima suprasti lakias aspiracijas ir gilius jausmus, vyraujančius dramoje. Atplėšti nuo Sruogos amžininkai, jie priklauso romantinei epochai. Šituo atžvilgiu *Pavasario giesm* — ne tik lyriškai romantinė, bet ir kartu istorinė. Nuo kitų Sruogos istoriškų dramų skiriasi tuo, kad joje viešasis ir aplinkinis išviršinis pasaulis susilpninti iki minimumo, bet pabrėžtas sielų gyvenimas, kuris susiduria su lietuvių kultūros etinėmis ir estetinėmis tradicijomis, ypač perėjusiomis B. Sruogai Stutthofio koncentracijos stovykloje, kur buvo parašyta *Pavasario giesm*.

Iš to, kas yra pasakyta apie B. Sruogos istorines dramas, galima padaryti išvadą, kad jis ne tik su antraeiliais asmenimis, bet ir su žymiomis istorinėmis asmenybėmis bei istorinėmis aplinkybėmis elgėsi gana laisvai. Kaip romantini aspiracijų rašytojui Lietuvos praeitis jam dažniausia buvo pretekstas ir medžiaga jo vaizduotei, jo patriotinėms ir humanistinėms aspiracijoms reikšti, nes dabartis jam atrodė per siaura ir per smulki, verta pašaipos ir paniekos. Tik praeityje jis regėjo atsiveriant plaukiančias erdves laisvei ir esminėms problemoms. Todėl, nors Sruogos didžiūma dramų vadinamos istorinėmis, jos yra literatūrinės, vaizduojamos ir intuityvios kūrinių, laiku lyg nutolinti nuo mūsų dienų, papuošti praeities drabužiais, nusags-

⁵⁴ J. Lankutis, *Lietuvių dramaturgija*, Vilnius 1958, 306 psl.

tytais lyriniais perliukais, kad vaizduojama dramini tikrov b t domi, spalvinga, apvalyta nuo kasdienyb s šiukšli , nes ji turi b ti daugiau ar mažiau pakelta prie rašytojo asmenini pom gi ir tautini ideal .

Istorikai gali barti B. Sruog ir kitus rašytojus d l praeities negerbimo, d l žymi istorini asmenybi stilizavimo, d l antraeili ar tre iaeli fakt sukeitim bei visos epochos kitokios interpretacijos, negu nori istorikai, ta iau tai nedaug k pad s : Sruoga kaip ir kiti rašytojai turi teis interpretuoti ir stilizuoti praeit , nes jis šitaip gali elgtis su dabartimi. Tik rašytojui nevalia praeityje išrasti to, ko joje nebuvo ir negal jo b ti. Šituo atžvilgiu B. Sruoga praktiškai savo istorinio pob džio dramose nu jo toliau, negu jis žinojo ir skelb teoretiškai. Pasirodo, kad B. Sruoga toks pat miruolis kaip daugelis kit žmoni : jam buvo lengviau paskelbti istorin s dramos principus, negu pa iam j laikytis k rybin je praktikoje. Be to Sruogos laimei, nem gdami XVII-XVIII amži , lietuviai šios epochos gyvenimo Lietuvoje nepaž sta. Tod l jie lengvai patiki, kad savanaudis autokratas K. Sapiega buvo patriotas ne d l svetim pinig , bet d l savo idealistinio sitikinimo, o Lenkijos karalaitis Jok bas Sobieskis tur jo teis važin ti po Lietuv taip, kaip tai pavaizdavo B. Sruoga.

Dr amat inis veiksmas ir veik j ai

Metant žvilgsn B. Sruogos k rinius dramatinio meno atžvilgiu, pirmiausia reikia sustoti prie dramatinio veiksmo ir veik j , nes jie svarbesni už dialogus bei tylos momentus, skirtus vaizduoti veiksmo slink iai ir veik j charakteriams. Bet « vyksmas ir charakteriai sudaro organin vienet », tvirtino Sruoga ⁵⁵. Taigi veiksmas ir veik j ai priklauso vienas nuo antr kaip du broliai dvyniai, kurie nuolat tarp sav s konkuruoja, kuri vienas tuoj jau iasi nuskriaustas, jei kiti jo broliui pradeda atiduoti pirmenyb .

Tod l kiekvienam dram k r jui kyla praktin problema, kaip sukurti tok siužet su intryga, kad veiksmas b t temptas ir gyvas per vis dram , o veik j ai per veiksm atsiskleist kaip dramatiški, gil s, reljefingi. O jeigu tarp t broli priešinink ne manoma išlaikyti pusiausvyros, tai kam j atiduoti pirmenyb , veiksmui ar veik j ai ? Kai kurie rašytojai, spr sdami ši problem , savo k rybos procese svyruoja. Prie šitoki priklauso B. Sruoga. Nuo Vilkolakio laik , kai jis pasisakydavo už teatrinio spektaklio pirmenyb prieš

⁵⁵ *Dramos velnias ir gegut* , žr. *Balio Sruogos raštai*, VI t., Vilnius 1957, 437 psl.

literat rin dramos k rin , jis pirmenyb atiduodavo dramatiniam veiksmui, nors su juo glaudžiai siedamas veik jus. Tik po 1930 met B. Sruogos susižav jimas siužeto intrygos sukurtu veiksmu prad jo atsl gti⁵⁶, nes rašytojas prareg jo, kad šitaip sukurtos pjes s dažniausiai neturi išliekan ios k rybiškos galios. Straipsnyje *Dramos velnias ir gegut* (1936), jis jau aiškiai atidav pirmenyb veik j charakteriams tardamas : «Patenka k rybos istorij tik tie dramaturgai, kurie kuria žmones, charakterius — gyv scenišk teisyb »⁵⁷. Toliau tai užmiršo v liau, Stutthofe rašydamas farsines komedijas.

Jei skirting charakteri , j interes bei id j susid rimas kuria veiksm , tai be šito veiksmo n ra dramatinio k rinio — tragedijos, dramos, komedijos. Taigi dramatinis veiksmas yra savybingas kiekvienai dramai ir komedijai. Tat kas yra tas veiksmas ?

J galima aptarti kaip veik j konflikto sukeltos kovos proces arba vyksm , kuris, pakil s iki kriz s virš n s, nusileidžia atomazg . Tarp ši trij moment — užuomazgos, kriz s virš n s ir atomazgos — klasikiniuose dramos k riniuose dar sutinkame pakilimo ir atosl gio peripetijas. Tod l klasik tragedijose dažniausiai vyrauja penki aktai ir re iau pasitaiko trys. Norint dramatin veiksm išreikšti schema, reikt nubr žti buk lygiašon trikamp . Nauj j laik dramose šitokia simetrija nevisada matyti. Sakysime, pasiekusi kriz s virš n , drama tuojau gali išsispr sti atomazga, taigi be antrosios peripetijos.

B. Sruoga pripaž sta ia sužym t veiksmo schem , nors ir vartodamas kitokius terminus: «Koki pjes rašysi, vis viena ji n ra manoma be ekspozicijos, užuomazgos, išsirutuliojimo, katastrofos (tragiškos ar komiškos) ir veiksmo išsispredimo »⁵⁸. O pat dramatin veiksm rašytojas aptar , kaip konflikto sukelt kovos proces , rašydamas: «Veiksmo ir kontrveiksmo susid rimas ir sudaro tai, k mes vadiname pjes s veiksmu, dramatin s kovos procesu »⁵⁹. Sujungdamas j su veik jais jis dar raš : « N ra interes skirtumo, n ra konflikto, n ra kovos — n ra veiksmo »⁶⁰. Kaip

⁵⁶ A. Samul ionis, *Balus Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas*, Vilnius 1968, 62-63 psl.

⁵⁷ *Dramos velnias ir gegut* , žr. *Balio Sruogos raštai*, VI t., 438 psl.

⁵⁸ B. Sruoga, *Naujos id jos teatro moksle*, žr. *Židinys*, 1926 m. 11 nr., 221 psl., cit. A. Samul ionis, *Balys Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas*, 67 psl.

⁵⁹ B. Sruoga, *Dickenso «Varpai» Valstyb s teatre*, žr. *Vairas*, 1930 m. 10 nr. 78 psl., cit. A. Samul ionis, *Balys Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas*, Vilnius 1968, 61 psl.

⁶⁰ B. Sruoga, *Vai i no dramaturgija*, 87 psl., cit. A. Samul ionis, *Balys Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas*, Vilnius 1968, 61 psl.

Aristotelis Sruoga reikalavo, kad dramoje kovos procesas arba veiksmas būtų priežastingai susijęs, kitaip sakant vieningas, nes tik šis vieningumas daro visą spektaklį meniškai vieningą⁶¹.

Kaip gi šituos principus sekusi B. Sruogai išlaikyti savo dramatinėje knygoje? — Labai aišku, kad veiksmas ir veikėjai rasime jo visuose kūriniuose, tik vienur rašytojas persvarą yra atidavęs veiksmui, kitur pasiekęs maždaug pusiausvyrą, trečiuoju persvarą laimėjo charakteriai. Aiški pirmenybė veiksmui, kylančiam iš intrigos, jis yra atidavęs farsinėse komedijose, parašytose Stutthofe. Jos iš tikrųjų yra intrigos, veiksmo ir situacijų mezginiai, kur žmogiški charakteriai — sukarikatinti ir nustumti paskutinėse vietose, nors trumpais būtiniais individualizuoti. Rimtosiose dramose svarstyklės pasvyra priešingą pusę — veikėjai.

Pajūrio kurorte veiksmo vieningumas mažas ir jo slinktis beveik nežymi, dramatos svoris susitelkia veikėjams, jų dialogus pavienius, priežastingai nesusietus veiksmus. Dramatinis veiksmas vieningas, bet be didelės tampos pasirodo *Pavasario giesmėje* — iš dvių mesų sutelktas veikėjams bei jų nesuderinamus siekimus. Taip pat vieningas veiksmas, t. y. susietas priežastingai ir sutelktas aplink pagrindinį veikėjų konfliktus, matome *Baisiojoje naktyje* ir *Apyaušrio dalyje*, bet ten nėra aiškūs charakteriai. Jie tik nėra labai giliai, nes atrodo, kad rašytojas vienodai skyrė dėmesio tiek veiksmo tampa bei judrumui, tiek charakteriui individualumui. Individualiausi ir giliausi charakteriai sutinkame *Milžino paunksmėje* ir *Kazimiero Sapiegos* dramoje. Bet šis veiksmas atrodo gerokai palaidas. Nors pavieniai paveikslai ir scenos kartais labai judrūs ir vaizdūs, tačiau ten jau visas dinamizmas — išdaigos ir juokai, barniai ir rimtinės aiškus nevisada teka iš vieno šaltinio — pagrindinio konflikto, — t. y. jie nevisada yra priežastiškai susieti tarp savęs.

Sakysime, *Milžino paunksmėje* prieš Vytautą Didįjį, kuris pats gyvas scenoje nepasirodo, visą laiką kovoja karaliaus Jogailos lenkų patarėjai ir dvariškiai su karaliene Sofija-Sonka prieškyje. Tačiau tik kova su nematomu Vytautu kaista ir dega nedidelė kurios nors vienos problemos, bet mažiausia didelė trijų, kurios neišrieda viena iš antros. Jas tik tesuriša visi tie patys, tarp savęs nesutariu veikėjai, neišskiriant nematomo Vytauto.

Antai, *Milžino paunksmės* pirmas aktas, kurio vardas — *Sonka, Lenkijos karalienė*, yra paskirtas narplioti dvaro konfliktui didelė Jogailos ir jo žmonos Sofijos vaikų legalumo ar nelegalumo, kur esant iškilus

⁶¹ A. Samulionis, *Balys Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas*, Vilnius 1968, 67 psl.

Vytautas. Bet antrame akte, *Kar nos v troje*, Jogailos vaik teis - tumo klausim beveik visi veik jai jau yra užmirš . Sav vaik ateit teprisimena karalien Sonka. Tuo tarpu vis lenk didik , neišskiriant n paties Jogailos, d mesys sutelktas Vytauto pasi - ryžim vainikuotis Lietuvos karaliumi. Tuo tarpu tre iame akte, *Žem s traukoje*, prieš Vytauto vanikavim karalium jau nebekovoja niekas, net Zbignevas Olesnickis : visi r pes iai nukreipti Vytauto p dinyst s problem , tam didžiajam Lietuvos kunigaikš iui susirgus ir mirus. D l šitokio silpno akt susiejimo tuo pa iu veiksmu *Milžino paunksm* labiau tikt pavadinti trilogija negu trijų veiks m drama, pasakyt klasikin s dramaturgijos teoretikas.

Taigi, kiek dali *Milžino paunksm je*, tiek ten randame drama - tini veiks m , kuriuos tesusieja kaip trilogijoje maždaug tie patys personažai. Kitaip sakant, šitoje dramoje vieningo veiksmo stinga, nors paskir paveiksl scenos suorganizuotos priežastingiau. Kai kurie t paveiksl , arba j scenos, tokie judr s, kad tampa gyveni - miškai ne tikimi. Sakysime, II akto I-me paveiksle vaizduojamas Lucko suvažiavime Jogailos kambarys ankstyb ryt , kai karalius keliasi iš lovos skustis barzdos. Tuo laiku š kambar siveržia neblai - vus imperatorius Sigismundas su muzikantais bei šok jomis. Šioms beimprovizuojant balet pagal Sigismundo vali , imperatorius ant Jogailos lovos sprendžia karališkos kar nos klausim Vytautui. Bale - tuį šokant, ši scena, žinoma, išeina gyva, judri, pikantiška, nuver - tinanti karališko vainiko orum ; bet d l savo ekstravagancijos ji neatrodo istoriškai tikima, nors literat riškai domi.

Dramatinis veiksmas pasirodo palaidžiausias *Kazimiero Sapiegos* dramoje, nors I aktas kaip ekspozicija yra labai geras. To akto I paveikslas vyksta Varšuvoje, rimtai susirgus karaliui Jonui Sobies - kim. Jo žmona Marysenka susir pinusi ne tiek karaliaus liga, kiek užsidedusi užsitikrinti gali ir viet prie sosto, jei karalius mirt . Šituo tikslu ji pina piršlybines intrygas ir nusitrenkia net Lenkijos - Lietuvos respublikos seim Gardine. Ten vienos puotos proga ji pasiperša Lietuvos etmonui ir Vilniaus vaivada Kazimierui Sapie - gai : ji mano, kad jis vertas Lenkijos sosto ir su jos pagalba jis gal t b ti išrinktas karaliumi. Bet Sapiegai Lietuva brangesn negu kara - liavimas Lenkijoje. Tod l hetmanas atsisako pasi lymo siekti lenk sosto. Bet tai užgauna ambicing Marysenk . D l šito ji pasiryžta keršyti Sapiegai. Šitaip baigiasi *Kazimiero Sapiegos* pirmas aktas, viena šauniausi ekspozicij lietuvi dramatin je literat roje. Jos dialogai, lengvi ir šmaikšt s, puikiai vaizduoja besikei ian i veik j situacijas ir dar vaizdžiau nupiešia paveiksl karalien s Marysenkos,

ambicingos prancūzų intrigantas, kuriai nieko nėra švento, išskyrus jos karališkos galios rokoko blizges.

Atrodo, kad po ekspozicijos prasidės užgautos karalienės bausis kerštas, nes I akto užsisklendęs grasinamais Marysenkos žodžiais:

Gerai. Statykit pelenmalnė.
 Pakarkit hetmanui ant kaklo girnas.
 O aš jam pastatysiu altori
 Tarpugirny. Tegu jis atsiklaups
 Ir ašarom išaišios kruvinom
 Didyb savo ... Sužinos tegu,
 Kas tai yra žėisti karalienė —
 Ir moter drauge!⁶².

Taigi, susidomį laukiame keršto audros. Tik karalienės Marysenkos t žimo galia ir baigsi grasinimu. II-me akte ji dramos veiksmui nebevadovauja: jis pereina Vilniaus vyskupo Bžostauskio rankas. Šio akto I-me paveiksle apie jos vestas piršlybas niekas nebekalba, ir ji pati nebesisirodo. Ji dar scen išėina II akto gale, dar pakursto vyskup prieš Sapiegą. Bet tai tušti žodžiai, neveiksmingi, nes vyskupas Bžostauskis jau anksčiau (II akto I-me paveiksle) pats jau buvo pavartojęs prieš K. Sapiegą vien baisiausi bažnytini bausmi — ekskomunikaciją. T Sapiegos išskyrim iš Bažnyčios bei jo iškeikim vyskupas buvo paskelbęs Vilniaus katedroje todėl, kad Vilniaus vaivada Sapiega nesiliov savivaliams — užmės bažnytines nuosavybes, negr žinoję vyskupui. Taigi, II akto centre stovi vyskupo konfliktas su K. Sapiega, o ne šio su karaliene. Tiesa, kad Vilniaus vyskupo konfliktas su Vilniaus vaivada Sapiega nėra visai bes ryšio su I aktu, nes ten jau vyskupas skundsi karalienei dėl Sapiegos savivali ir praš jos pagalbos. Tačiau Marysenka nieko nepadėjo, nes Bžostauskis II akto II-me paveiksle išdr so prikišti karalienei klausimu:

Ar padėjo
 Man nelygioj kovoj? Ar mano skund
 Šventajam t vui par m? Ar seim
 Sušaukti teiksis bylai apsvarstyti?^{62 63}

⁶² Balys Srugoja, *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, 89 psl.

⁶³ Ten pat, 117 psl.

Kadangi karalienė nei pagalbos nesuteikė, nei keršto nepajėgė vykdyti, tai II aktas atrodo visiškai atsipalaidavęs nuo I-jo, jeigu jis nebūtų prieš K. Sapiegą nukreiptas vyskupo. Dabar II akto I paveikslas, kuriame paskelbiama Sapiegai ekskomunikacija ir tuoj po to vyksta jo su naus Mykolo pasityčiojimas iš to bažnytinio iškeikimo, galima laikyti visos dramos viršūne arba krize. Po šito teliktų, laukti, kad netrukus, arba bent negaištant drama nuriedės atomazgos katastrofai. Bet iš tikrųjų neatsitinka nieko panašaus. Užmiršęs I akto svarbiuosius veikėjus: Marysenką, K. Sapiegą ir Bžostauską, palikdamas nuošaliai ekskomunikacijos pasekmes, B. Sruoga leidžia naujus veiksmo vingius — imasi vaizduoti žemaičiai bajorų šeimelė Raseiniuose su girtuoklystėmis ir peštinėmis. Per tas scenas paaiškėja, kad bajorai prieš Sapiegas yra sudarę koaliciją su kunigaikščiū Oginskiu priešakyje. Šitaip Oginskis su savo sekais tampa nematomo hetmano K. Sapiegos priešais. Jie pradeda vadovauti kovai, nes vyskupas Bžostauskis yra dingęs nebepajėgus, nes galbūt su ekskomunikacija pertempė savo galį.

III akto II-me paveiksle B. Sruoga vaizduoja elekcinio seimo stovyklą prie Varšuvos. Ten suvažiuoja naujam karaliui rinkti didikai ir bajorai aistringai ginijasi, kuris kandidatas naudingesnis. Bet šituose ginuose nepasirodo nei buvusi karalienė Marysenka, nei vaivada-hetmanas Sapiega. Jie dviejų kiviai visiškai užmirštas. Tepasirodo tik vyskupas Bžostauskis. Bet šis nieko nebekalba apie K. Sapiegą. Dabar jis aistringai tekovoja prieš rusų caro Petro I-jo kandidatą, kuris buvo pasiūlytas Višnioveckis Lenkijos karalius. Šitaip B. Sruoga savo dramos veiksmą vairuoja tolyn tiek nuo veiksmo užuomazgos, tiek nuo aukščiausio krizės momento (ekskomunikacijos). Tik kad Sapiegos vardas nepasiliktų visiškai bereikšmis, autorius leidžia pabaigoje paveikslą vaivados su Mykolui Sapiegai su bendrais pavogti porū maišėliu su auksiniais, kuriuos Saksonijos ministris Flemmingas buvo atsivešęs papirkti Lenkijos bajorus, kad šie išrinktų karaliumi Augustą Saksonietį.

Su dramos IV aktu B. Sruoga iš tolimo vingio sugrįžta prie pagrindinio protagonisto K. Sapiegos. Jis vaizduoja šį kartą prie Kriavos, saugojant Lietuvą nuo rusų siveržimo, bet staiga sužinant, kad su nus Mykolas su jo šalininkais buvo apsuptas kovoje su sukilusiais bajorais ir kad jam gresia mirtinis pavojus. Šitaip autorius sugrįžina skaitytojus prie III akto I-jo paveikslą (bajorų koalicijos prieš Sapiegas), bet šio IV akto jis niekuo nesusieja su žadėtu kerštu karalienės Marysenkos, kuri dabar jau yra išstremta net už Lenkijos sienas. Šito akto II paveikslas vaizduoja atomazgos katastrofą — kaip girti bajorai su kunigaikščiū Oginskiu priešakyje nužudo Mykolą Sapiegą. Šio paties akto III paveikslas Sruogos paskirtas antrajam

atomazgos momentui — Kazimiero Sapiegos skausmui dėl s naus mirties bei Sapiegos atsivertimui — prareg jimui, kad bajorai yra ne tik jo, bet ir visos lietuvi tautos nelaim . Bet IV akto du paskutinius paveikslus vargiai galima vadinti atomazga, jei logiškai veiksmu ji nesusieta su užuomazga, išskyrus jos kelis veik jus. Kitaip sakant, tie du dramatinio veiksmo momentai (užuomazga ir atomazga) *Kazimiero Sapiegos* dramoje neturi logiško priežastinio s ryšio: karalien Marysenka joku savu veiksmu neprisid jo nei prie Mykolo Sapiegos mirties, nei prie jo t vo Kazimiero atsivertimo, nors prieš septynerius metus buvo pažad jusi keršyti.

Iš viso, kas ia pasakyta apie *Kazimiero Sapiegos* dramos veiksm , peršasi išvada, kad jis šiame k rinyje palaidas, daugiau ar mažiau nenuoseklus, taigi stokoja vieningumo. Šitoks defektingo vieningumo sp dis atsiranda todėl, kad B. Sruoga savo dramoje n ra apsisprend s, kas šitame k rinyje svarbiau — ar veiksmas, ar veik jai, kitaip tariant, ar dialogais ir veiksmu vaizduoti charakterius, ar dialogais ir veik jais piešti judr vair veiksm . Šitoks autoriaus neapsisprendimas paaišk ja, beiėskant šioje dramoje centrini heroj .

Pagal puiki *Kazimiero Sapiegos* dramos ekspozicij pirmame akte atrodo, kad centriniais veik jais bus karalien Marysenka, vaivada-hetmanas Sapiega ir, gal b t, vyskupas Bžostauskis. Bet dramos devyniuose paveiksluose šie veik jai tepasirodo scenoje tik mažumoje paveiksl , b tent, trijuose ⁶⁴. Kituose paveiksluose, kad ir nenuosekliai, veiksm pirmyn varo ekspozicijos antraeiliai ir treiaeiliai personažai. Iš pirmaeili veik j veikl s t ra Marysenka, kuri vadovauja I-me (ekspozicijos) akte, ir vyskupas Bžostauskis — antrame (ekskomunikos) akte. Tuo tarpu Kazimieras Sapiega, nors ir pagars j s karo vadas, Sruogos literat riniame atvaizde iš jo pasyvus : dramoje kiti už j veikia už ar prieš. Jis pats tepasirodo scenoje tik I-me ir IV-me (paskutiniame) akte. sukuriamas jam situacijos hetmanas Sapiega I-me veiksmė dar reaguoja savo priešveiksmiais, o paskutiniame akte jis tepaj gia atsakyti tik savo žodžiais.

Kad neiškrist iš dramos jos du viduriniai aktai, kur Kazimieras Sapiega nedalyvauja, B. Sruoga pavartoja dvi priemones. Viena j — tokia pat kaip *Milžino paunksm j*, kur apie nematom Vytaut Did j beveik visi kalba ir nuo jo ginasi; taigi ir *Kazimiero Sapiegos*

⁶⁴ *Milžino paunksm je*, sutinkame priešing atvej . Ten devyniuose istorin s kronikos paveiksluose karalius Jogaila dalyvauja šešiuose daugiau ar mažiau aktyviai, šituo prisid damas prie dramos vieningumo.

dramos viduriniuose aktuose Vilniaus vaivada n ra užmirštas panašiai. Antra priemon ten nesan iam vaivadai-hetmanui priminti buvo jo s nus Mykolas Sapiega. Ta iau šios dvi priemon s per dviej akt keturius paveikslus pasirod nepakankamos — jos nepaj g atstoti centrini veik j asmeninio dalyvavinmo dramatiniame veiksmė. Tod l tie aktai ir paveikslai (išskyrus II akto I paveiksl), kuriuose vaivada-hetmanas scenoje nedalyvauja, atrodo lyg iškrit , arba v liau terpti dram .

Ypa tokiais atrodo II akto II paveikslas ir III akto abudu paveikslai, kur rašytojas d mesio skiria istoriškoms ir tariamai istoriškoms aplinkyb ms vaizduoti veiksmu. Jie menkai tesiderina su gerai apmesta ekspozicijoje drama tod l, kad, berašydamas *Kazimierof Sapiegos* dram per kelerius metus (1937-1941), B. Sruoga vienu laiku buvo pakeit s (tikriausiai d l savo emocionalumo) savo paži - r dramatinio veiksmo bei jo veik j santyk — užuot dialogais ir veiksmiais vaizdav s charakterius, jis m kurti veiksm d l veiksmo, — d l judrumo ir žaismo, d l išdaig , juok ir ašar , — šiam tikslui pajungdamas veik jus. Šituo Sruoga patenkino savo polink teatralum bei tariamai grynojo teatro tikslus, bet šituo jis taip pat priart jo prie cirko ir maskarado, nutoldamas nuo vaizdavimo dramatini charakteri , kurie jam pirmiausia r p jo *Milžino paunksm je* ir *Baisiojoje naktje*. Šitokiu b du B. Sruoga *Kazimierof Sapiegos* dram be reikalo apkrov aplinkybiniais epizodais, susilpnino dramatini charakteri reikšm , sugadino dramatinio veiksmo vieningum , o tuo pa iu pakenk viso k rinio vienovei.

Jausdamas *Kazimierof Sapiegos* pagrindin tr kum , kuris apsi-reiškia vieningo veiksmo stoka, B. Sruoga yra m gin s aiškint savo dram neva jos originalia simfonine kompozicija. «*Kazimieras Sapiega* parašytas visai nauju principu : komponuotas kaip simfonijos k riny, kur kiekvienas veikiantis asmuo yra tartum atskiras muzikos instrumentas su savo ypatyb mis, — rašo V. Sruogien . Apie t naujov Balys praš niekam nesakyti ir lauk : ar kas iš kritik jo sumanym supras ? Ir tiktai po 15 met Jurgis Blekaitis jautria menininko intuicija atskleid pasl pt sumanym »⁶⁵.

Iš tikr j ikagišk je *Kazimierof Sapiegos* laidoje J. Blekaitis pla iai aiškina t neva revoliucin simfonin šios dramos strukt r ⁶⁶. Gal b t, kad j ten galima rasti. Tik klausimas : kokia jos reikšm ?

⁶⁵ V. Sruogien , *Iš m s bendro gyvenimo*, žr. *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, 150 psl.

⁶⁶ J. Blekaitis, *Balio Sruogos teatro bruožai*, žr. *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, VI psl.

Ar ta tariamai naujoviška simfonin kompozicija pasitarnavo dramos vieningam veiksmui, kuris nuo Aristotelio, Boileau, Lessingo ir Ibseno laik buvo pagrindinis d snis dramatiniam k riniui, arba ne? Jeigu ne, tai reiškia, kad vieningo veiksmo stoka *Kazimiero Sapiegos* dramoje n ra jokia pažangos doryb . Priešingai. Arba tai reiškia, kad Sruogos sumanyta simfonin dramos kompozicija nepasisek , arba kad emocionalusis Sruoga pasirod nepaj gus didel , daugiau ar mažiau istorišk medžiag suorganizuoti taip, kad jos palaidumo nereikt teisinti svetimo meno d sniais (muzikos sonata ar simfonija).

Ta iau, jeigu J. Blekaitis, teisindamas Sruog d l jo daugiau ar mažiau laisv epizod *Kazimiero Sapiegos* derinyje, mato naujov sitikin s, kad teatralinei dramai veiksmo vienov neb tina, jis toki dram netiesiog degradoja iki maskarado ir cirko spektakli , kur ieškoti vieningo veiksmo dažniausiai b t tuš ios pastangos. Ta iau tokio veiksmo stoka *Kazimiero Sapiegos* dramoje nereiš- kia, kad B. Sruoga b t nevertin s dramatinio veiksmo apskritai. Be teorini prasitarim tai liudija jo *Baisioji naktis, Radvila Perk nas, Dalia Radvilait* ir taip pat Stutthofe parašyti k riniai: *Pavasario giesm , Uošv* ir *Dobil lis penkialapis*. Vieningo veiksmo atžvilgiu jie — be priekaišt . Tiesa, kad *Pavasario giesm s* dramoje veiksmas n ra temptas, užleisdamas pirmenyb veik j jausm išraiškai, ta iau *Dobil lio penkialapio* ir *Uošv s* komedijos beveik vienu veiksmu ir tesiremia. D l dramatinio veiksmo šitos farsin s komedijos ir n ra cirkin s klounados.

Bet tiek šitose komedijose, tiek didžiumoje dram , net ir tose, kur veiksmas teka palaidai šokin damas, jis beveik visada b na gyvas ir vairus. Šito sp džio Sruoga pasiekia ne tiek veiksmo - tampa, kiek vairiais ir kontrastingais veik jais, rimt , juoking ir lyrišk scen sugretinimais, chaotiškos minios judesiais.

Veik j vairumas

Kalbant apie B. Sruogos dramatini k rini veik jus, pirmiausia reikia stabtel ti prie minios kaip kolektyvinio veik jo. Ten jos vaidmuo didelis. Išskyrus farsin s komedijas ir lyrišk j *Pavasario giesm ,* n ra rimtos Sruogos dramos, kurioje šalia vairi personaž netur t vaidmens minia kaip savotiškas neorganizuotas graik choras, kuris ia kivir ijas tarpusavyje, ia pritaria, ia prieštarauja pavieni veik j darbams bei žodžiams.

Pavyzdžiui, nors *Milžino paunksm je* veiksmas dažniausiai vyksta karaliaus arba kitokio didiko r muose, ta iau net šitokioje

uždaros erdvės dramoje rašytojas negali apsieiti be minios. Šitam prog sudaro didžiojo kunigaikšio Vytauto šermen bud jimas Trak pilies kopyloje ir jo laidotuvi pradžia. Šitokiomis aplinkybėmis chaotiški minios judesiai nebuvo manomi, dramos autorius vis tiek ved žmoniai daugyb, kad, susidisciplinavusi choriniais giedojimais, iškelt rimt ir li des iki aukš iausio laipsnio :

Verk, t višk le, verk, Lietuva —
 Jau nusileido saul tava!
 Ašaras lieki nuli dime —
 Tavo karalius guli grabe⁶⁷.

Kitose B. Sruogos dramose minios reikšm dar didesn. Antai, vadinamose revoliucin se dramose: *Baisiojoje naktyje* ir *Apyaušrio dalioje*, minia bent dviejuose aktuose turi žym vaidmen, nekalbant apie tuos momentus, kai ji veiksmui sudaro savotišk fon (*Apyaušrio dalios* pradžioje baletas ir jo maištas; interesant klusni minia Tizenhauzo r muose Šiauliuose tos dramos gale). Istoriskos operos librete, *Radvilos Perk no* astuoniuose paveiksluose bent keturi neapsieina be minios, kuri ia bijo naminio karo tarp Vilniaus didik, ia pajuokia j zuitus, ia gieda graudžias giesmes, ia linksminasi puotaudama. Dar didesn minios reikšm *Kazimiero Sapiegos* dramoje. Tarp jos devyni paveiksl minia kaip anoniminis veik jas pasirodo bent penkiuose, t. y. daugumoje, tuo sumenkindama pavieni charakteri reikšm. Vienur ji maldinga, giedanti gražias giesmes (II akto I pav.), kitur — juokdariška iki groteskiškumo (III akto I pav.), tre iur girtai siutusi (IV akto II pav.), dar kitur — svyruojanti tarp brav ros ir li desio (IV akto III pav.).

Galima pritarti Jurgiui Blekai iui, kai jis minios reikšm B. Sruogos dramose aptaria šitaip: « Kari, vienuoli, maldinink, bajor ar valstie i minia gaubia pagrindini veik j gyvenim. Minios balsai, jos giesm s ar girtos dainuškos, jos kuždanti pagarba ar klykianti, nirši neapykanta sudaro t reikšmingesni j atmosferai ir akcijai aplink, kurioje ne tik juda herojus, bet su kuria jis, kaip priešas ar draugas, kovoja »⁶⁸.

B. Sruoga savo dramose yra suk r s specialiai komišk situacij su juokingais veik jais, kad po rimt scen b t galima pasijuokti, kad gyvenimo rimtyje staigiai pasirodyt menkyst, neverta n

⁶⁷ Balys Sruoga, *Milžino paunksm*, Kaunas 1932, 168 psl.

⁶⁸ Jurgis Blekaitis, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, Münchenas, 1948 m. 20 nr., 468 psl.

cento. Nors komiškosios scenos veiksmo slinkiai dažnai nieko nepri-
deda, taiaurimtosioms scenoms suteikia reljefiškumo, arba rea-
lumo, arba patenkina t publiką, kuri teatre nori nusijuokti.

Juoko reikalui B. Sruoga savo dramose taip pat yra sukūrę s
vairi daugiau ar mažiau komiškų veikėjų poromis ir pavieniui.
Sakysime, per keletą paveikslų *Kazimiero Sapiegos* dramoje nuo
linksma pastabų tyčia nesusilaiko Žemaičiai v liavininkas Zaranka.
Antai, Oginskaitis verksmą, kad jaunikis pabėgęs, Zaranka pastebi
Oginskiui:

Prapliupo
Išpykio žlembt ir vėl kaip vištos karkia!
Et, mergiška galva — skystimas vienas.

Šitoms merginoms iš kambario pabėgęs, Zaranka jas palydi šitokia
pastaba: Be moterų — kaip be uodų prie stalo⁶⁹.

Dažniausiai B. Sruogos juokdariais būna smulkūs bajorai, elgetos, vienuoliai. Toks *Baisiosios nakties* juokingas pilietis yra plikbajoris etvergas. Jam, girtam guliniame asloje prie durų Skumbin gryoje, kitas truputį kaušęs linksmuolis, kininkas Lau kapila al gerklų pagiriomis nugriuvusiam atsigavinti, o dėl šitokių išdaigų visiems linksma (I akto V scena). *Kazimiero Sapiegos* dramoje ilgesnams juoko bangoms sukelti Sruoga scenų išleidžia plikbajorius raštininkus Ivanauską ir Martyną. Bajorų seimelio proga pripaleistuvavęs per naktį, kitą dieną jiedu už savo nuodmes susitaria atgailoti k niškai, kaip nusidėjė — vienas antrą plakdami rykštami. Taiaurimtosioms ekzekucijai tepasiduoda jaunesnysis Martynas, o senasis Ivanauskas nuo rykščių išsisuka. Šis senbernis ir savo nuodmes išpažįsta taip, kad žinrovai juoktųsi, būtent:

Kalti, kalti. Per visą amžį
Buvau nekaltas. Sergą jau skaisyb...
Per tų Liuciper nustojau visa⁷⁰.

Šitoje paioje dramoje šalia didiko Zarankos, plikbajori Ivanausko ir Martyno yra dar basakojis karmelitas, kuris ne kartą verčia nusišypsoti, nes šis vienuolis — toks siauras, kad visi jo argumentai baigiasi priežodžiu: « kaip pas šventą Morką parašyta ». ⁶⁹

⁶⁹ Balys Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, 70 psl.

⁷⁰ Ten pat, 149 psl.

Labiau negu plikbajorius Sruoga su savo dram veiksmu susieja elgetas. Toks yra *Baisiosios nakties* aštuoniasdešimt met senelis Muknickis su savo jauna žmona Paule, kuri dažnai b ga pas rus kazokus, apsigyvenusius netoli miestelio dvare. Nepaj gdamas savo žmonos sudrausminti, Muknickis eina ieškoti pagalbos vals iaus teism , o jo kieme susirinkusiems vyrams nesigaili šitokios «išminties» patarim :

Nevesk, kaimyne. Niekuomet nevesk.
Štai aš vedžiau. Palauk, kelint kart ?⁷¹

Panašius elgetas-špitolninkus B. Sruoga yra atvaizdav s *Apyaus-rio dalios* Skudu i poroje. Tik ia juokdario vaidmen atlieka ne tiek nedidelis žmogelis, kiek jo žmona, milžiniška pusgalv Skudutien . Iš Žagar s ji nusibeldžia net Tizenbauzo raštin Šiauliuose, kad savo vyrui paprašyt vaito vietos, nors Skudutis teišmano tik paskambinti varpu. Bet jis juokingas tik poroje su žmona. Vienas Skudutis yra lyriškas, simyl j s savo varp , kuriuo jis nori paskambinti kiekvienam mirusiam, vis tiek, kas jis beb t . Tod l varpel Skudutis turi sitais s ant žuvusi sukil li kap Žvelgai io kalne toli nuo miestelio. Juo skambindamas, jis lyg meldžiasi savo paties sud ta dainele apie legendarin Žvelgait . Ir kai Skudu iui li dna, jis v l ni niuoja t savo paprastut balad :

Amži pradžioje bekrait j,
Din-dan, din-dan,
Buvo kunigas Žvelgaitis,
Din-dan, dali-dan.

Apie gali jo ir nars ,
Din-dan, din-dan,
Per pasaul skrido garsas,
Din-dan, dali-dan.

Kai jis Estijoj žygiavo,
Din-dan, din-dan,
Kuršas baim j pažaliavo,
Din-dan, dali-dan.

Gr žo lobiu apsikrov s,
Din-dan, din-dan,
Girioj gudas j nušov ,
Din-dan, dali-dan.

⁷¹ *Baisioji naktis*, žr. *Balio Sruogos raštai*, II t., Vilnius 1957, 256 psl.

Kai žemel j apklojo,
 Din-dan, din-dan,
 Lietuva visa raudoji,
 Din-dan, dali-dan ⁷².

Skudu io paveiksle B. Sruoga nupieš vien tautosakin lietuvi tip , kuris iš paviršiaus atrodo juokingas, nes užguitas pavarg lis, bet viduje slepia jautri , lyrišk siel , kurian i dainas, jei ne ki-tiem, tai bent sau.

D l savo kontrastini nuotaik B. Sruoga, atrodo, dar nor jo *Apyaušrio dalios* sukil li kap epizode sukurti kitok tautosakos, groteskin , motyv — kapini vaiduoklius nakt . Tod l prie t kap Žvelgai io kalne autorius leidžia nakt atsidanginti sukil li kaimie i malšintojams bajorams. J vienas, Ko las yra tiek sig - r s, kad sunkiai bepaaina. Tarp kap jis greit užmiega. Po kiek laiko t pa i nakt ateina sukil li kap naikinti duobkasiai su klebonu priešakyje. Tada staiga pabud s Ko las pamano, kad prieš j — vaiduokliai, arba piktoji dvasia. Šaukdamas «šalin š tone », jis puola b gti, o jo išsigand duobkasiai taip pat neria, kiek koj os neša, manydami, kad iš kap pakilo mirusis. Iš to ži rovams gali b ti juoko nemažai; bet ar šita groteskiška liaudiško humoro scena yra pakankamai skoninga ? Ar ji derinasi su pagarba kapams, reikia labai abejoti.

Bet kad humoristiniai personažai ir juokingos scenos sunkiai atskiriami nuo B. Sruogos dramatinio men o, gal niekas geriau ne-liudija kaip *Paj rio kurortas*, kurio vardas parodijuoja vokie i naci naikinam j stovykl . Piešdamas šios žem s pragaro vaizdus bei jo kalinius, rašytojas negal jo išsiversti be juoko, pašaipos, satyros, parodij . Jomis jis daugiausia pliek kalini kan ios ir mirties viešpa ius, gestapininkus nacius ; ta iau pašaipos nepagail jo n vargšams kaliniams, ypa einantiems bloko vadov pareigas — «viršininkams ». J tarpe jis daugiausia humoro suteik profesionaliniam vagiui, vokie iui Francui, kuris moka pašiepti visus ir vertinti žmones bei aplinkybes savo kritišku s mojingu žvilgsniu. Šituo *Paj rio kurorto* Francas yra šiek tiek panašus *Kazimiero Sapiegos* Zarank , bet š taip pat toli pralenkia savo vaidmeniu k rinio konstrukcijoje. Anas istorin s Žemaitijos v liavininkas dramoje

⁷² *Apyaušrio dalia*, žr. *Balio Sruogos raštai*, III t., Vilnius 1957, 131 psl. Pagal cituot dainel B. Dvarionas (1904-1972) savo *Apyaušrio dalios* operoje yra suk r s vien lyriškiausi arij .

tebuvo tik tre iaeilis veik jas, kuris nepaj gdavo savaip pakreipti dramoje vyki eigos, bet siterpdavo juos savo aštriu liežuviu — s mojingais, satyriniais komentarais.

Tuo tarpu Francas siekia žymiai toliau, ia papataikaudamas kalini viešpa iams essesininkams, ia juos humoristiškai pašiepdamas, ia jiems pameluodamas, ia sudraudsdamas kitus kriminalistus, Francas iškyla savotišku glob ju kit kalini , kuriuos B. Sruoga vaizduoja pozityviais žmon mis, kaip lietuvi poet Žaldok , kašub partizan H li , soviet karinink desantinink Viktor . Nors Francas pasity ioja iš silpnesni j bei mirštan i j kalini , nors, gero tikslo siekdamas, jis pameluoja ir apgauldin ja, ta iau savo nedviprasme ir nesuinteresuota pagalba min tiems pozityviesiems nelaim s draugams šis vagis—menininkas pasirodo kaip visapusiškiausias žmogus aname kaceto pragare. Ir dar daugiau : kompozicijos atžvilgiu jis ten yra centrinis ir pats domiausias veik jas, tikrai meniškas *Paj rio kurorto* stuburkaulis. Nors šitoje dramoje veiksmas n ra spartus, bet tose scenose, kur nepasirodo Francas, jis b na dar l tesnis, klimpdamas nuobodum . Savo apskrumu Francas pastumia veiksmo eig ir savo humoru dažnai jam suteikia gyvyb s.

Ar šis menininkas — vagis profesionalas Sruogos pastatytas dramos centre, nupieštas pozityviu žmogumi optimistu, turi satyrin prasm , sunku kategoriškai atsakyti. Ta iau yra pagrindo manyti, kad m s rašytojas nor jo tarti, kad kacete žmogumi optimistu tegali išlikti tik kriminalistas vagis, nes naci stovykloje vis dar pasitaiko k nors pavogti (nors Franco vagiant nematom). Antru satyriniu sviediniu Francas gal jo b ti taikomas komunist stalinistams, nes rašytojas profesionalin vag buvo padar s komunist (Viktoro ir H lios) svarbiausiu glob ju. Tai juk « heroj » sumenkinimas ! Bet kad d l to neb t gal j užsiusti stalinistai ir jaust si patenkintas tuometinis (1946) lietuvi sovietini rašytoj cenzorius — pirmininkas P. Cvirka, B. Sruoga pasielg pagal Molière komedij metod — *Paj rio kurorto* gale leido Francui atsiversti. B tent, kaceto kaliniams ruošiant miting raudonosios armijos daliniams sutikti, Francas tar :

Turiu pranešti tavo... J s ... J s ...
 Kas tu dabar ? ... Kad aš galutinai
 Reišk jais mano meno nusivyliau.
 Neb r dor vagi . Išseko menas.
 Išsigim . Ir žmon s susmulk jo.
 Vis ži ri, uosto, kad nauda jiem b t .
 Emocij jie nebenori. Grožio

Nebesupranta. Pol ki neb r.
 Tfu ! Menkysta ! Man n r kas veikt su jais ...
 Ir duodu tau vagies garbingo žod ,
 Nuo šiol aš jau nebe vagis. Bandysiu
 Kitoj srity pritaikyt gabumus ...
 Ar kaip Žaldokas, širdg los poetas,
 Iš nežinios nežini nueisiu ...⁷³

Kaip matyti, ši kalba — humoristin , pasakyta Franco stiliumi. Bet jeigu šis atsivertimas nesiderina su profesinio vagies psichologija, d l to tur t atsakyti socialistinis realizmas, prie kurio tada tur jo taikytis Lietuvoje buv s kaceto kalinys Sruoga, kaip jam raštu buvo nurod s P. Cvirka⁷⁴.

Kiek B. Sruogai patiko komiški veik jai, tiek jis nem go dvasinink . Bet kadangi praeities Lietuvos gyvenimas buvo glaudžiai susij s su Bažny ia, tai ir jos atstov Sruoga savo dramose tur jo pavaizduoti nemažai visokio rango — vyskup , eilini kunig , vienuoli . daugum j rašytojas paži r jo neigiamai, ypa tuos, kurie savanaudiškais tikslais veržiasi politik . Aukštesnio rango dvasininkus jis vaizdavo garb s ir turt ištroškusiais savanaudžiais, o žemesniuosius — kaip dažnus pataik nus galingesniesiems. Šitokia B. Sruogos paži ra prad jo aišk ti jo pirmojoje dramoje *Milžino paunksm je*. Iš dviej jos vyskup žymiausias — Zbignevas Olesnickis, Krokuvos vyskupas, buvo nupieštas lenk politiniu šovinistu, kunigaikš io Vytauto priešu, karaliaus Jogailos apgaudin toju, nemažu mergišium, kuris dr sta meilintis net Jogailos jaunai žmonai, nors šiaip jis energingas vyras. Ta iau juodžiausiomis spalvomis nupiešt dvasinink sutinkame *Kazimiero Sapiegos* dramoje. Tai kanauninkas Bialozoras, kuris težino intrigantiškas kalbas skleisti ir sau išnaudoti susid jusias aplinkybes. Antai, kai sukil didikai ir girti bajorai pa m nelaisv jaun generol Mykol Sapieg ir ruoš si j nužudyti, tai žinodamas, Bialozoras b tinai nori, kad miriop pasmerktasis jam užrašyt testamentu «Želvos dvarel ir namuk Vilniuj ». Kai jaunas generolas tai vengia atlikti, bet paprašo j išklaudyti išpažinties, kanauninkas jam atsako sm giu žand .

Iš aštuoni dvasinink , atvaizduot *Kazimiero Sapiegos* dramoje, tik vienas kunigas Malakauskas t ra aiškiai pozityvus. Jis⁷⁵

⁷³ *Paj rio kurortas*, žr. *Balio Sruogos raštai*, IV t., Vilnius 1957, 397 psl.

⁷⁴ J. Aistis, *B. Sruogos auka*, žr. *Aidai*, 1956 m. 4 nr., 184 psl.

nepalankus didik ir bajor rietenoms, prieštarauja vyskupo Bžostauskio ekskomunikai prieš Kazimier Sapieg , smerkia veidmaining j Bialozor , kuris, kaip « Judos ainis prabils [...] vardu šventos Bažny ios, išniekindamas Kristaus palikim » ⁷⁵. Didik ir bajor pešty n se Malakauskas palaiko patrioto Kazimiero Sapiegos pus , o vykus katastrofai, — žuvus jo s nui Mykolui nuo s mokslinink , — jis kvie ia prie atlaidumo, taikos ir maldos, kreipdamasis tiki ni j mini :

Raudokit, broliai Kristuje, iš g dos.
 Velionis kunigaikštis atsiskyr
 Nuo m s kaip pirmagim auka.
 Už k jis mir ? Už žmoni kvailyb .
 Už žv r , pasisl pus žmogaus
 Niekingoj dvasioj, už menkyst žem s !
 Pralietas kraujas spigina akis.
 R styb Viešpaties siaubingai ni aukias.
 Ant keli , broliai, pulkim, kad žudikam
 Aukš iausias b t gailestingas. Prot
 Gr žint ir atleist beprotyb ,
 Kaip Jo s nus Golgotoje atleido.
 Ne l pom — širdimi sud kim, broliai,
 Už v l Mykolo po « T ve m s » ...⁷⁶

Bet toki ger kunig kaip Malakauskas B. Sruoga savo dramose nedaug terodo. Iš jose atvaizduot 18-kos katalik dvasinink tik keturi teatrodo pozityv s. Žymiausi j — klebonas Breiv *Bašiojoje Naktyje*, kunigas Malakauskas *Kazimiero Sapiegos* dramoje ir Merkelis Giedraitis operiniame *Radvilos Perk no* librete. Šitie dvasininkai savo žodžiais ir darbais palaiko krikš ionišk j dorov , ta iau religin nuotaika, kuri n ra svetima B. Sruogos dramose, dažniausiai sklinda ne iš kunig , bet iš tiki ni j minios giesmi , prasming ir poetišk . Tik vienas Merkelis Giedraitis teatskleidžia. savo religinius pergyvenimus. G r damasis pavasario grožiu Vilniaus panoramoje nuo Gedimino kalno, senelis vyskupas prabyla :

Ir nuo saul s ir nuo v jo
 Man širdis pavasar ja,
 Ir taikoj žied jaun
 Tartum žiedas pats esu ...

⁷⁵ Bal ys Sr uoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicaga 1951, 108 psl.

⁷⁶ Ten pat, 243 psl.

Ak, žmogau ! Koks tu mažytis,
Kaip svyruojantis žilvitis,
Dievo valios platume
Atsigr žki save.

Slenka, slenka tavo dienos,
Kaip žyd jimas purienos,
Kol užgesi pamažu,
Kaip d zgimas aviž .

Žem s dain , grakš i , švelni ,
Nusineški pakaln ,
Kur Aukš iausias Teisdarys
Tavo darbus apsvarstys ⁷⁷.

Prieš pereinant prie stambi j B. Sruogos veik j analiz s dramtizmo atžvilgiu, ia reikia priminti, kad rašytojas savo dramose ir libretuose, neskaitant komedij ir *Algirdo Izborshe*, yra suk r s daugiau šimto dvidešimties vardini personaž . Jie n ra tik gryni vardai, bet daugiau ar mažiau individualizuoti asmens. Jie liudija B. Sruogos didel , turting kuriam j vaizduot . Šituos antraelius, tre iaeilius ir ketvirtaeilius veik jus J. Blekaitis šitaip charakterizuoja :

«Daugyb smulkesni ir stambesni bajor , kari , raštinink , kvedži , dvasiški , miestie i ir valstie i , kiekvienas su savo individualiu veidu ir su kuo nors, b dingu epochai ir reikalingu veikalui, maišosi po Sruogos scen . Daugumas j — amoral s, visokio plauko išg reivos, mergišiai, pokštinkai, keik nai, šiaip — kvailiai, — jie kuria epochos ir vaizduojam j vyki , tik paviršiumi, jo teatrališku vairumu ir -blizgesiu — linksm j , bet savo esme — tragišk j fon , kuriame užsimezga, užauga, l žta ir išsisprendžia pagrindini personaž likimas»⁷⁸. Nors ši veik j vairi gausyb liudija rašytojo turting kuriam j vaizduot , ta iau tai nedaug tepasako, kiek jie tinka dramai, t. y. kiek jie dramatiški. O dramatiniam k riniui kaip tik svarbu j dramtizmas, ypa pagrindini veik j šitokia sielos dinamika.

Charakteriai dramatiniu atžvilgiu

Tardami, kad dramai kaip meno k riniui neužtenka vairi veik j , nei dramatinio veiksmo vieningos slinktys, bet reikia dar

⁷⁷ B. Sruoga, *Radvila Perk nas*, Chicaga 1970, 111 psl.

⁷⁸ J. Blekaitis, *B. Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, Münchenas, 1948 m. 20 nr., 470 psl.

charakteri dramatismo, iškeliamie vien svarbi j uždavini rašytojui. Kad pamatytume, kaip j vykđ B. Sruoga, pirmiausia žvilgter kime, kas sudaro charakteri dramatism .

Jis b na dviej laipsni . Kai veik jai yra skirting temperament bei charakteri , nevienod ir net prieštaring interes bei ideal , su j draug n, jie bematant ima prieštarauti vieni antriem, susikerta, sueina konflikt , d l kurio veda kov iki išsisprendimo. Šitaip pasireiškia pats paprasiausias, išviršinis, arba antrojo laipsnio dramatismas. Bet, matydami, kaip žmon s kovoja tarp sav s, mes tikrai nežinome, kokia iš tikr j yra j siela. Mums domu, ar jie iš tikr j yra tokie užsispyr , trumparegiai ar akli, kad nebemato savo klaid , nebesigaili savo kaimyno n draugo ar mylimosios, kuriem sudav ne vien psichin sm g ir dar suduos, ar j širdis nesudreba, kai jie atlieka priešiškus veiksmus. Tai svarbu ži rovui ir skaitytojui, bet šitokius klausimus toli gražu nevisada atsako tie dram veik jai, kuriuos vadiname dramatiškais antruoju laipsniu.

Ta iau šituos klausimus paaiškina, juos atsako ir net pat ži rov traukia gili psichini problem sprendim veik jai, kurie kovoja ne vien su išviršin mis kli timis bei priešingomis matomomis j gomis, bet taip pat su savimi paiais d l savo viduje pasireiškian i prieštaravim tarp proto nurodym ir charakterio polinki , d l ideal nesuderinam su žemesniais interesais, d l negal s vieniems jausmams laim ti prieš kitus, d l pragaro ir dangaus susid rimo sieloje. Tai dramatiški veik jai pirmuoju laipsniu ; jie veda kov savo sieloje, neatsisakydami n išviršin s kovos savo veiksmis. Tai reiškia, kad dramos veik jas ne tik veikia ir kalba, bet taip pat ken ia, li di, džiaugiasi, abejoja, juokiasi iš sav s, vienas kovoja be vilties, o antras kovos atsisako, arba net nusizudo vil iai neužgesus, ži rint, kokio jis buvo b do, koki siek tiksl , kokiomis aplinkyb mis veik . Kadangi išviršin (II laipsnio) dramatism lengviau pavaizduoti negu išvidin , tod l žmon s labiau vertina tuos rašytojus, kurie paj gia atskleisti heroj vidin kov su jos svyravimais. Jie ži rovui ir skaitytojui prasmingiausi, nes vidin s kovos momentuose jis atranda daugiau ar mažiau sav s ir susim sto d l žmogiško likimo b tyje.

Kaip gi atrodo B. Sruogos personaž dramatismas ? — Kad j absoliuti dauguma dramatiški antruoju laipsniu, d l to netur t kilti joki abejoni . O jeigu kas d l to nerimt , tam užtekt perskaityti bent vien Sruogos dram sitikinti, kad retai kuris veik jas b t nedramatiškas. Ta iau n ra jokia yda, jei tarp gausi veikian i ir kovojan i personaž pasitaiko vienas antras neveiklus. Svarbu, kad j rašytojas mums atskleist iš vidaus. Šitoks asmuo, pavyzdžiui, yra *Kazimiero Sapiegos* dramoje Jok bas Sobieskis. Šis karalien s

Marysenkos nemgstamas s nus nor t sikišti gyvenimo kov pagal savo skon , bet jam tik vien kart šiek tiek tepasiseka , b tent, su kariais sudrausti Bžostauskio ir Bialozaro žeidžianius veiksmus, nukreiptus prieš vienuolius, Sapiegos šalininkus. Taigi, kad ir nepajgdamas kovoti, jis sugeba save atskleisti, kaip nusivyls skeptikas. Šitoks jis pasirodo kad ir šitokioje replikoje:

Kod l gi aš turiu apaštalauti ?
Nusprogo kas, užpumpino, nuspyr ,
Kas gim ar pasiuto, aš ir aš
Turiu b t krikštą vis ir graborius ? ⁷⁹

Bet kartais tokiais neveikliais iš paviršiaus veikiais B. Sruoga sugeba sukurti giliai dramatišk heroj . Šitoks yra karalius Jogaila *Milžino paunksm je*. Jis juda l tai, daug tyli, neatlieka jokio spdingo gesto, ta iau sudaro šios dramos centr , kur sud žta dažnai kit per staig s užmojai ir darbai. Jo retos, trumpos, kartais pašai-pios replikos visai susiderina su jo giliai dramatiška siela.

Juk Jogaila yra siek s meil s, pats myl j s, bet iš savo paeiliui vest keturi žmon jo n viena nemyl jo, o paskiausioji, Sofija, gal b t, net neištikima, nes jis senas. Jogaila — lietuvis valdovas, kuris savo t vyn apleido d l svetimo karališko vainiko, bet t vyn s užmiršti nepaj g . Jis turi gyventi Lenkijoje, jai tarnauti, jos gerove r pintis, bet joje n ra tikras šeimininkas: tik vos pakeniamas užkury, kuris turi klausyti lenk patar j ir apgavik . Tod l ten jis negali jausti atviras, turi sl pti savo mintis. Jausdamas, kad yra padar s Lietuvai skriaud , jis nor t bent prieš mirt jai atsilyginti, paremdamas Vytauto sumanym vainikuotis Lietuvos karaliumi, deja :

Aš — užkury ! Ar tu žinai, k reiškia —
Karalius užkury ? Kur tu matei,
Kad kalinys gal t pasirinkti
Kal jimo sargus ? Taip pat ir aš.
Gal yr karaliai kur kitur. Ne Lenkuos.
Parduos tave su s žine, su siela,
Už menk pinig , už žem s šiukšl .
Tau sakys, k tu turi daryti.
Kalb ti k . Myl ti. Jausti. Vesti.
Nepaži r s, ko trokšta tavo siela.

⁷⁹ Bal ys Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, 245 psl.

Sutuoks tave. Vaik tau prigimdys !
 Laiške ne tai parašo, k man skaito,
 Ir skaito man ne tai, kas parašyta !
 Karalius — užkurys ! Cha-cha ! Nešioju
 Kar nos auks ant žilos galvos !
 Senatv je grabo lent linkstant
 Ne kar na man guli ant galvos,
 Bet g da. Žem s slegianti trauka [...]
 Gyvenim tyl jau mano vis .
 Ken iau... Nebegaliu! Širdis pratr ko.
 T vyn j mano aš nebegaliu
 Beb ti aklas, kur ias, nebilyl !
 Kai Vilniun atvažiuoju — man kitaip.
 ia viskas miela širdžiai. Man ionai
 Lengviau alsuot. Kalnai, kalneliai, klonys.
 N ries bang švelnioji pyniava ...
 Prie vieškelio plataus sodeliai vyšni ...
 Lakštingal giesm alyv kr muos ...
 Net dargana, šalna rudens v lyvo —
 Kaip laim s sapnas Viešpaties pa ksm j !
 Lankau senas vietas... Kaip tremtinys!
 Ir vienas skausm — vienas — sl pt turiu !...⁸⁰

Šitoks karaliaus Jogailos personažas yra didelis meninis B. Sruogos laim jimas, pasiektas jo pirmojoje, *Milžino pa ksm s* dramoje. Tokiomis aplinkyb mis, kokios nupieštos šitame k rinyje, vargiai be manoma sivaizduoti, kad Jogailos asmuo dar gal t b ti dramatiškesnis, nors kai kurie jo bruožai — autoriaus t vo.

Kai savo siel atveria to karaliaus žmona Sofija, pasirodo, kad ji taip pat gili prieštarų jausm moteris. Jauna išleista už seno Jogailos, ji nepaj gia jo myl ti. Tod l ji šiek tiek pramog ieško jaunesni riteri draugijoje. Ta iau ji turi vengti šitoki draugys i , nes ji — karalien , kuriai privalomas orumas. Bet ji susikompromituoja. Šituo atžvilgiu jai mažai k padeda jos senas vyras Jogaila, kuris nelabai tesir pina jos ir savo vaik ateitimi. Tod l kyla vairios apkalbos, nuo kuri Sofija ken ia. Ji ken ia ir d l santyki su savo vyru :

Nemylimas ir senas — kaip lavonas,
 Kurio bijaisi prisiliest ... Baisu !
 Nuo jo toks šaltis eina, gyslos — stingsta,
 Širdis nustoja plakti ... Lyg mirtis
 Staiga prisiglaud prie tavo k no ...⁸¹

⁸⁰ *Balys Sruoga, Milžino paunksm*, Kaunas 1932, 144 psl.

⁸¹ Ten pat, 97 psl.

Tik šiuos tamsius jaunosios karalienės jausmus kontrastu atgaidina jos vaikų giedras vaizdas :

Rodos kartais man,
Kai pamatau savuosius vaikučius,
Kad aš visa gyvybę sąjūpina [...]
Ir mano praeitis, ir ateitis
Tarytum plaktą sąmažoj širdelį ...
Lyg gyvenu dabar slapta viltim,
Kad jiems užaugus aš pati kada
Gyvenimo švieson per juos sugrįšiu,
Ir, kaip šešėlis, džiaugsiuos laimėj ...
Gal būt todėl aš taip drebuliu
Likimo, — dėl rytojaus, — ateities ...⁸²

Už karalienės Sofijos mažiau dramatiškas ir mažiau savo sielos atskleidžia Zbignevas Olesnickis. Tačiau ir jis nėra be vidaus prieštaravimų. B. Damas fanatiškas patriotas, jis nori, kad visi, ypač karalius Lenkijos, statytų aukščiau visko. Bet Jogaila savo širdimi palinkęs Vytauti, nes myli Lietuvą. Sunku Olesnickiui su tokiu karaliumi. Todėl ir žiurovas pradeda nuolaidžiai jo arogancijai.

Antrojoje savo dramoje, *Baisiojoje naktyje* B. Sruoga nebesiekia tokio giliaus dramatiškumo kaip su *Milžino paunksmėmis* Jogaila. Ten savo sielos dramą labiau atveria motina Skumbinienė ir jos marti Munia⁸³, t. y. antraeiliai charakteriai. Tuo tarpu pirmaeiliai veikia — valsiavūs viršaitis Skumbinas ir revoliucionierius jos nus Jurgis — nevienalytiškai suirinkę ir stokojančius vidinius gyvybius. Sakysime, Jurgis šiek tiek save atskleidžia santykiuose su savo žmona ir motina. Tuo tarpu santykiai su tūto atrodo šalti ne vien dėl to, kad juodu kovoja, bet ir dėl to, kad nuo žiurovo akių Jurgio sielą pridengia jo politiniai idealai deklaracija.

Kovojdėlti viškas, dėl brolių laisvės
Aš nepažįstu giminiškiems,
Kaip tik tūvyn, motinomis.
Jei išmanys pareikalaujinais —
Mielai priimsiu tūvo prakeikimą⁸⁴,

⁸² Ten pat.

⁸³ Mortos Skumbinienės prototipu buvo paties autoriaus motina Agota Sruogienė, o Munioje gal būt atspindį jo studento B. Sruogos širdies svajonė Maniuka Grikinaitė (Vanda Sruogienė, *Iš mūsų bendro gyvenimo*, žr. *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, 149 psl. ir J. Narne - Narutavičienė, *Panevėžyje ir Petrapilyje*, ten pat, 47 psl.).

⁸⁴ *Baisioji naktis*; žr. *Balio Sruogos raštai*, II t., Vilnius 1957, 272 psl.

pareiškia Jurgis Skumbinas vals iaus mitinge susirinkusiems žmonėms. Tai graži, patriotinė deklaracija, artima pačio Sruogos ideologijai. Bet realizuojama tiesia linija, ji suteikia charakteriui vienišumo ir pasipatimo. Ir žinoma, rovas nelabai tiki, kad jis būtų toks abejingas tavo prakeikimui, kaip sako. Antras *Baisiosios nakties* veikėjas, Jurgio tėvas pirmoje dramoje pusė taip pat yra vieniškas ir uždaras, kaip senas. Tik juodašimio siaubo ir savo klaidos (davimo sėnos kazokams) paveiktas, senis Skumbinas atveria savo prieštaraujančius jausmus, kurie jį padaro gyvos sielos žmogumi.

Didesni abejoni sukeltos antros revoliucinės dramos, *Apyaušrio dalios* pagrindinis charakteris, kai tuo tarpu antraeiliai veikėjai, kaip Tizenhauzas ir Radvilienė, visai žmogiškai atviri, o Jurgelis ir Ievutė net graudžiai lyriški. Centrinis charakteris — Dalia Radvilaitė — kelia rimtą abejonių ne kaip kovojanti moteris, bet kaip kovojanti balerina — istorinį negalimumą arba fantaziją. Jeigu Dalia būtų bajoraitė, jos noru kovoti prieš socialines neteisybes, jos geismu atkeršyti už asmenines skriaudas ir jos narsa reiktų visai tik ti. Ji būtų visai žmoniška ir gal dramatiška iš vidaus. Sakykime, atsirado Emilijos Plateraitės pirmatakas anksčiau už tikrąją. Bet dabar Dalia Radvilaitė — kaimietė ir balerina.

Autorius, tiesa, aiškina, kad ji iš valstiečių tėvų buvusi atimta per prievartą, prieš jos norą jungta Tizenhauzo baletui, ten tapo grafo mylimoji, meilužė. Iš šitokios praeities B. Sruoga Dalios sieloje nori sukurti dramatišką dabartį. Todėl jai, vos parvykusiai gimtą sukylant kaimą (tarp Joniškio ir Žagarės), jis leidžia viduryje kiemo, būryje kaimiečių lyriškai tarti:

Tiek metų praverčiau viena,
Kaip užmiršta palaukė eglė,
Kaip girios akmenėlis apleista.
Pavirto žodžiai piktdagiais širdy.

Ne ašaros — vidurnakties nuodai
Man iš akių riedėjo. Kvapavau
Pagiežos dėmėmis, keršto ugnimi ...
Dabar aš su savais⁸⁵.

Žinoma, klausosi ši stipri Dalios žodžių ir nenori tikėti, kad ji būtų buvusi taip nesvietiškai apleista kaip girios akmenėlis. Jis

⁸⁵ *Apyaušrio dalia*, žr. *Balio Sruogos raštai*, III t., Kaunas 1957, 78 psl.

gi pirmame dramos paveiksle buvo gird j s priešingus reiškinius : balerina Dalia buvo lepinama, arba privilegijuota, nes buvo vežiojama mokytis garsiausius Europos meno didmiesius, Paryži ir Milan . Bet jeigu, nepaisant šito, Tizenhauzo draugyst ir meil jai b t buvusi tokia baisi, kad vidurnaktyje reik jo verkti nuodais, kv puoti pagiežos d mais, degti keršto ugnimi, tai ko ji dels kelet met ? Kod l anks iau neuždav Tizenhauzui nuod , arba kod l vien nakt jam nesuvar peilo kr tin , kažin ko delsdama, lyg laukdama užplanuoto valstie i sukilimo ?

Tai aiškindamas, autorius gal t atsakyti, kad Dalia tada bijojusi savo nelaim baigti kerštu. Gal b t. Bet jeigu ji prieš kelet met buvo tokia netemperamentinga, arba neryžtinga, tai iš kur dabar atsirado jos nepaprastas siutimas, kad ji baudžiaunink viešpajams net smegenis iškošt ? Juk vienoje savo replikoje neva kadaise myl tam Jurgeliui Dalia aiškina :

Draskiausi kaip kat .

skudurus supl šy iau visus
Baudžiaunink valdovus. Savo rankom
Akis išdr ks iau. Smegenis iškoš iau ...
Bet kas jaunyst mano sugr žins !⁸⁶

ia Dalios Radvilait s žodžiai, kaip ir anks iau tartieji, atrodo labai stipr s, sakytum, beveik tragiški, jeigu ne melodramatiški. Bet jie vis tiek tos neva sukilusios balerinos vidaus dramos neatskleidžia. Jie ži rovo ne tikina tod l, kad tai t ra žodžiai apie praeities nuoskaudas, kuri nemat me, o ne apie jos dabart , kuri regime. Kaip balerina drask si kaip kat , kaip ji verk vidurnakt ašar nuodais, ži rovas niekada nebuvo mat s taip, kaip jis reg jo vieniš , nemylim , apgaudin jam Jogail *Milžino paunksm je*. Jo žodžiais, jo vidaus giliu dramatismu jis buvo tik j s ir jam užjaut , o Dalios Radvilait s labai stipr s žodžiai apie jos praeities ir dabarties dram ne tikina jo, nes jis buvo gird j s kitok liudijim : balerina buvusi žymiai privilegijuota. Štai kod l Dalios Radvilait s charakteris *Apyaušrio dalioje* atrodo pseudodramatiškas, bet n ra dramatiškas pirmuoju laipsniu, kaip to b t pagrindo laukti iš centrin s heroj s. Žinoma, jos stipr s žodžiai apie jos praeit paaiškina jos dabartin elges , bet nepadaro jos dramatiškos iš vidaus : B. Sruoga jos praeities nebuvo parod s ži rovui, o nori tikinti dvejopu, prieštaringu žodžiu (Tizenhauzo ir Dalios).

⁸⁶ Ten pat, 105 psl.

Panašaus dirbtinumo sunkiau būtų rasti *Pavasario giesmės* veikį j psichologijoje. Jos centrinis charakteris — Katr Žali gien yra apimta aistros, bet ji neturi nieko bendro su politika, kaip Dalia Radvilaitė. Katr s prieštaringi jausmai labai konkret s ir žemiški, nors žem je netelpa. Kaip nekilminga siuv ja, jauna ištek jusi už seno dvarponio Žali go, ji visomis j gomis ilgisi meil s, jos ieško už save jaunesniame dvaro globotinio Vaciaus asmenyje, nors šis negali apsispr sti už Katr , nes jis svajoja apie jos podukr , talenting pianist Aušrin . Bet ši švelniasiel n ra paj gi kovoti prieš Katr s aistr . Tod l ši išveržia iš Vaciaus meil s priesak ir ž sta savižude. Taigi šitaip visi trys pagrindiniai veik jai *Pavasario giesm je* atrodo dramatiški savo sielomis ir mažiau veiksmiais.

Beveik priešinga šituo atžvilgiu yra *Paj rio kurorto* drama. Apie jos keturi pagrindini veik j dramatism sunku kalb ti, nes ten dramatin jausm žadina šurpios situacijos, pavyzdžiui, išbad jusi moter varymas krematorijaus prieang žudyti. Tuo tarpu komunistai H lia ir Viktoras t ra tik vienašališkai veikl s asmens. H lios monologas, kuriuo ji palydi krematorij nuvarytas išbad jusias moteris ir vaikus, atrodo daugiau apskritai žmogišku pasipiktinimu d l naci niekšybi negu jos pa ios skausmas. Žaldoko dramatismas yra sukurtas nežmonišk aplinkybi . Pats centrinis dramatos charakteris, Francas, Sruogos yra atvaizduotas gyvas ir veiklus; ta iau jo siela neatrodo dramatiška, nes to vagies-menininko neišsemiamas humoras bei jo nuolatin s pašaipos uždengia jo asmens emocin sfer , neleidami prasiveržti gilesniems jausmams.

Daugiau dramatišk charakteri galima sutikti *Kazimiero Sapiegos* dramoje. Tik jie šiame k rinyje išd styti gana ne prastai. Šioje dramoje n ra n vieno pagrindini veik j , kuris užimt centrin pozicij ir dramatiškai reikšt si per vis k rin . Sakysime, Marysenka — ambicinga intrigant kaip karalien ir nelaiminga kaip motina teveikia dramatos pradžioje. Pagrindinis charakteris Kazimieras Sapiega savo gilius dramatinius jausmus teatskleidžia tik paskutiniame dramatos paveiksle. Tuo tarpu jos viduryje viešpatauja minia, — bajorai ir plikbajoriai — kur tepasirodo dažniausiai tokie veik jai, kurie dramatiški tik iš paviršiaus. Savo vidaus nedarn bei skausm viduriniuose epizoduose retkar iais teatskleidžia antraeiliai charakteriai — Elzbieta Oginskait , kunigas Malakauskas, Mykolas Sapiega.

Jei prie perži r t charakteri Sruogos pagrindin se dramose dar prid sime *Radvilos Perk no* libreto kokius 3-4 lengvais škais nupieštus veik jus, susidarys apie dvidešimt personaž daugiau ar mažiau atstovaujan i piln dramatism (išvidin ir išviršin). Tai n ra didelis procentas tarp t veik j , kuriuos B. Sruoga pieš lengvais br kšniais, škicuodamas juos impresionistiškai iš paviršiaus.

Dvidešimt gelmenini, pilno dramatismo charakteri tarp šimto dvidešimt išviršinio dramatismo, arba uždar veik j, savaime kelia klausim kod l. Ar B. Sruoga to gilesnio, pilnutinio dramatismo charakteri nevertino, arba jis jaut sunkenybi, kurdamas šitokius veik jus?

Prieš m ginant atsakyti šituos klausimus, pirmiausia reikt pasteb ti, kad noras matyti visus dramos veik jus, pagr stus j vidaus dramatismu, reikšt reikalauti ne manom dalyk. Gerai dramai pakanka, jei bent du-trys pagrindiniai veik jai atsiskleidžia kaip pilnutinio dramatismo charakteriai. Deja, B. Sruogos k riniuose nevisada šitaip pasitaiko. Nevienoje dramoje jo pirmaeiliai veik jai b na tokie negil s, kad psichiniu dramatismu juos pralenkia antraeiliai. Antra vertus, B. Sruoga gerai suprato pilnutinio dramatismo reikšm charakteri k ryboje. Antai, savo straipsnyje *Dramos ve- nias ir gegut* rašytojas sak : « Dramaturgo uždavinys — vaizduoti gyvus žmones »⁸⁷. Sruoga taip pat žinojo, kad n ra scenoje gyv žmoni tol, kol juose nematyti psichin s dinamikos, t. y. kol jie neatsiskleidžia kaip daugiau ar mažiau dramatiški iš vidaus.

Jeigu šitoki charakteri k rimas B. Sruogai sekdavosi sunkokai, arba tepavykdavo ne taip dažnais atvejais, to priežastys tikriausia buvo šios: pirma, — B. Sruogos ži r jimas dramos k rin teatro scenos atžvilgiu kaip spektakl; ir antra, — B. Sruogos nesugeb jimas išeiti iš savo išdidaus individualizmo, kuris vert rašytoj ži r ti gyvenim ir žmones ironiškai, pašaipiškai.

Kad B. Sruoga žav davosi teatro spektakliu kaip tokiu, tai buvo žinoma visiems. J. Blekaitis net teigia, kad B. Sruoga pa- br ž s « siužeto ir veiksmo vyraujant vaidmen veikale — dar svarbesn už charakteri k rim »⁸⁸. Nors su šitokiu, kaip ne rodytu, teigimu galima nesutikti, ta iau n ra abejon s, kad tam tikrais momentais B. Sruoga pats nežinodavo, kam atiduoti pirmenyb — pilnutinai dramatiškiems charakteriams, arba dramatiniam judriam veiksmui, kaip tai akivaizdžiai matyti *Kazimiero Sapiegos* dramoje. Bet tik veiksmu pagr stas geras spektaklis pasireiškia ne tiek išvi- din mis, kiek išviršin mis priemon mis — aktori pozomis, gestais, judesiais, mimika, balso intonacijomis. Šito viso gausu *Comedia dell'arte* teatre, kurio štampuotais satyriškais veik jais Sruoga ža- v davosi ne kart ir kurio išdaigas jis paskiausiai pam gino sumo-

⁸⁷ Balio Sruogos raštai, VI t., Vilnius 1957, 442 psl.

⁸⁸ Jur gis Bl ekaitis, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, Münche- nas, 1948 m. 19 nr., 408 psl.

derninti, jas neštampuotai pritaikydamas savo farsin ms komedijoms.

Bet, kas dramos prasm temato judriame ir margame spektaklyje, tam veik j vidaus dramatismas n ra b tinas, o kartais net nepatogus, nes sul tin s veiks m . O B. Sruoga ne kart jo šiuo teatrinio spektaklio keliu, judresniu, bet l kštesni . Ta iau šito joki u b du negalima laikyti pažangia naujenybe, nors J. Blekaitis tuo džiaugiasi rašydamas : « Balys Sruoga [...] savo dramine je k ryboje s moningai nu jo “ tarnauti teatro dievui ”, neneigdamas ta iau dramaturgijos nat ralaus ryšio ir giminyst s su literat ra »⁸⁹. Šituo, iš tikro, n ra ko džiaugtis, nes B. Sruogos noras tarnauti teatro dievui buvo jo klaida, norint žemesn , priklausom , ar iau cirko stovint , interpretacin teatro men pastatyti lygion plotm n su laisvai ir nepriklausomai kuriamuoju dramos menu.

Tai buvo nusigr žimas nuo Aischilio, Sofoklio ir Euripido, pad jusi pagrindus Europos dramai ir teatrui, bei atkritimas ital teatro *Comedia dell'arte* pradmenis. Nors, reaguodamas šio teatro nuosmuk ir pasinaudodamas jo savyb mis, iškilo Carlo Goldoni (1707-1793), bet jo komedij svoris niekada neprilygo W. Shakespeare'ui, o šio *Vidurvasario nakties sapnas*, — kad ir kaip beb t žavi ši komedija, — niekada savo reikšme negal s lygintis su to paties rašytojo *Hamletu*, *Otelio*, *Karaliaus Lyro* tragedijomis, kurios yra atremtos psichinius dramatinis charakterius.

Bet svarbiausia priežastis, d l kurios daug vairi veik j B. Sruogos dramose pasiliko uždari, arba per mažai teatsiverdami ži rovams savo sielos dramatismu, buvo m s rašytojui gimtas ir jo išsiaugintas individualizmas. Jis neleido be pašaipos pažvelgti daugelio asmen nelaimes bei jas suprasti, jeigu tie asmens neb davo kuo nors, ypa savo pom giais, panaš s m s rašytoj . Kad B. Sruoga b davo dažnai abejingas kito asmens skausmui, arba ži r jo j iš aukšto šaipydamasis, niekas geriau to nepaaiškina, kaip *Paj rio kurorto* dramoje kaceto kalinio Žeketojaus mirtis. Tai šiek tiek pastilizuota naci koncentracijos stovyklos kalinio šurpi gyvenimo pabaiga, apie kuri B. Sruoga pasakoja savo kacetini atsiminim *Diev miško* knygoje *Numir liškos dalios* skyriuje⁹⁰. Šito iškan kinto, nuo alkio sudži vusio kaip šm kla, viduriavimu mirštan io kašubo Žeketojaus paskutines minutes *Paj rio kurorte* rašytojas vaizduoja be mažiausios pagarbos žiaurybi aukai, o grynai farsin s

⁸⁹ Ten pat, 408 psl.

⁹⁰ Bal ys Sruoga, *Diev miškas*, Vilnius 1960, 101-105 psl.

komedijos tonu ⁹¹. Jeigu Sruoga nepaj g užjausti mirties nelaim s draugo, kuris kent jo tas pa ias pažeminimo bei paty ios kan ias, kokias patyr pats rašytojas, o dar iš to mirštan iojo šaip si savo k rinyje, tai kaip jis gal jo objektyviau suprasti daugel kit veik j , kuriuos autoriaus k rybin vaizduot reg jo, kalbant ir gestikuliuojant scenoje per gegut s margumo spektakl ?

Žvelgiant pašaipingai iš aukšto aplinkinius žmones bei kuriamus dram veik jus, Sruogai vispusiškai savo siel tegal jo atskleisti tik tokie charakteriai, kurie kuo nors autoriui buvo užimponav tiek, kad mažai telikdavo vietos pašaipai. Tai, atrodo, pagrindin priežastis, d l kurios B. Sruogos dram gausiuose veik juose t ra toks mažas procentas pilnai dramatinis (atvir) charakteris .

Protarpiais, atrodo, B. Sruoga jausdavo, kad dramose išviršinio dramtizmo neužtenka. Tod l kai kuriuos jam daugiau ar mažiau artimus charakterius jis stengdavosi sudramatinti psichiniais l žiais, arba savotiškais atsivertimais dram pabaigose. Antai, *Milžino paunksm je* audringasis keik nas kunigakštis Švitrigaila, kuris savo priešu ir uzurpatoriumi buvo laik s did j kunigaikšt Vytaut , j pradeda garbinti po jo mirties. Prieš Vytauto karst jis taria :

Karaliau Vytautai ! Atleisk klaj nui,
Kad tavo vard keikdamas min jau ! [...]
Dabar iš aukšto sosto tu ži ri
Už t kstant karali galingesnis !
Dangaus vardu palaimink tu mane,
Kad aš gal iau eit keliu tavuoju, —
Pakelt gal iau tavo našt ! [...]
Prisiekiu tau, — laisva t vyn tavo
Galinga ir didi per amžius bus ! [...]
Žodžius tetikrins mano šita žem ,
Bu iudams j , tav s šaukiuos, karaliau :
Jei tavo valios pildyt ne stengsiu —
Tegu geriau man s ji nenešios ! ⁹²

Panašus vieno pagrindini veik j l žis arba atsivertimas pasirodo *Baisiosios nakties* pabaigoje. Viršaitis Skumbinas ne tik pradeda gail tis, kam prieš savo s n Jurg šauk si kazok , kurie su m t revoliucionieri , bet taip pat jis supranta, kad s naus kelias,

⁹¹ Paj rio kurortas, žr. *Balio Sruogos raštai*, IV t., Vilnius 1957, 273-275 ir 285-287 psl.

⁹² B. Sruoga, *Milžino paunksm* , Kaunas 1932, 170 psl.

siekiant Lietuvai laisvės, buvęs teisingas. Todėl dramoje gale kliebinti vizijoje senis liepia jaunesniam savo sūnui Kaziukiui vykdyti Jurgio tikslus ateityje.

Radvilos Perkūnas librete išdidusis Vilniaus vaivada Kristupas Radvila per visą operą ruošiasi naminiam karui Vilniuje su jo kaštelionu Katkumi, nes šis nesutinka atiduoti žmonas savo auklėtinės (katalikės) Sofijos Olekaitės Kristupo Radvilos (protestanto) sūnui Jonušui, nors tai anksčiau buvo pasižadėję sutartimi. Tai jau paskutinis momentas, kai iškylo Švedų pavojus Lietuvai, protestantas Radvila paklauso katalikų vyskupo Giedraičio, susitaiko su katalikais Katkais, kviesdamas juos bendrą žygį prieš Švedus:

Staugia vilkas geležinis
Amžis glūmėjimui,
Šaukdamas sūnus tavyne
Susitelkt krūvėm.

Kai pakilsim susitarę,
Kaip širdis viena, —
Suskambės kaip varpas vario
Pergalės daina⁹³,

dainuoja trio didikai Radvila, Katkus ir Giedraitis.

Apyaušrio dalis dramoje balerina Dalia Radvilaitė, vadovavusi valstiečių sukilimui prieš Tizenbauzo vest tvarką, bet tam sukilimui nepasisekus, nusišauna pati. Šitaip ji atsisako prieš Tizenhauz kerštą, kuris kaip varpas skambėjo jos « širdy atkeršyt broliškaudančių nedalių »⁹⁴.

Autokratiškas patriotas, Vilniaus vaivada ir hetmanas Kazimieras Sapiega (to paties vardo dramoje), vairiausiai suvaldyti anarchijon slenkančius Lietuvos didikus bei bajorus, priešais jų nužudyto sūnaus karstą lūžta atsiversdamas. Tada Sapiega galutinai praregi, kad Lietuvos valstybės pagrindu nebėra kilminieji sluoksniai:

Vienuos bajoruos žmogėma jau.
Pro juos žirniai laukus tavyne,
Kardaisį laim Lietuvos baliaiu.
Jie buvo putos sotymidaus,
Išplerusios, tuš iavidurės, karšios [...]

⁹³ B. Sruoga, *Radvila Perkūnas*, Chicago 1970, 117 psl.

⁹⁴ *Apyaušrio dalis*, žr. *Balio Sruogos raštai*, III t., Vilnius 1957, 210 psl.

Senatvį praskleidžiau tušias putas.
 O, Viešpatie, atleisk žlibumą mano,
 O, nukankintoji tauta manoji,
 Švent smtkeli raudanti giria,
 Priimk paklydus nevertus n,
 Leisk ašarom išveikti kruvinom
 Prie tavo koj vis žem s skausm ,⁹⁵

bu išuodamas žem , kalba buv s išdidus, dabar sulaužytas vaivada-
 etmonas. Pasmekdamas bajorij ir praregėdamas, kad Lietuva
 glūdi paprastuose žmonyse, kaimiečiuose, baudžiauninkuose, Kazi-
 mieras Sapiega tampa lyg Lietuvos iš nuopuolio prisiklimo pranašu :

... Bajor mir Lietuva,
 Ne m s . Ji, žiemos iškentus šalt ,
 Dainuojančiu pavasariu su š.
 Išmetus iš krant putas šiukšlitas,
 Iš gelmen sugaus gyvybę tokia,
 Kad jos aidais dund s Uralo girios,
 Karpat skiautur s ir Elbos slaitai⁹⁶.

Net ir *Paj riu kurorto* pabaigoje yra atsivertimas. Pagrindinis
 centrinis šitos dramos veikėjas, vagis-menininkas Francas viešai
 pasižada nebevogti. Gal šis atsivertimas atsirado dėl socialistinio
 realizmo reikalavimų, bet faktas lieka faktu, kad profesionalinis vagis,
 s mojingasis Francas prisitaiko prie sruogišk herojų .

Atsivertimo l ži tik nematyti *Pavasario giesmėje*. Bet išimtis
 paprastai patvirtina taisyklę .

Taigi Sruogos dramatiniame mene ryškiai matyti viena priemonė
 sudramatinti charakteriams — dram pabaigoje dvasinis l žis,
 arba atsivertimas, pakreipi s veik j ateities likim priešinga krypti-
 mi, negu tie veik jai buvo siek ankstesniais veiksmais. Tai, žinoma,
 nepaneigia dramatišk siel laipsniško atidengimo. Bet šitoks daugiau
 ar mažiau laipsniškas vidaus dramatinio atskleidimas yra prastin
 rašytojų priemonė . B. Sruogos dramatinei k rybai — savybingesnis
 psichinis l žis, kuris dažnai pareikalauja iš veik j o išpažinties,
 išreikštos lyriniu monologu.

Kai psichinis l žis b na ypatingai gilus, dramatin savo skausm
 dramatos didvyris išlieja net keliais aukšto lyrismo monologais, kuriuose

⁹⁵ B. Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, 250-51 psl.

⁹⁶ Ten pat, 256 psl.

pasireiškia ne tik vaizduojamojo veik jo jausmai, bet ir paties B. Sruogos asmenin s mintys. Šitoks ryškiausias pavyzdys matyti *Kazimiero Sapiegos* pabaigoje. ia sulaužytas išdidusis Sapiega savo sielvartingus monologus baigia simboliškai:

Lietuv žiemojan i einu.
Prie kryžkeli stov siu sm tkeliu,
Milžinkapiuos varpais nak ia skamb siu,
Kad speiguose po stora miline
Neliaut plakus Lietuvos širdis ⁹⁷.

Tai testamentiškai pranašiški autoriaus žodžiai, parašyti karo ir Lietuvos okupacij pradžioje (1940-1941). Jie reiškia ne tiek K. Sapiegos, kiek paties B. Sruogos, vieno nepriklausomos Lietuvos k r j , susir pinim lietuvi tautos likimu. Sapiegos « gilus Lietuvos tragedijos prareg jimas, jo rauda ir atgaila — veikiau poeto pranašingas žodis negu istorin tiesa », rašo B. Sruogos k rybos gerb jas J. Blekaitis ⁹⁸. Tai gal t taip pat b ti daugelio lietuvi patriot r pestis ir tik jimas anais metais ir dabar.

Jeigu reikt pasakyti, kiek svarios ir gilios yra geriausios Sruogos dramos kaip *Milžino paunksm* , *Kazimieras Sapiega*, *Pavasario giesm* , jas palyginus su geriausia Mykolai io-Putino drama *Valdovu* ir su geriausiu V. Kr v s k riniu *Skirgaila*, reikt pasakyti, kad jos neprilygsta šiem dviem k riniam gylio atžvilgiu, bet juodu pralenkia vairumu ir technikiniu tobulumu. B. Sruogos dramose pilnai dramatiniai , vidaus konflikt stipriai išgyvenan i charakteri nerasime daugiau kaip po du-tris, o Putino *Valdove* ir V. Kr v s *Skirgailoje* sutinkame bent po keturius dramatinius herojus, kurie d l savo asmeniškios prasm s kovoja intensyviau negu Sruogos karalius Jogaila ir Vilniaus vaivada ir etmonas Sapiega.

I d j o s ir p r o b l e m o s

Žvelgdami B. Sruogos dramats id jiniu atžvilgiu, v l turime pagrindo tarti, kad visažmogišk id j svarba jos nepasiekia V. Mykolai io-Putino *Valdovo* ir V. Kr v s *Skirgailos*, nors neabejo-

⁹⁷ B. Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, 256 psl.

⁹⁸ J. Blekaitis, *Balio Sruogos teatro bruožai*, žr. B. Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicago 1951, V psl.

tin visažmogišk prad turi tiek *Milžino paunksm* ir *Kazimieras Sapięga*, tiek *Paj rio kurtortas* ir *Pavasario giesm*. Ta iau, ži rint vis B. Sruogos k ryb apibendrintai, der t tarti beveik tai, k kadaise apie Mairon buvo pasak s A. Jakštas — ⁹⁹, kad jo k ryba retai teiseina už Lietuvos sien ir id jin s reikšm s atžvilgiu nepakyla aukš iau Šatrijos kalno, t. y. Sruogos dramos neiškyla visažmogiškas, arba ontologiškas virš nes ir gelmes, nors poskrydži šitomis kryptimis turi stipri .

Bet, vertinant B. Sruogos k ryb visažmogišk id j ir problem atžvilgiu, pirmiausia reikia pasakyti, kad rašytojas nelaik savo uždaviniu tarnauti id joms ir d l j kovoti. Sruogos k rybos vertintojas J. Blekaitis cituoja šitok rašytojo samprotavim : « Meno veikale panaudota ideologija yra anaip tol nemenkesn priemon emocijom sukelti, negu visos kitos. Id j gausumas ir stiprumas, j meninis pateisinimas meno k riniui itin svarbu [...] Tiktai ia id jos n ra meno tikslas, bet tik k rybin priemon . Tod l senoji pašiepiama formul *menas menui* reikt perkrikštyti kit , daug tikslesn , b tent — *menas žmogui*», raš s B. Sruoga savo straipsnyje *Estetinė ir nat ralin tikrov* ^{99 100}.

Taigi, emocij dažnai blaškomas, nes kupinas vitalini j g , B. Sruoga nevertino id j bei problem ir negal jo j vertinti tiek, kad jos b t tapusios jo menin s k rybos uždaviniu. Užuo t myl j s id jas ir d l j kovoj s (gal tai b t jam atrod fanatizmu), B. Sruoga žav josi pla iu ir variu gyvenimu, ypa žmoni gyvenimu. Šituo jis išsiskyr iš kit vitalist , kurie žavisi augmenija ir neprotinga gyv nija. M s rašytojui buvo domiausias gyvas žmogus, žmogus gyvenime, ypa taurusis, dvasinis žmogus. J. Blekaitis liudija, kad « Teatro romantizme » Sruoga raš s : « Menas turi pažadinti širdyje visa, kas amžina. Žmoguje turi b ti pažadintas žmogus. Žmogus privalo b ti taurus. Tas taurumas turi b ti prikeltas per taurias emocijas, per skaidrinant katarz » ¹⁰¹. Id jas tur s susidaryti ži rovas ir skaitytojas iš t emocij , kurias yra suk l s meno k riny s — drama.

Ta iau, pabr ždamas žmog kaip meno tiksl ir vaizdavimo objekt , B. Sruoga tur jo galvoje ne abstrakt žmog , bet konkre ius žmones, pirmoje eil je lietuviškus žmones gyvenimo vairyb je bei pilnatv je ir istorin s t km s aplinkyb mis. Apie šitok B.

⁹⁹ Ad. Jakšt as, *Raštai*, It., Kaunas 1923, 32 psl.

¹⁰⁰ J. Blekait is, *Balys Sruoga, asmuo ir teatro k r jas*, žr. *Aidai*, Munchenas, 1948 m. 19 nr., 407 psl.

¹⁰¹ Ten pat.

Sruogos dram objekt J. Blekaitis rašo : «Visako centre Sruoga pastato žmog , panert vaizduojam epoch — vykstant , kintant s lyg konglomerat , žmog pastatyt prieš problem : Diev , valdži , likim , tautin kov , laisv ir meil »¹⁰². Tik ia tuojau pat reikt pridurti, kad tokio plataus problem lauko B. Sruogos herojai neužgriebia. Iš jo reikt išimti Diev ir likim , nes nematyti Sruogos heroj , kovojan i prieš tokias j gas, kurios pralenkt žmogaus prot ir kitas jo galias ; o asmens santyki su Dievu taip pat beveik nepastebime, nes Sruogos dramose dažnos religin s giesm s t ra kolektyvinis an santyki aidas.

Kad B. Sruogos dramose problem laukas n ra labai platus, yra pamat s ir J. Blekaitis rašydamas : « Tai, k su vis šit žmoni ir j likim pagalba Sruoga dainuoja savo pla ioj ir didel j k rybos giesm j, yra visados tas pats — tai Lietuva, tai lietuvis amžiuose, tai nerami, nepalaužiama ir neiškreipiama, savita Lietuvos dvasia, kuri, kaip tyra versm iš uolos, prasikala pro juodžiausius priespaudos ir valstyb s nykimo šimtme ius [...] Noras pagr sti lietuvi dvasios savitum amži b vyje, amžin j lietuviu teis laisv ir nepriklausomyb , paskatinti jos dabarties kov — štai, kas yra visos dramin s Sruogos k rybos id ja »¹⁰³.

Iš tikr j Lietuvos valstyb s savitum bei savarankum sutinkame primenam daugelyje Sruogos dram ,, pradedant *Milžino paunksme* ir baigiant *Kazimieru Sapiega*, išskyrus *Paj rio kurort* ir *Pavasario giesm* . Už Lietuvos socialin ir politin laisv bei už lietuvi tautos nepriklausomyb rašytojas tiesiog niekada neagituoja, bet tai dažnai primena Sruogos veik jai. Antai, Lenkijos karalienei Marysenkai ir jai pataikaujan iam Vilniaus vyskupui Bžos-tauskiui Kaz. Sapiega taria pabr ždamas :

Manau, kad Lietuvos dalykai spr sti
Tepridera tik Vilniuj, Lietuvos
Sostapily, be Lenkijos sve i ,
ia, Gardine, per daug j prisirinko.
Aš leisti negaliu, kad spr st jie,
Kas spr sti pridera patiem lietuviuam ¹⁰⁴.

Už tai lenkai Sapieg vadina separatistu. Už tai prieš jo autokratij sukyla lenkomanai didikai ir bajorai.

¹⁰² Ten pat, 20 nr. 467 psl.

¹⁰³ Ten pat, 470 psl.

¹⁰⁴ B. Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicaga 1951, 87 psl.

Sud tingesnis klausimas už Lietuvos savarankumo id j B. Sruogos dramose yra tautos dvasios arba lietuvio sielos id ja. Ji pasirod vaisingesn k rybiškai. Bet pirmiausia kas ji ? Ar yra tokia siela ar dvasia ! Šita vokie i romantik paleista pasaul mintis XX amžiaus pradžios lietuvi šviesuoliuose buvo gyva. J savo raštais palaik Vyd nas, kuris t siel siejo net su Indijos mistika. B. Sruoga tautos dvasia kaip substancija netik jo. Jam ji teatrod tik metafora, pažyminti tautos b d . Tautos siela — ne turinys, bet psichologin forma arba b das, kaip lietuviai pergyvena tikrov s reiškinius, « kaip visiems žinomus jausmus reiškia »¹⁰⁵. Šitokio lietuvi dvasios savitumo B. Sruoga ieškojo lietuvi tautosakoje ir Lietuvos istorijoje, atkurdamas jos tolimesn s ir artimesn s praeities istorines asmenybes.

Be abejo, kad Sruogos m ginimo atskleisti siel savo dramatiškuose k riniuose vairiais laikotarpiais negalima tiksliai pagr sti, bet iš jo dramatiniai veik j vedamos paralel s atrodo sp dingai. Sakysime, Vytauto Didžiojo vesta nepriklausomos Lietuvos politika iki tokio laipsnio, kad Lenkijos kar na dažnai tur jo prie jo taikytis (*Milžino paunksm je*), išdidaus vaivados ir etmono Kazimiero Sapiegos kova su anarchiškais didikais ir bajorais (*Kazimiero Sapiegoje*) lygiai kaip bajoro Žali go augimas Lietuvos juodžem (*Pavasario giesm je*) ir viršai io Simano Skumbino kova su revoliucionieriumi s numi Jurgiu (*Baisiojoje naktyje*) atrodo tos pa ios dvasios išraiška tik skirtingomis istorin mis aplinkyb mis.

Bet kai šiuos išdidžiuosius lietuvius sulaužo iš dalies j pa i apakimas, j jausm reiškimo b das dar labiau supanaš ja. Ir didikas vaivada Kazimieras Spiega ir viršaitis Simanas Skumbinas, atsistoj prie nužudyto ne be t vo kalt s s naus lavono, abudu l žta atsiversdami, abudu lyriškai atgailoja. Dar didesnis siel panašumas tarp pasyvesn s prigimties lietuvi , nors juos skiria amži nuotoliai, socialiniai ir amžiaus skirtumai. Karaliaus Jogailos (XV amž.), varpininko Skudu io (XVIII amž.) ir jaunos pianist s Aušrin s Žali gait s (XIX amž.) sielos, santykiaudamos su gyvenimo tikrove, virpa ta pa ia resignacin s lyrikos gilia gaida. Tik paklauskime atidžiau, kokia lyrika aidi Jogailos savijauta b tyje, kuri atsiskleidžia jo diktuojamame laiške broliui Švitrigailai:

Rašyk, rašyk. Sakyk, kad aš gailiuosi
Jaunyst s jo. Labai man gaila. Taigi.

¹⁰⁵ *Dain poetikos etiudai*, žr. *Balio Sruogos raštai*, VI t., Vilnius 1957, 124-125 psl.

Tu parašyki jam, kad aš jau senas.
 Visai pasen s. Taigi. Parašei ?
 Ar jis mane užmiršo ? Aš neužmiršau.
 Neužmirštu aš nieko. Niekuomet.
 Aš laiminu vienuolyn . Taigi.
 Prašau Aukš iausi j šventos Apvaizdos.
 Visi vienuoliai mes. Tiktai vienuoliai.
 Gyvenim praeinam be pastog s.
 Rašyk tu jam, ir aš — vienuolis. Taigi.
 Nuo pat gimimo mano ... Nuo pat lopšio ...
 Kal jimas ... Kal jimas. Teisyb .
 Kas yr kal jimas ? Nežino niekas.
 Gyvenimas — kal jimas. Teisyb .
 Ar parašei ? Rašyk, tegu neli di,
 Atsisakydamas pasaulio šio.
 Džiaugsm . Dienos šviesos. Nakties tamsyb s ...
 Kas yr gyvenimas ? Trumpa viešnag .
 Visi mes esame sve iai pasauly.
 Ir tu esi, ir vyskupas, ir aš.
 Rašyk, aš žuol pasirinkau.
 Lentom išpjauti liepsiu. Taigi. Rastais.
 Tegū, kol gyvas aš, padirbs man grab .
 Kaip lopš . Stor . Sunk . Kaip vežim .
 Namu turiu keliaut. Pas mano T v
 Aukš iausi j . Namu. Namu Aš — sve ias ...¹⁰⁶

senio Jogailos egzistencin savijaut pasaulyje labai panaši
 jaunos garsios pianist s Aušrin s Žali gait s nuotaika. Ji savo my-
 limam, jos t vo dvaro augintiniui Vacuii prisipaž sta :

Mana b tis trapi it vyšnios žiedas.
 Pap s v jelis koks — ir dingus aš.
 Kažin kokiuos verpetuos nubyr s
 Balti lapeliai — ir b tis mana ¹⁰⁷.

Bet ši Aušrin s resignacin nuotaika beveik niekuo nesiskiria
 nuo XVIII amž. varpininko Skudu io. Šis žmonos užguitas pusiau
 elgeta turi toki jautri siel , kad, skambindamas varpu mirusiems,

¹⁰⁶ B. Sr uoga, *Milžino paunksm*, Kaunas 1932, 112 psl.

¹⁰⁷ *Pavasario giesm*, žr. *Balio Sruogos raštai*, III t., Vilnius 1957, 490 p.

savo li des jis išlieja savo sud ta daina apie kunigaikšt Žvelgait .
Jos paskutinis posmas skamba:

Kai žemel j užklojo,
Din-dan, din-dan,
Lietuva visa raudojo,
Din-dan, dali-dan ¹⁰⁸.

Taigi, beveik vienodi lyriški menininkai pasirodo tie lietuviai — ir karalius Jogaila, ir varpininkas Skudutis, ir pianist Aušrin , ir dramaturgas B. Sruoga Stutthofa kacetė, savo širdg l išliedamas *Pavasario giesmę*. Bet ar lyrin s nuotaikos galyb , kuriai sava valia pasiduoda pasyvesnieji lietuviai, bet kurios negali išvengti n Lietuvos veiklieji ir išdidieji vyrai, tikrai yra lietuviškos sielos arba lietuviško b do ypatyb ? tai lietuvi dain tyrin tojai link atsakyti teigiamai ¹⁰⁹. Panašiai galvojo ir pats B. Sruoga. Bet ar tai tikra tiesa ? Gal ta emocij spalva, kuri atrodo bendru lyrizmu tarp rezignuojan i ir išdidži j lietuvi yra ne kas kita, kaip paties Sruogos sielos atspindžiai, nes jis gi nemok jo kurti dram be lyrizmo ?

Jeigu tariamai lietuviškos sielos ypatyb s — lyrinis svyravimas tarp išdidumo bei rezignacijos — teb t tik pa io Sruogos dvasios atspindžiai, tai vis d lto lietuvi sielos ieškojimas atrodo meniškai vaisingesnis už Lietuvos laisv s id j : jis neuždar Sruogos dram heroj tik Lietuvos sienose, bet prav r lang visos žmogiškos b ties platumas ir gelmes. Kai jo karalius Jogaila su gauduliu atsid sta, kad jis gyvenime — vienuolis, kad jis pasaulyje — sve-ias kaip visi žmon s, jis neb tinai atskleidžia tik lietuvišk siel : ji taip pat gali b ti visažmogiška, viena žmogiškos egzistencijos apraišk — ta žmogaus viešnag pasaulyje, trumpa viešnag .

Šit nuotaik išreiški s Jogaila, pasyvus iš paviršiaus, atrodo iš vidaus gyviausias ir giliausias asmuo. Tai monumentalčiausia psichin fig ra, palyginus su daugeliu kit veik j , Sruogos nupiešt dramose impresionistiniais br kšniais. Jei Jogailos pagrindin problema — žmogaus viešnag pasaulyje — b t tapusi *Milžino paunksm s* centrinė tema, ši drama b t gal jusi pasiekti pasaulin s reikšm s. Bet dabartiniame k rinyje ši visažmogiška problema t ra antraeil : j šeš l yra nust musi grynai lietuviška politin tema ¹⁰⁸

¹⁰⁸ *Apyaušrio dalia*, žr. *Balio Sruogos raštai*, III t., Vilnius 1957, 131 psl.

¹⁰⁹ Liudvikas R za, *Lietuvi liaudies dainos*, Vilnius 1958, 336 psl.

— Vytauto Didžiojo galyb , nes jis — milžinas, kurio paunksm je stovi net pats karalius Jogaila.

Panaš reiškin sutinkame ir *Kazimiero Sapiegos* dramoje. Joje yra geras, nors ši dien žmon ms svetimokas, bet visažmogiškas pradas — politin s galyb s skaudus sudužimas savo darb klaidas. Užuot atitinkamai vyst s ši tem , Sruoga leido j užgož ti lenkiškai lietuviškais reiškiniais — didik ir bajor skandalinga anarchbija, kuri vargiai k nors domaus gal t pasakyti kitatau iui šiandien.

Kova d l socialin s bei politin s laisv s, apie kuri pasakoja *Baisioji naktis* ir *Apyaušrio dalia*, yra viena žmogiškiausi id j , nes šios laisv s yra glaudžiai susijusios su asmenine laisve, be kurios žmogus negali egzistuoti pagal jam prideram stov . Nors laisv s perteklius demokratiniuose Vakaruose gerokai nupigino laisv s id j , ta iau ji vis tiek dar teb ra brangi žmogiška vertyb , d l kurios dar daug kas pasaulyje kovoja. Tod l ir lietuvi socialin s bei politin s kovos d l laisv s, vaizduojamos Sruogos *Baisiojoje naktyje* ir *Apyaušrio dalioje*, tur t b ti suprantamos visiems žmon ms. Tik, deja, m s rašytojas ši svarbi laisv s kov problem savo dramose k niyo tik kaip lietuvi reikal siaurame maštabe, nepl sdamas problemos vis žmonij .

Iš *Baisiosios nakties*, kuri vaizduoja 1905 met sukilim , visai negalima ži r ti, kad tas revoliucinis s j dis b t buv s lietuvi tautai toks labai svarbus, kad d l jo b t buv verta aukoti gyvyb . Be to jis neatrodo n platus, nes atvaizduotas tik vieno vals iaus ribose. Kadangi *Baisiojoje naktyje* 1905 met revoliucija Lietuvoje pavaizduota kaip lokalinis reiškinys be gilesnio gaivalinio pagrindo, tod l ir kovos d l laisv s id ja ten neskamba kaip visuotin žmogiška vertyb , kaip amžinas laisv s varpas, nuolat jaudinantis širdis ir protus.

T pat reikt pasakyti ir apie *Apyaušrio dalios* vaizduojamo sukilimo sp d . Nors toje valstie i kovoje d l socialin s laisv s Sruoga parod Lietuvos iždinink graf Tizenhauz ir Vilniaus vyskup Masalsk , ta iau iš dramos visai nematyti, kad Dalia Radvilait su savo valstie iais b t sudariusi min tiems didikams rimt r pest , arba sudrebinusi feodalin s valstyb s pagrindus. Ir Šiauli ekonomijos sukilimo motyvai neišryškinti kaip gyvybiškai svarb s. Tod l šito sukilimo vaizdavimas nepaj gia morališkai užangažuoti tok dramos ži rov , kuris visai nepaž sta XVIII-jo amžiaus Lietuvos.

Išeidamas iš Lietuvos sien , daugiau negu visažmogišk m š lyn , B. Sruoga pasineria *Paj rio kurorte*, kur dramatiškai vaizduoja

viešosios niekšyb s siaut jim hitlerin je koncentracijos stovykloje ir kov prieš š pikt . Ten blogio problema iškyla visa savo nuogybe. Ta iau autorius nesuvokia, kad ten sutiktas blogis yra pats giliausias — ontologinis — piktyb , arba tiksliau, tos piktyb s viešas prasisiveržimas stichiniu pavidalu. Bet šitokio blogio ne manoma nei tikrai meniškai pavaizduoti, nei nugal ti socialin mis bei politin mis priemon mis : kad ir kaip jos atrodyt paveikios, jos vis pasilikis paviršutin s, nepaj gios paliesti tamsi j pikto šakn . Kad ontologinio blogio uol , iš tamsybi iškilusi kaceto pavidalu, b t buv manoma pavaizduoti skelt ar laužt , b t reik j parodyti krikšionišk meil , stojan i prieš blog auka iki mirties. Šitokios meil s apraiškos B. Sruogai tur jo b ti žinomos, nes Stutthofa koncentracijos stovykloje kunigai Alfonsas Lipninas ir Stasys Yla su lenk katalikais vykd kad ir nežymius meil s darbus. Tiesa, jie nepasiek tokio heroizmo laipsnio kaip pranciškono t vo M. Kolb s, kuris sutiko mirti badu, kad išgelbt gyvyb lenk kalinio, kuris tur jo ketvert vaik , ir naci buvo pasmerktas pakarti. T vo Kolb s meil s auka iki mirties pasirod galingesn už kacetin niekšyb .

Taigi, vaizduojant kov su šitokios r šies blogiu, ir B. Sruogai b t reik j atskleisti meil s apraišk , panaši t vo Kolb s. Bet šito Sruoga negal jo pavaizduoti. Viena, kaip senas liberalas, jis krikšioniškos meil s galybe, gal b t, pats netik jo ; antra, jis savo *Paj rio kurorto* dram raš sovietin je nelaisv je, Stalino režime, kuris pats gausiai praktikavo koncentracijos stovyklas, o rašytojams buvo uždraud s bet kuo pavaizduoti krikšionyb pozityviai. Tod l ir B. Sruoga to neb t gal j s parodyti. Jam dramoje teko išaukštinti komunistus bei j talkininkus, kurie kaip politiniai veik - jai niekuo negal jo pad ti badu ir gazo kameromis naikinamiems kaliniams. Tik raudonosios armijos daliniams at jus prie kaceto liku i , kaip pavaizdavo Sruoga, komunistai surikiavo likusius kalinius ir pasak sveikinam sias prakalbas su pad ka už išvadavim . Šitoki paradin pozicij pasta ius komunistus, amžinojo blogio šiurpulys, prasisiverž s kacet praktikoje, tapo užmaskuotas, bet nenugal tas. Šiandien melu ir paty ia skamba kaceto kalinio, komunisto Viktoro, žodžiai, tarti raudonajai armijai, kad ji at jusi:

Atvert vis kal jim duris,
Kur vargo broliai miršta kaniose [...]
Kaip okeanas ji užlies, nusiaus
Kal jimus, ir lagerius, ir mirt !
Ir ant griuv si senojo pasaulio
Brolyb s r mus saul tus statys !¹¹⁰

¹¹⁰ *Balis Sruogos Raštai*, IV t., Vilnius 1957, 399 psl.

Šie graž s žodžiai apie mirties nugal jim ir brolyb s suk rim , autoriaus parašyti, taikantis prie socialistinio realizmo Stalino režime, atrodo kaip blogio pasl pimas po apgaulinga kauke. Juk ta tariama išvaduotoja tada (1945 m.) galutinai paverg Lietuv , jos nariai, «t vo ir mokytojo » Stalino kareiviai užimtose Vokietijos vietose prievartavo niekuo nenusikaltusias moteris ir mergaites, o pats B. Sruoga dar daugiau kaip m nes tur jo iš sti uždarytas stovykloje, skirtoje neva surinkti Soviet S jungos pilie iams.

Bet jeigu net sutiktume, kad ontologin blog , prasiveržus stichiškai kacet organizacijoje, manoma pavaizduoti meniškai, tai šitam uždaviniui toli gražu neužtekt nei s mojaus, nei parodijos, nei sarkazmo, kuriuos *Paj rio kurorte* dažniausiai vartoja B. Sruoga. Jo sukurtas nuostabasis Francas, kad ir suteikdamas gyvyb s daugeliui dramos epizod , vis tiek teatrodo juokingai strakaliojantis, uodo dydžio nykštukas pragariškoje duob je, kurios šurp galima tik šiek tiek suprasti, matant paliegusias išbad jusias moteris su vaikais varomas krematorijaus prieang nužudyti dujomis. Nors šis vaizdas sukre ia, ta iau ir jis toli gražu n ra pakankamas atskleisti Didžiojo blogio viešam prasiveržimui.

Kas nor t pajusti nors atošvaist viešosios niekšyb s siaubo, kok buvo suorganizav vokie i naciai savo kacet pavidalu, tas užuot *Paj rio kurorto* tur t paskaityti to paties Sruogos kalinio atsiminimus *Diev miško* vardu. Nors tuose bolševik išcenz ruotuose puslapiuose pašaipa ir satyra užmeta savo skraistes ant šurpo, vis d lto ir pro jas dar matyti kan i , mirties ir besity iojan ios niekšyb s pikt dant , kurie mus visus kandžioja nepastebimai.

Atokiau nuo viešojo blogio problemos stovi B. Sruogos *Pavasario giesm* , parašyta Stuttbofo kacete. Nors šitoji drama baigiasi savižudybe, taigi blogio laim jimu, ta iau ji paskirta visažmogiškoms gyvenimo vertyb ms su erotine meile priešakyje. Ši nedidel drama be politinio fono, be visuomenini problem yra tartum rašytojo atsakas priekaišt , kad B. Sruoga es s neįautrus meilei, nes n vienoje ankstesn je dramoje jos nebuvo pavaizdav s savo veik j pagrindiniu siekiamuoju tikslu. Tuo tarpu *Pavasario giesm je* bent trims iš pagrindini penki veik j meil pasirodo kaip svarbiausia problema, nors ji susieta su kitais painiais visažmogiškais klausimais, kaip ideal ir žem s traukos, svajoni ir tikrov s, gyvenimo ir mirties, pagonyb s ir krikš ionyb s santykiai. Kad tai labai reikšming problem kompleksas, n ra jokios abejon s. Tik kyla klausimas, kaip galima šitokias svarbias problemas pavaizduoti nedidel je dramoje.

Iš tikr j nor ti, kad penkiais pagrindiniais veik jais rašytojas

patenkinamai išnarpliot sakyt problem kompleks , reikšt per daug nor ti. *Pavasario giesm ė* B. Sruoga su meile susijusias problemas tik vaizdžiai iškl . Bet kai pam gino spr sti, pasisakydamas už pagonyb prieš krikš ionyb , už žem s traukos svajones prieš kult rini ideal grož bei reikšm , o meil atiduodamas savižud s mirties gl b , jis pasirod vienašališkas ir menkai tikimas : savo dram os veik j jis nepaj g galutinai atjungti nuo savo asmenini nuotaik , jam primetam totalitarin s pagonyb s, kuri viešpatavo Stutthofo koncentracijos stovykloje.

Kad *Pavasario giesm* iš pusiaukel s (ar net daugiau) b t pasiekusi šedevro aukštyb , gal b t reik j , kad krikš ionybei b t atstovavusi žymiai paj gesn asmenyb negu siauras fanatiškas vienuolis Domijonas, o tas jaunas vyriškis, kuris svyruoja tarp idealini poskrydži , žadinam pianist s Aušrin s, ir jos jaunos pamot s Katr s, težinan ios žemiškos meil s svaigul , tur jo b ti labiau subrend s intelektu, jausmais ir valia, negu anas impulsyvus gamtos vaikas Vacius, kuris myli abi jam skirtingai patrauklias moteris. Atrodo, kad *Pavasario giesm s* vienuolio Domijono ir dvaro augintinio Vaciaus personažams nebeužteko B. Sruogai k rybin s j gos, kad jiedu problem svor b t išneš iki objektyvios formos rib arba jos spindesio, kaip tai ne kart matyti kituose m s rašytojo k riniuose. Sakytume, kad *Pavasario giesm s* sodriam skambesiu stinga pilno simfoninio orkestro, nes dabartin je redakcijoje atrodo, kad jame groja tik styginiai ir mušamieji instrumentai.

Bet *Pavasario giesm* neb tinai reikia suprasti kaip istorin dram be politinio elemento. Ži rint aplinkos, kurioje ji parašyta, b tent, Stutthofo kacete, kur lietuviai kaliniai, kaitai už savo taut , ne kart svarst sav j ir Lietuvos likim , *Pavasario giesm* galima priimti kaip B. Sruogos poetiškai simbolin testament savo šeimai ir savo t vynei Lietuvai. Šitaip interpretuoti t dram taip pat duoda teis žinia ¹¹¹, kad lyrinei *Pavasario giesmei* Sruoga nemažai medžiagos yra m s iš V. Sruogien s t višk s, Bugni dvarelis gyventoj . Sruogien s t vas, bajoras Kazy Daugirdas, yra buv s prototipu dram os bajorui Žali gui, o šio antrajai žmonai, jaunai Katrei Žali gienei rašytojas yra pasiskolin s kai kuri bruož iš K. Daugirdo šeimninink s Klementinos Kopystinskait s. Žali go dukters ¹¹¹

¹¹¹ Savo laiške (1944.IX.24) iš Stutthofo kaceto B. Sruoga informavo savo žmon apie *Pavasario giesm* šitaip : « Ypa tragedija, bus kažkas visai naujo mano k ryboje — ji skiriama Daliuko jaunyst lei amžinti. Ten rasi kai k sau artimo». (*Iš Balio Sruogos laišk* , žr. *B. Sruoga m s atsiminimuose*, 502 psl.). Lyg papildydama savo vyr , V. Sruogien teigia, kad Bugni dvaro asmen « santykiai sudar , kad ir labai stilizuot , bet aiškai matom pagrind *Pavasario giesm s* charakteriams » (V. Sruogien , *Iš m s bendro gyvenimo*, žr. *Balys Sruoga m s atsiminimuose*, 130 psl.).

Aušrin s atvaizd , atrodo, B. Sruoga yra pieš , ia ži r damas savo dukter Dalį , ia prisimindamas savo buvusi sužad tin Vand Daugirdait , kuri dar gimnaziste b dama, m go senosios Lietuvos istorij .

Tod l *Pavasario giesm s* Aušrin gerbia savo mirusios motinos vest deiv s Mildos kult su jos švente ir burtais per Sekmines, nors jos pa ios siela — žemei svetima — virpa subtilios muzik s svajon mis, arba kaip Vacius sako jos « dvasia paklydus tarp dangaus ir žem s». Kai dram os pabaigoje savizudyste ž va žem s aistr svaigulio ištroškusi, buvusi siuv ja Katr Žali gien su dvaro augintiniu, supagon jusiu Vaciu, atrodo, kad B. Sruoga simboliškai pranašauja Lietuvai svetim , primityvi j g — nacizmo ir komunizmo — žlugim Lietuvoje, kad jos ateit lemt meil ir prisirišimas prie gimtosios žem s (simbolis — molio ir juodžemio filosofas Žali gas) ir aukšta dvasin kult ra su giliomis tautin mis tradicijomis (simbolis — aukštos kult ros švelniasiel muzik Aušrin). Išlieka dar tre ioji j ga, kuri simbolizuoja nesimpatingas vienuolis Domijonas. Tur b t, tai kritikos ir s žin s balso simbolis. Ta iau t simboli svarbiausias — Aušrin . Kaip dvasin s kult ros atstov ji realizuoja tai, kas Lietuvai svarbiausia — tautini tradicij ir universalini etini bei estetini vertybi sintez . Ji tartum k nija B. Sruogos š k kacete, kad be etikos n ra estetikos.

Šitaip simboliais interpretuojama *Pavasario giesm* tampa šiek tiek panaši Vyd no misterijas, kuri B. Sruoga nem go. Ta iau *Pavasario giesm* — pranašesn už bet kuri Vyd no misterij tuo, kad jos forma konkretesn ir sultingesm už vyd nin , nors Vaciaus personaže yra dirbtinumo. *Pavasario giesm* turi nemažai toki ypatybi , kokias brangina Sruogos dram m g jai, b tent, lyrikos gabaliuk arba lyrini monolog . J šioje dramoje kaip tik gausu. Tie monologai joje sul tina veiksm , susilpnina personaž reljef , išryškina j nuotaikas, apibendrina kalb , kitaip tariant suteikia jai lyrin pob d . D l to ji dar vadinama lyrine drama. Kadangi lyrini monolog sutinkame visose B. Sruogos dramose, tod l ir reikia ia prie j sustoti atskirai.

Monol ogai ir dial ogai

Jau buvo sakyta, kad B. Sruogos dram veik jai savo atsiver tim l žius dažnai palydi savo monologais. Jie ten suprantamiausi, nes jais susijaudin veik jai pasiaiškina ži rovams, kod l ir kurlink turi pakrypti j b simas gyvenimas. Antra, giliaprasmiai ir puošniais monologais Sruogos dram veik jai taip pat išreiškia savo psi-

chinio pakilimo, arba savo dvasin s kriz s momentus, nors jie ir neb t tokie reikšmingi kaip atsivertim l žiai. Antai, *Baisiojoje naktyje* Jurgio Skumbino žmona Munia susijaudinusi, ašarodama pasipasakoja Jurgio motinai, kod l ir kaip ji su jo por su Jurgiu be Bažny ios palaiminimo. Tai spontaniškai ištrykštantieji monologai, nors jie ir b na pažadinti tam tikr aplinkybi atitinkamoje aplinkoje.

Tik B. Sruogos dramose pasitaiko atvej , kada jo heroj lyri- niai monologai pirmu žvilgsniu neatrodo suderinti su vaizduojama aplinka. Tok atvej sudaro Elzbietos Oginskait s monologas *Kazi- miero Sapiegos* dramoje II veiksmo I-me paveiksle, kai Elzbieta taria :

Apsvaigo man širdis. Apsivyniojo,
Lyg kana melsva, aplink kr tin ,
Liepsn auksini t kstan iais sutvisko „...“¹¹²

Šis 20 eilu i poetiškas monologas yra gilios ir skausmingos meil s Sapiegos s nui Mykolui išraiška, pasakyta Vilniaus aikšt je prieš katedr beveik minios akivaizdoje. Tiesa, kad ta meil reiškia- ma simboliniais vaizdais ir ne pa iam Mykolui; bet vis d lto iš pirmo žvilgsnio kyla klausimas, kaip galima giliausius širdies jausmus reikšti viešoje vietoje ? Kaip tai derinasi su žymi j magnat papro-iais ? T vieš meil s deklaracij b t lengviau suprasti, jei Elzbieta Oginskait b t buvusi kokia nors eilin Vilniaus miestiet . Bet ji — kunigaikš io Oginskio, Lietuvos v liavininko dukt , kuri, drau- gaudama su karalien s Sobieskien s globotine Seniauskaite, buvoja pas karalien sve iuose. Taigi ar šitokia aukštos kilm s jauna bajorait gali savo širdies jausmus pasakotis miesto aikšt je ? Normaliai, žinoma, ne. Bet šitokiai sunkiai tikimai situacijai B. Sruoga paruoš beveik išimtines aplinkybes: pirmiau jis buvo išved s katedros aikšt mini žmoni , kurie susijaudin , giedodami giesmes, lauk kažin ko lemtingo. Po to jis buvo parod s Elzbietos seseris su Seniauskaite, kurios ieškojo Elzbietos. seser klausimus ji ir atsako — išsilieja skausmingu poetiniu monologu, nebepaisydama aplinkui slankio- jan i žmoni . Pagaliau poetiškai stiprus, simboliniais vaizdais išpuošto monologo grožis skaitytoj (ir tikriausiai ži rov) paveikia taip, kad jis nebepastebi nenormalios situacijos, nes autorius savo men buvo pak l s nuo žem s aukš iau negu per metr .

¹¹² B. Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, Chicaga 1951, 104 psl.

Ta iau nevisada B. Sruogai pavyksta taip meniškai komponuoti savo heroj lyrinis monologus, kaip tai liudija ia paanalizuota *Kazimiero Sapiegos* scena. Retkar iais vis d lto pasitaiko, kad lyrinis monologas lieka nesuderintas su aplinka ir aplinkyb mis. Tok atvej Sruogos dram skaitytojas sutinka *Apyaušrio daliuje*, kai balerina Dalia Radvilait , sugr žusi savo gimt j kaim pas savo maištaujan ius t vus ir kaimynus, jiems pasako prakalb , nor dama savo dalyvavimu dvarinink skriaudžiamuosius sustiprinti ir uždegti. Ji tuos savo žodžius taria kaimyno kininko kieme susirinkusiai miniai, prie gatv s, pati pasistojusi šiek tiek aukš iau su midaus puoduku rankoje. Tie Dalios revoliuciniai žodžiai išvirsta šit kokių sparnuotu monologu :

Midus — saldus midutis ! Šimt met
 Kamaroje po girnom išd l j s,
 Mums prot vi atod sius išlaik s ...
 Saldus miduti ! iš gležn žiedeli ,
 Iš spindul li išsunk tave
 Senoliai m s , b dami laisvi, —
 Ir mums tavy paliko laisv s kvap ...
 Užgriuvus poniya tave nukimšo
 tams pogrind , mus — nelaisv ,
 Dabar žeriu tave, saldus miduti,
 Širdim laisva — pla i , erdv laisv !
 Kaip tu iš pogrindžo išsi bavai,
 Taip mes iš vergijos išsivaduosim !

(Pla iu mostu ji išlieja mid ant susirinkusi galv) ¹¹³.

X ra jokios abejon s, kad šis monologas lyriškai gražus ir prasmingas. Tik klausimas, ar jis tinka XVIII amžiaus Lietuvos kaimo aplinkai, nes jis parašytas XX amžiaus simbolist stiliumi. Bet svarbiau, kad XVIII amž. laisvieji kininkai ir baudžiauninkai, kuri retas temok jo skaityti, yra nepaj g s suprasti, kad senas saldus midus yra gimtosios laisv s simbolis. Dar pras iau, kad Dalia Radvilait , viena sukilimo promotori , nesupranta, jog šitokio atitraukto simbolio deklamacija nepaj gs nei uždegti, nei sustiprinti sukylan i kaimie i ryžto. Kad jos žodžiai neatrodyt poetinis gražbyliavimas, atitr k s nuo tikrov s, jie tur jo byloti apie perspektyv panaikinti baudžiauninkams laž , apie galimyb visiems kininkams gauti žem s nuosavyb n. Tai b t sukil liams suprantama ir revoliucinga.

¹¹³ *Balio Sruogos Raštai*, III t., Vilnius 1957, 79 psl.

Tuo tarpu cituotas Dalios monologas teatrodo kaip intelektualinio esteto išmon, nepaj gi sukelti kaimieiuose sukilimo entuziazm. Tiesa, minties apie baudžiatvies panaikinim Dalia n ra visai užmiršusi. Bet ji kalba apie j v liau, kai Šiauli ekonomijos sukilimas jau yra sibi bavi s, kai Dalios kaimynai jau paima valdži. Bet jos pirmasis monologas tuos maištaujan ius valstie ius iš B. Sruogos rank iš jo aplinkyb ms nepritaikytas, taigi šiek tiek operetiškas, nors lyriškas ir prasmingas savyje.

Kit kart atsitinka taip, kad lyriškieji monologai, sukurti aukšto B. Sruogos intelektualinio talento, ima nesiderinti ne su aplinka, bet su psichiniu paj gumu to asmens, kuris tuo lyriiniu gabalu neva atskleidžia save. Šitok atvej sutinkame *Baisiosios nakties* senio Skumbino atsivertimo monologe, kuriame jis, apgail damas savo žuvus s n revoliucionieri, kalba apie b simus svarbesnius vykius negu 1905 met sukilimas. Panaš atvej matome ir *Pavasario giesm je* (II veiksmo I-ji scena), kai po trej met kelioni užsieniuose Aušrin Žali gait gr žta t višk s dvar ir ia sutinka savo jaun dien drang, dvaro augintin Vacii. Aušrin s paprovokuotas, jis atsako lyriškai:

Šiomet man dvigubai žyd s gegužis,
 Kad tu parvažiavai. Aš gyvenau
 Kaip vover miške. Man m d s,
 Papar iai, žemuog s, vaivorai buvo
 Vieninteliai draugai. Sapnus audringus
 Lyd jo prieblanda jie per visat .
 Parym s prie pušies, aš dainavau
 Per vis kartais nakt . Man atrod ,
 Ne aš dainuoju, bet pušis diržinga,
 Paskendus šakomis dangaus m lyn j,
 Man sek pasakas apie tave.
 Tav s nebuvo — puš dainavau.
 Ir aš tikiu, kad mano ji dainas
 Nematomom bangom tavo šird neš ¹¹⁴

N ra abejon s, kad tai gražus monologas, kuriame gamtin lyrika pinasi su dideliu meilingu ilgesiu, kok jaut Vacius Aušrinei per ilg nesimatym. Jei šituos meilingus žodžius kalb t ne jis, bet koks nors Aušrin myl s studentas, arba koks kitoks intelektualinis jaunuolis, tuo monologu gal tume g r tis nesudrumsta s mone.

¹¹⁴ Ten pat, 482 psl.

Deja, dabar šitaip n ra. Ši lyrik deklamuoja 25 met nemokytas vyras, supagon j s dvaro augintinis. Kad jis paj gt gamtos simboliais išreikšti savo ilges , galima stipriai abejoti, nes tam reikia ne tik jautrios sielos, bet ir poetinio sugeb jimo. Kai jis dar pradeda kalb ti apie savo audringus sapnus, lydimus per visat , apie pušies sekt pasak ir jos dain , kuri nematomomis bangomis buvo nešama mylimos mergait s šird , tada paaišk ja, kad šitaip prabyla simbolistas Sruoga savo sužad tin ar žmon toli, nes dvirškis Vacius simbolistinei poezijai kurti negali b ti paj gus, nors dvare draugaudamas su Aušrine ir buvo šiek tiek išprus s. Taigi, kai skaitytojas pastebi, kad gražus monologas nebeatitinka psichiniam paj gumui veik jo, kuris ištaria tuos gražius žodžius, tada ir pats lyrinis perliukas pradeda švyt ti dirbtine spalva. Laim , kad šitoki abejotin papuošal B. Sruogos dramose tepasitaiko gana retai, daugiausia *Pavasario giesm je*, kuri autorius vadina lyrine drama.

Panašios reikšm s, kaip lyrini monolog dauguma B. Sruogos k riniuose, turi dainos ir giesm s. Jos taip pat išreiškia didesn ar mažesn kriz , kuri liudija ne pavieni asmen susijaudinim , bet nuotaik tam tikro kolektyvo — didesn s ar mažesn s minios, kuri B. Sruogos dramose atlieka nemaž vaidmen . Dainos ir giesm s — tai kolektyviniai monologai. Jos tinka visose lietuvišk siužet dramose, nes lietuviai juk — daininink tauta. Be to tie kolektyviniai monologai, išreiškiami minios balsais, kartais palydimais muzikos gars , turi prisid ti prie meniškios tikrov s pak limo nuo kasdienin s žem s dulki .

Tose dainose-giesm se vien kart suaidi subtili simbolin lyrika, kit kart skamba džiaugsmingas ryžtas, tre i kart — li dna rezignacija, arba maldingas nuolankumas, o ketvirt kart sutriukšmauja berniška paty ia. Šitokios dainuškos ryšk atvej sutinkame *Kazimiero Sapiegos* dramoje, kai etmono Sapiegos šalinink minia atpl sta Vilniaus aikšt po vyskupo paskelbtos ekskomunikos prieš Kazimier Sapieg . Štai ta paty ios daina :

Per naktel krištolin
Man r tas sesel skyn .

Ir dabino, ir vaišino, —
Apyn liu apkabino.

O pabudus ankst ryt ,
Man žad jo kakton plyt :

Kam saulel patek jus
Po daržel ritin jas,

Kam žirgelio mano risto
Per r tas daržely brista, —

Brista, šokta, šokin ta —
Vainik lis nutreps ta ¹¹⁵

Šitokio stiliaus linksm dainušk *Kazimiero Sapiegos* dramoje yra bent keturios. Jos gana gerai suderintos su aplinka ir minios nuotaika. Kitur ta iau dainos nevisada išreiškia tikr dainuotoj s mon ir nuotaik . Šitokios nedarnos atvejis matyti *Apyausrio dalios* dramoje, kai po menko psichologiškai Dalios Radvilait s monologo apie sald j midut , kaip laisv s simbol , maištaujan i kaimie i minia t sia midu io simbolik , uždainuodama choru :

M s prot vi midus
Kaip saul tekis šviesus
Te ugnim pripildo mus ¹¹⁶

Šita simbolin keturi strof daina neatitinka XVIII amžiaus kaimie i kult rinei s monei, kaip su ja nebuvo suderintas ir anksiau pasakytas Dalios Kadvilait s monologas tiems patiems valstieiams ¹¹⁷.

Kad ir nuolaidžiaujant Sruogai d l realizmo, — sutinkant, meniškai dramatin tikrov pakelti aukš iau žem s per metr , kaip reikalavo rašytojas, — vis d lto ir šiuo atveju negalima nepaisyti logikos. XVIII amžiaus kaimie i net scenoje negalima agituoti-kurstyti XX amžiaus simbolistiniu eil raš iu, n t pa i kaimie i maištingos nuotaikos nedera išreikšti simbolistine daina, jeigu jos vaizdiniai elementai (simboliai) neturi ryšio su sen j lietuvi liaudies dain simboliais, kokius sutikome k tik pacituotoje berniškoje dainuškoje iš *Kazimiero Sapiegos*. To nepaisant, išeina operet , bet ne drama.

Šita proga reikia pažym ti, kad *Apyausrio dalioje* t ra tik chorin s dainos atstovaujan ios lyrikai arba lyriniams monologams, bet n ra religini giesmi gal d l to, kad ši drama parašyta bolševik okupacijos pradžioje (1941 m.) projektuojamai lietuvi dekadai Maskvoje. Ta iau religini giesmi nestinga *Milžino paunksm s, Baisiosios*

¹¹⁵ *Balio Sruogos Raštai*, III t., Vilnius 1957, 313 psl.

¹¹⁶ Ten pat, 79 psl.

¹¹⁷ Žr. 388 psl.

nakties, Radvilos Perk no, Kazimiero Sapiegos k riniuose. Tai konstatuojant, reikia nustebti, kaip stokodamas pats religinio jausmo, o tesiremdamas tradicija bažnytini giesmi, giedot jo motinos su šeimyna jo t višk je vaikyst s metais, B. Sruoga paj g sukurti neabejotinai pakili religin s poezijos gabaliuk, tikr šedevriuk, kuriuose atsiliepia lietuvišk liaudies giedojim tolimi aidai. Šio aukšto lygio k rin li galima rasti kiekvienoje aukš iau pamin toje dramoje. Pacituotina ia, kad ir be tradicini atskambi, bet trumpa ir gili giesm, kuri *Baisiojoje naktyje* girioje cboru gieda minia, belaukdama juodašim i žudyni :

Gyvyb meil s amžina —
Aukš iausia Dievo dovana —
Žmogaus apyaušry duota.

Je n dien siun ia mirt jis —
Priimsim j — ji atdarys
amžinyb mum duris.

Kalnai, dangus, žmogus marus
Tegu vienov j atsidus :
Tegu valia Aukš iausio bus ¹¹⁸.

Nors B. Sruogos dramoms charakteringi heroj lyriniai monologai, religin s giesm s ir pasaulietin s dainos, nors dažnai beveik nepastebimai jausmingi monologai pereina dialogus, o šie — monologus, ta iau ne šiais lyriniais gabaliukais, kartais puošmeninio pob džio elementais, laikosi didžiojo aitvaro dramoms k riniai. Kaip visame pasaulyje nuo Sofoklio laik, taip ir Sruogos dramose viena pagrindini vaizdavimo priemoni (šalia veiksmo ir veik j) yra dialogai.

Juos m s rašytojas valdo labai gerai: tie jo dialogai b na gyvi, lankst s, lengvai stumi veiksm pirmyn, vaizdžiai charakterizuoj veik jus ir j santykius. Tik šiek tiek stinga jiems vairumo ta prasme, kad nevis dramoms veik j kalba b na individualizuota tiek, kad ji b t tapusi visai savybinga kiekvienam. Šito pasiekti, atrodo, m s rašytojui kliud kelios priežastys : sukurti personaž gausyb, vienoda jamb eil dara (beveik visos dramoms sueiliuotos šituo metru), autoriaus polinkis lyrik ir rašytojo individualizmas, kliud s pakankamai sijausti kit asmen. Ta iau šios priežastys nesuvienodino Sruogos dialog spalv tiek, kad prad tume nebe-

¹¹⁸ *Balio Sruogos Raštai*, II t., Vilnius 1957, 339 psl.

atskirti veik j iš j kalb jimo b do. Sakysime, nepasteb ti Jogailos, Zbignevo Olesnickio, ar Švitrigailos kalb jimo skirtum , b t nelengva, net to siekiant s moningai. Konkre iau pajusti, kaip gyvai Sruoga pina dialogus, reikia paskaityti karalien s Sobieskien s pokalb su jos s numi Jok bu *Kazimero Sapiegos* pradžioje. Š dialog , kaip pavyzdin dramatinio meno atžvilgiu, verta ia b t pacituoti išti-sai. Bet kandangi jis užima 6 dramos puslapius¹¹⁹, citatos reikia atsisakyti.

Bet b tina pasakyti, kad šituo Lenk karalien s ir jos s naus Jok bo pokalbiu B. Sruoga siekia trij tiksl : duoti veiksmui slinkt , piešti charakterius ir nustatyti j santykius tarp sav s ir su j aplinka. Anas t dviej kilming veik j pokalbis atrodo lyg dviej gerai gudusi priešinink be atod sio kova špagomis — kai vienas kerta, o antras atkerta, pats puldamas ; tik atrodo, kad vieno sm giai staigesni, o antro l tesni ir gal mažiau apgalvoti, bet vienas ir antras vis kitaip taikydamas savo sm g užkabina kitokius klausimus.

Iš šito judviej pokalbio matome, kad Sobieski šeimoje santy-kiai labai šalti: motina autokrate, savanaud , garb troška, kuriai aukš iausios vertyb s — sosto šlov ir auksas ; tuo tarpu s nus skeptikas, šias vertybes niekina, nemyli savo t vo ir nelink s klausyti motinos. vienas antr jiedu šiek tiek panaš s menkai karališka kalba, kuri atrodo sruogiška. Ji grubesn Jok bo burnoje. Sakysime, motinos draug Kamil jis taria : « Va, šitos man nereikia, tos ski-land s». Arba savo motinai Jok bas atkerta: «Aš noriu merg vesti, ne pasog » ; arba : « Tu sost palov trauki ». Ne daug k švelnesn atrodo ir karalien s Marysenkos kalba, kai ji s nui meta : « Kaip veršis, nieko tu neišmanai ».

Ironija bei grubumas net karali kalboje yra smogiško stiliaus ypatyb . Ji tokia d l dviej priežas i . Viena, didik ir karali B. Sruoga nelaik kokiais nors kilnesniais ar išimtiniais žmon mis, kurie visada paj gt nesijaudinti, išlaikydami mandag bespalv ton . Antra, grubi , riebi , vaizding ir sarkastišk posaki B. Sruoga, dar vaikas, buvo išmok s iš savo t vo. Iš to paties šaltinio yra at j s ir rašytojo pom gis vaizding keiksm , kokius neretai vartoja Sruo-gos vyriškieji kerojai dramose.

T keiksm ypa apstu pirmajame dramatiniame k rinyje, *Milžino paunksm je* (tai buvusi viena kli i dramai laim ti Vytauto Didžiojo premij 1930 m.). Šitame k rinyje, aistringiausias keik -

¹¹⁹ *Balio Sruogos*, Raštai, III t., Vilnius 1957, 232-238 psl.

nas — Jogailos brolis Švitrigaila. Uždarytas kal jime jis keikia vis pasaul , bet pirmoje eil je savo gimines :

Jie — šunes, budeliai, ne broliai man !
 Karalius Jogaila ! Sugriuv s senis !
 O Vytautas — padeg lis pasiut s —
 Apžiojo Vilni , ir Trakus, ir visk ! [...]
 Ne Vytauto, — ne jo, to verg s vaiko !
 Ir mano t višk , — t vyn mano
 Jam Jogaila padovanojo, — jam,
 Tam velniui, išgamai, pl šikui, vagiui !
 O man tai giltin per vis amži !^{120 121}

Šitokie trumpi Švitrigailos monologai pokalbyje su kal jimo sargu yra tiesiog keiksmo šedevrai. Jie nebe tiek piešia to kunigaikščio charakter ir jo psichin stov , kiek yra tap savarankiška keiksm poezija. V lesniuose Sruogos k riniuose jos neb ra, bet grub s ir sarkastiški posakiai išliko ir v lesn se dramose.

Kad j protis siekia vaikyst , apie tai mums liudija B. Sruogos draugas pradžios mokykloje kun. K. Žitkus-V. Stonis rašydamas :

« Žiemos vakarai Baliukui b davo sp dingiausi ir domiausi spektakliai. Senis Sruoga tur jo gana kand liežuv ir nepaj gdavo nutyl ti n vieno šmaikštaus pasakio, nors kartais tas posakis b davo grubus ar net visai nepadorus. O jau visokios istorijos jam kaip iš maišo birdavo, ia kli davo ne tik ponams ir kunigams, bet ir dangaus angelams su šventaisiais. Su šeimnininku savo s mojais imdavo lenktyniauti samdiniai, ir Sruogien visai nebetekdavo kantryb s. Ji išvadindavo visus nepraus taburniais ir prad davo koki nors giesm ar litanij . Mergait s sijungdavo Sruogien s litanij , ir gry ioje s viešpataudavo visai kitokios nuotaikos. Bet nelauktai senis Sruoga vietoj «Melskis už mus» užgiedodavo pakeltu tonu « Verskis per galv ». Giesm nutildavo, ir v l visi imdavo kvatoti. Labiausiai kvatodavo Baliukas [...] Vakaroni atgarsiai ap iuopiami visoje Balio Sruogos k ryboje. Juk Skiautiški vakaroni stiliumi kartais kalba ne tiktai *Baisiosios nakties* veik jai, bet ir B. Sruogos dram kunigaikšč iai ir visa rafinuotoji m s praeities šviesuomen »¹²¹.

Išanalizavus B. Sruogos dramas ir charakterizavus j sudedamuosius elementus, lieka pasakyti, kad ši analiz negali duoti n

¹²⁰ B. Sruoga, *Milžino paunksm* , Kaunas 1932, 124 psl.

¹²¹ K. Žitkus-V. Stonis, *Vaikyst su Baliu Sruoga*, žr. *Pergal* , 1971 m. 2 nr., 121-122 psl.

vienos dramos pilno vaizdo, nes tos dramos yra dailiojo žodinio meno individual s k riniai, kuriuos reikia pergyventi tiesiog. O tada jie reiškia daugiau negu j element suma, nes tikrieji meno k riniai visada turi didesn ar mažesn , žodžiais neišreiškiam m sl , kuri išspinduliuoja iš k rinio formos. Ta paslaptinga atmosfera lyg kvie ia k rin prat sti, j užbaigiant sieloje mintimis, jausmais ir vaizduote, kitaip tariant, pergyventi estetin intuicij .

Šitok (intensyvesn ar mažiau intensyv) k riniuose netelpant pergyvenim suteikia ir B. Sruogos dramos. Tai j geroji ypatyb — j transcendentin žym . Kad ir neatskleisdami kartais visai žmogišk id j , siekian i egzistencini gelmi bei transcendentini aukštybi , Sruogos dramatiniai veik j pergyvenimai vis d lto dažnai nukreipia skaitytoj anas gelmes bei aukštumas, skatindami giliau m styti, jautriau jausti, gyviau vaizduotis žmogišk j b t . Ypa ten nukreipia B. Sruogos dramos lietuvi skaitytoj bei ži rov , nes jos beveik visos vaizduoja pirmiausia Lietuvos praeit , jos žmones ir j likim pasaulyje. Tod l beskaitydami jo raštus, j tarpe *Diev mišk* , lietuviai tur t prisiminti, kad, iškent j s Führerio kaceto kan ias ir atlikdamas prievartin išpažint Stalino tarn akivaizdoje, B. Sruoga j baig V. Kudirkos žodžiais Lietuvos himne : «Ir šviesa ir tiesa m s žingsnius telydi».